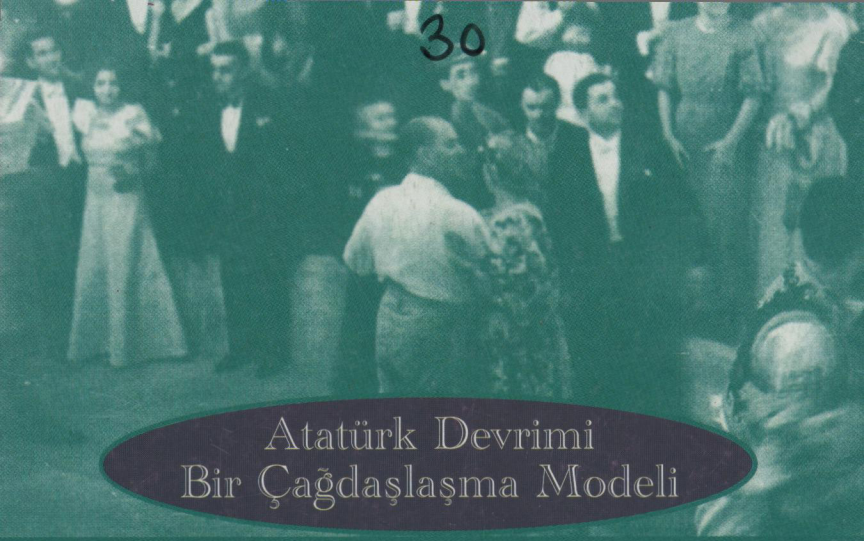

Atatürk Devrimi
Bir Çağdaşlaşma Modeli

Prof. Dr. Suna Kili

Cumhuriyet'in okurlarına armağanıdır. Parayla satılmaz.

Cumhuriyet

Dizgi - Baskı - Yayımlayan:
Yenigün Haber Ajansı
Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Ocak 1998

ATATÜRK DEVRİMİ

Bir Çağdaşlaşma Modeli

Prof. Dr. SUNA KİLİ

Cumhuriyet GAZETESİNİN
OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

GİRİŞ

I - ÇAĞIN ÖZELLİĞİ

Son yıllarını yaşayan 20. yüzyılın önde gelen temel özelliklerinden biri, belki de en önemli niteliği bağımsızlaşma özleminin güçlü bir olgu olarak tüm dünyaya yayılmasıdır.

Çağın başlarındaki dünya haritasını gözden geçirenler beş kıtaya yayılan devletlerin elli dolaylarında olduğunu göreceklerdir. Çağın son yıllarında, 1990'larda ise ulusal sınırlarıyla, bayraklarıyla varlıklarını ortaya koyan devletlerin toplamı 180'u geçmiştir. Bağımsızlaşan, özellikle Afrika ve Asya'daki ülkelerin hemen hepsi dünün sömürülen halkları ve topraklarıdır. Ortadoğu'da, Arap Yarımadası'nda, Kuzey Afrika'da bağımsızlaşan devletlerse sömürgeci Batılı güçlü devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamaya, parçalanmadan sonra bu topraklardaki zengin doğal kaynakları sömürmeye yönelik tasarılarının ortaya çıkardığı sömürge ya da ilk başta yaratılan uydu devletlerdir.

Bu bağımsızlaşma, devlet olma özlemi bir yandan Fransız Devrimi'yle başlayan ve giderek çevreye yayılan ulusçuluk anlayışından kaynaklanmış; öbür yandan da sömürgeci devletlerin sömürdükleri ülkelerin halklarını kişiliksizleştirme uygulamalarına tepkiden, geri bıraktırılmış

olmaktan, sömürülmekten kurtulma, "onlar"a yetişme, "kişilik kazanma" özlem ve inancından doğmuştur.

20. yüzyılın hızlı bağımsızlaşma olgusunun bir başka esin kaynağı ve örnek olayı da Anadolu Türklerinin Batılı sömürgeci, anamalcı devletlere karşı verdiği ulusal bağımsızlık savaşı ve savaşla birlikte gerçekleştirdiği Atatürk devrimidir. Nasıl Fransız devrimi ulusçuluk duygusunun kıta Avrupa'sında, Balkanlar'da yayılmasına yol açmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki Balkanlı ulusları bağımsızlığa itmişse Türk Ulusal Bağımsızlık Savaşı, Atatürk devrimi de kendinden sonraki sömürgelikten kurtulma, bağımsız olma eylemlerinde etkili olmuştur.

Bağımsız olma 20. yüzyıl sömürge toplumlarının bir büyük tutkusu olarak başlamış, çağın belirgin özelliği, tanımlayıcı niteliği halinde sınırları belli, bayrakları olan devletler yaratmıştır. Bu yeni devletler uluslararası düzeydeki örgütlerin üyesi durumuna gelmişler, bu örgütlerde oy hakkına kavuşmuşlardır. Fakat dünya gerçeği, bu yeni devletlere, bir devletin sınırının çizilmiş olmasının, bu sınırlar içinde benimsenen bir bayrağı dalgalanmasının "bağımsızlık" için yetmediğini, yetmeyeceğini çok kısa sürede göstermiştir. Dünya gerçeği, bu dünya gerçeği içinde hangi sistemden, hangi modelden olursa olsun güçlü devletlerin yeni sömürgecilik düzenlemeleriyle güçsüzleri sömürme olayını sürdüreceklerini, sürdürdüklerini kanıtlamıştır. Bu kanıtlama, bağımsız olmanın yeni içeriğini belirlemiştir. Boyutları genişleyen bağımsızlık anlayışı "tam bağımsızlık"tır. Tam bağmısız olabilmek, tam bağımsız

olarak yaşayabilmek içinse "çağdaş" olmak gerekecektir. Çağımızın geri kalmış, geri bıraktırılmış, gelişmemiş, hangi sözcükle tanımlanırsa tanımlansın, yoksul, ama yoksulluktan kurtulma çaba ve amacındaki toplumlarının sorunu kuru "bağımsız olma" çizgisinden "çağdaş olma" aşamasına dönüşmüştür.

a) Bağımsızlaşmak, Çağdaşlaşmak, Kalkınmak

Bağımsızlık olgusunu asıl içeriğiyle, genişleyen "tam bağımsız" boyutunda tanımlamak gerekir. Fakat unutulmaması gereken bir önemli önkoşul da, tam bağımsızlığa yönelebilmenin ilk adımı olan, siyasal bağımsızlıktır.

Tarihin hiçbir döneminde hiçbir bağımlı ülkede egemen sömürgeci devletin kendi istenci ile bir toplumu bağımsızlığa kavuşturduğu görülmemiştir. Çünkü sömürgeci devletin amacı, ülkeye geliş nedeni toprakaltı, topraküstü doğal kaynaklardan, yerli insan gücünü de çalıştırarak ya da köle olarak kullanarak yararlanmak, tüm olanakları kendi ülkesine aktarmak, zenginleşmek, ekonomisini geliştirmek, daha genel bir deyişle dünya egemenleri arasındaki gücünü yaygınlaştırmak, büyümektir.

Sömürgecinin amacının bu olmasına karşın, uygulamalarıyla sömürülen ülkede bir tepkiler birikimi yarattığını; sömürge yönetiminin, ekonomik işleyişin gerekli kıldığı liman, yol, elektrik, iletişim araçları, küçük sanayi kuruluşlarının zorunlu olarak ortaya çıkışlarıyla da yerli halkta yeni istemler ve özlemlerin uyanmasına yol açtığını, bun-

ların da bağımsızlık için itici etkenler arasında bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu olgu, sömürgecilik sürecinden bağımsızlık sürecine geçişte sömürgeci devletlerin karşılaştığı kaçınılmaz bir ikilemdir. İster istemez doğal kaynakları işletmek, bunun için bir sömürgeci düzen kurmak gerekmektedir. Bu zorunlu gerekler, en azından halk düzeyinde yeni gereksinmelerin doğmasına neden olmakta, yerli seçkinler düzeyinde de "kurtulma", topraklarına, ülkenin olanaklarına el koyma, sömürgeci güçleri ülkeden kovma arayışları yaratmaktadır. Sömürülen ülkelerin seçkinlerinde bağımısızlık arayışlarının belirmesinin bir başka nedeni ise eğitimdir. Doğal olarak sömürgeci, sömürdüğü ülkede bazı ailelerle, güçlü kişilerle ilişki kuracak, bunlara da bir ölçüde çıkar sağlayarak etkinliğini yerli desteklerle sürdürmek isteyecektir. Bu yakınlaşma, yakınlık kurulan ailelerin, kişilerin çocuklarının sömürgeci ülkelerin okullarında eğitim görmelerine yol açacaktır. Bu eğitim "Batı hayranı", Batı kültürüne, siyasal kurum ve geleneklerine yatkın bir aydınlar kuşağı yarattığı kadar, bu kurumları, bu siyasal yönetim biçimini kendi ülkesinde uygulama amacına yönelen geleceğin yerli yönetici kadrosunu da oluşturmaktadır.

Hemen tüm sömürge toplumlarda bu birikimler görülmüş, siyasal bağımsızlık öncesi dönemlerin savaşımcı kadroları, yerli önderleri genelde sömürgeci devletlerin okullarında eğitim görenler arasından çıkmıştır.

İster eski bir devlet, imparatorluk geleneği olan toplumların sonradan sömürge durumuna düşme; ister bir ka-

bile yaşamından sömürge yönetimine girme biçiminde olsun sömürgelikten kurtulmada ilk adımlar siyasal bağımsızlık için atılmış, savaşım bu amaçla başlatılmıştır. Siyasal bağımsızlıkların tam bağımsızlığa, çağdaşlaşmaya yönelmesi ise uzun bir süreç içinde tüm toplumun siyasal toplumsal, ekinsel, ekonomik içerikte değişmesiyle olanaklıdır. Bu noktada "Tam bağımsızlık" nedir, tam bağımsız olmak neyi içermektedir,bunu aydınlığa kavuşturmak gerekir. Anadolu Türklerinin Bağımsızlık Savaşı'nın önderi Mustafa Kemal'in Ekim 1919'daki tanımlamasına göre:

Tam bağımsızlık demek, kuşkusuz siyasal, maliye, ekonomi, adalet, askerlik, kültür:. gibi her alanda tam bağımsızlık ve tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksunluğu demektir. (1)

Gerçekten de bir sömürge toplumu siyasal bağımsızlığına kavuşabilir; kendini bağımsız sayan bu toplumun, bu yeni devletin bir bayrağı olabilir. Ama eğer o devletin sınırları içindeki madenler, yollar, limanlar, sanayi kuruluşları, iletişim araçları hâlâ sömürgeci devletin ise, yabancı askerler, güvenlik kuvvetleri hâlâ ülkede sömürgeci devletin haklarının bekçiliğini yapıyorsa, mahkemelerde hâlâ yabancılara ayrıcalıklar tanınıyor, yabancıların suçlu kişileri yeni devletin yargıçlarının karşısına çıkarılamıyorsa, ülkedeki okullar sömürgeci devletin dili ile eğitim yapıp, sömürge döneminin gelenek ve ekin (kültür) aşılama göre-

(1) M. Kemal Atatürk, SÖYLEV, II Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1978, s. 458.

vini sürdürüyorsa o devletin bağımsızlığından söz edilemez, edilmemelidir.

Bu, siyasal bağımsızlığa kavuşan her toplum için doğru bir yargıdır. Siyasal bağımsızlığa kavuşan toplumların bağımsızlıklarını tam bağımsızlığa dönüştürme süreçlerinde karşılaştıkları engeller, bağımsızlık savaşımı dönemindeki engellerden daha da büyük ve zorlayıcıdır. Bu engeller iç ve dış olmak üzere iki grupta toplanabilir.

İç engeller toplumun geleneksel bir yapıda olmasından kaynaklanır. Ekonominin temel özelliği ilkel koşullarda sürdürülen tarıma ve hayvancılığa dayalı olmasıdır. Kırsal hayat yaygındır; kentlerde sadece sömürgeci devlet şirketlerinin işletmelerinde, işyerlerinde çalışan; onlara hizmet eden, yabancının kendisine uygun bulmadığı işleri yapan yerli halk ve sömürgecinin sunduğu çıkarlardan yararlanan işbirlikçi kişiler, aileler oturmaktadır. Ülkedeki ulaşım ve iletişim ağı sömürgecinin çeşitli yararlanma bölgelerine, o bölgelerdeki ekonomik ve toplumsal birimlere göre ayarlanmıştır. Daha açık bir deyişle hizmetler ülke ve toplum gereksinmesine göre değil, sömürgecinin yararlarına en az harcama, en yüksek verim alma düşüncesine göre ayarlanmıştır. Yoksulluk, her yönüyle ilkel yaşam, okumamışlık, eğitimsizlik toplumun genel özelliğidir. Hastalıklar yaygındır; sağlık hizmeti yabancılar ve onlarla işbirliği içinde olanlar içindir. Yerli halkla, toplumun dar kadrolu aydın kesimi arasında büyük bir kopukluk vardır. Aydın kesim yabancılarla içli-dışlı bir yaşamın içinde bulunduğu için yoksul yerli hal-

kın düşmanlığını toplamıştır. Aynı ülkenin, aynı toplumun insanları olmalarına karşın geniş halk kesimi ile aydınlar arasında yabancılık vardır. Toprak ve gelir dağılımındaki büyük adaletsizlikler iç çelişkiler ve düşmanlıklar yaratmıştır. Sömürgeci ülke insanlarının gitmesinden sonra beceri, uzmanlık isteyen işleri ve hizmetleri yürütecek, doğan boşluğu dolduracak kadroların oluşması, yetişmesi özellikle önlenmiştir. Halkın, özellikle kırsal alanda yaşayan büyük kesimin devletin yönetimiyle uzaktan yakından ilgisi yoktur. Bu büyük kesim, dinsel, büyüsel inançlarıyla baş başa, yaşadığı çevredeki kabile şeflerinin, dinsel ulularının, büyücü kişilerin, toprağı elinde bulunduranların hizmetindedir. Onların düşmanlığını çekmeden, ölmemek için yaşamayı, bulabildiğiyle yetinmeyi yeğlemektedir.

Ülkenin, yeni devletin her alandaki olanakları çok kıttır. Toplumu oluşturanlar arasında birlik şöyle dursun, kopukluklar, çatışmalar vardır ve bunlar sömürge dönemi sonrasında dıştan daha da körüklenmektedir. Üstelik bağımsızlığın gerekleri olan olumlu atılımlardan çıkarları sarsılanlar yeni yönetimlerin karşısında yer almakta, yönetimin başarısızlığı için ters yönde çalışır hale gelmektedir.

Tüm bu özellikler ve niteliklerden çıkarılabilecek bir sonuç vardır: Sömürge olmaktan, işgalden kurtulup siyasal bağımsızlığına kavuşan toplumların en büyük sorunu "birlik", "otorite" ve "eşitlik" konularıdır.

Toplumda birlik sağlanmadıkça otorite kurulmadıkça, eşitlikçi bir yönlendirmeye gidilmedikçe bağımsızlaşan toplumu sarsıntılardan, iç çelişki ve çatışmalardan

kurtarmak olanaksızdır. İşte bu noktada bağımsızlığına kavuşan ülkenin çağdaşlaşma sorunu doğmaktadır.

Çağdaşlaşma sorununu inceleyen araştırmacılar, uzmanlık alanlarına göre konuya farklı biçimlerde yaklaşmışlar, bunun doğal sonucu olarak da uzmanlık alanlarıyla ilgili sorunların çözümünü çağdaşlaşmanın en önemli konusu olarak ele almış, önermişlerdir. Çağdaşlaşma sorununun incelenmesi, araştırılması ve öneriler geliştirilmesinde ilk ve en büyük yanılgı budur.

İkinci ve birinci kadar önemli bir yanılgı da bu araştırmaları yapanların çoğunun gelişmiş toplumların insanı olmaları ve kendi toplumlarının koşullarından çıkarılan sonuçlara bakarak gelişmemiş başka yapıdaki toplumların durumunu irdelemeye kalkışmaları, bunun doğal sonucu olarak da yanlış yargılara varmalarıdır.

Üçüncü yanılgı tüm gelişmemiş, geri kalmış toplumları aynı yapıda görmekten doğmaktadır. Pakistan ya da Bangladeş'le Türkiye'yi; İran'la Nijerya'yı; Endonezya ile Gana'yı sadece gelişmemişlik niteliğine ve bu nitelik içindeki din öğesine bakarak tipleştirmenin, bir arada çözümlemeye kalkışmanın bilimsel düşünce ile ilgisi yoktur.

Bir dördüncü yanılgı da, ikinciyle ilintili olan ve çok uzun bir tarihsel süreç içinde başka ülke ve toplumların da sömürülmesiyle ortaya çıkan, gelişmiş kalkınmış ülke modellerinin olduğu gibi ama çok kısa bir süreçte, gelişmemiş toplumlara uygulanmak istenmesi, tutarsızlıklar, kopukluklar, duraklamalar, gerilemeler ortaya çıkınca da modelin uygulandığı ülkenin insanlarının sorumlu tutulmasıdır.

Bu yanılgıların ortaya çıkışıyladır ki günümüz araştırmalarında, geri kalmışlık, gelişmemişlik olgusunun incelenmesinde, çağdaşlaşma sorununun araştırılıp çözümlenmesinde daha tutarlı, daha bilimsel yaklaşımlar oluşturulmaya başlanmıştır.

Çağdaşlaşmak, çağdaş olmak devlet için, ulus için, kişi için bütünleyici bir kavramdır. Sorunun tek bir yönüne, siyasal, ekonomik, örgütsel, kurumsal, tinsel, eğitim ve benzer yönlerinden birine ağırlık vererek, bu öğeden gelen sorunları çözerek çağdaş olmak olanaksızdır. Kuşkusuz tüm sorunları bir anda birlikte çözmenin de çaresi bulunmamıştır. Toplumsal, ulusal yarar doğrultusunda, öncelikler sıralaması içinde toplumsal koşulları da dikkate alarak bir uygulamaya girmek en ussal yöntemdir. Her gelişmemiş, çağdaşlaşma amacındaki ülke kendi koşullarına göre bir yöntem benimseyecek, onu uygulamaya çalışacaktır.

Çağdaşlaşma sadece bir devletin, bir toplumun tam bağımsızlığı için siyasa, ekonomi, ekin, din, mezhep, budunsal yapı, yönetim, yönetime katılma, yasalar, töreler yönlerinden gelişmeye engel olan bağlardan, bağımlılıklardan kurtulması değildir. Bununla birlikte ve bunun yanında o toplumdaki insanın çağdaşlaşması, özgürleşmesidir.

Çağdaşlaşma sadece örnek alınan gelişmiş Batılı devletlerin siyasal kurumlarını, bu kurumlara işlerlik kazandıran yasalarını, parlamentoculuğunu, seçim yöntemlerini, devlet örgütünün tüm birimlerini aynen almak, kopya etmek değildir.

Çağdaşlaşma sadece sanayileşerek, teknolojinin en son

yeniliklerini, buluşlarını, tekniklerini kullanarak endüstri toplumu yaratmak, özdeksel alanda devleti, toplumu ve o toplum içindeki kişiyi dünya nimetlerinden yararlandırmak da değildir.

Çağdaşlaşma tüm bunlarla birlikte en son aşamada her alanda insanın özgürleşmesi, toplum, devlet yaşamında, inançlarda, değerler sisteminde, ahlakta, erdemli olması, doğmalardan kurtulup usu ve bilimi, bilimsel, laik düşünceyi dünyasal işlerin yol göstericisi olarak kabullenmesi ve insan olmaktan gelen özdeksel ve tinsel tüm gereksinmelerine olumlu yanıt verecek düzeni kurmasıdır.

Yoksa "çağdaş olma" deyiminde yer alan "çağdaş" sözcüğünün içeriğindeki çağın en gelişmiş, en kalkınmış ülkelerinin her alandaki düzeyine erişmek, onlar gibi olmak anlamına gelseydi, tartışılacak, yanıtı aranacak daha başka sorunlar ortaya çıkardı. Gerçekten de bugün ister Batı'nın Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya gibi eski sömürgeci toplumlarında; ister İsveç, Norveç gibi İskandinav ülkelerinde ve Uzakdoğu'nun Japonya'sında olsun insanın "özgürlük" ve "erdem" yönünden çözemediği pek çok sorun, pek çok bağımlılık, aşılması gereken pek çok engel vardır. Üstelik o gelişmelerin, kalkınmaların yarattığı yeni sorunlar insanı kendisine daha da yabancılaştırmış, özdeksel varlıklara karşın insanı bir ölçüde "mutsuzluk"a itmiştir.

Bu yönüyle "çağdaşlaşma"yı "insanlığın özgürleşmesi, mutlu olması" anlamında vurgulamak belki gerçeği daha iyi yansıtmış olacaktır. Bu bir düşgelim (ütopya) midir,

yoksa insanlık bir gün bu aşamaya varabilecek midir? Tartışılabilecek bir soru olmasına karşın insanlığın başlangıcından bu yana sürekli bir arayış, iyiye, olguna, daha iyiye, daha güzele yöneliş ve ilerleyiş içinde çaba gösterdiği de yadsınamayacak bir olgudur. Böylesine ülküler, insanlık adına kutsal amaçlar ulaşılmaları güç de olsa, dünya toplumları arasında ortak bir amaç olarak görülmeleri oranında insanlık için yararlı sonuçlar yaratacak ortak simgelerdir.

İngiltere, genellikle, ilk çağdaşlaşmış toplum olarak anılır. Fakat bu ülke bu duruma ondan evvel var olan bir "model"in yardımıyla gelmemiştir. İngiltere, toplumuna ve ülkesine özgü iç ve dış gelişmeler sonucu çağdaşlaşmıştır. Günümüzde ise artık tek bir tip çağdaşlaşma modeli yoktur. Bir eski Sovyet Rusya modelinden, Çin modelinden, Japon modeli gibi modellerden söz edilmektedir. Bu modeller arasında ortak yönler olmasına karşın farklılıklar da göze çarpmaktadır. (2)

ULUSAL MODEL ARAYIŞLARI

Batı tipi ve Marksist gelişme, kalkınma, sanayileşme modellerinin gelişme çabasındaki ülkelerce bütünüyle uygulanması durumunda, bunların her birinin farklı toplumsal, ekinsel tarihsel, budunsal, dinsel ve ekonomik yapıla-

(2) Robert E. Ward ve Dankwart A. Rustow, (editörler) "conclusion" ("Sonuç") **Political Modernization İn Japan and Turkey (Japonya ve Türkiye'de Siyasal Çağdaşlaşma).** Princeton: Princeton Üniversity Press; 1964. s. 467.

rı nedeniyle doğması olası sakıncalar ve sorunlar, bu ülkelerin önderlerini seçkinlerini ve yöneticilerini yeni arayışlara, ulusal modeller, kalkınma yöntemleri bulmaya itmiştir. Gelişmemiş hemen tüm ülkeler çağdaşlaşma amacı, çabası, arayışı ve uğraşı içindedir.

Günümüzde "kalkınma", "çağdaşlaşma", "sanayileşme" ya da "Batılılaşma" terimlerine rastlamadan toplumsal bilimler alanında bir bilimsel dergi okumak olanak dışıdır. Genelde bu sözcüklerin anlamları iç içe girmiştir. Fakat hepsi iki önemli konuyu paylaşmakta, vurgulamaktadır. Birincisi, yoksul ülkelerin üretim alabilirlik (kapasite)lerini çoğaltarak zenginleşme istekleridir. İkincisi ise, birincisiyle ilgili olarak gelişmekte olan ülkelerde var olan rol ve davranış kalıplarının gittikçe farklılaşmaya ve karmaşıklaşmaya yönelmesidir. (3)

Çağdaşlaşma, kalkınma konularına olan ilgi, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, yeni devletlerin kurulmasıyla yoğunlaşmıştır. Temel konu, bu ülkeler nasıl kalkınabilir, sorunudur.

Amerikalı siyasal bilimci Sigmund'a göre çağdaşlaşma krizleri artık tüm Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerini etkilemiş durumdadır. Genellikle "sömürgeciliğe karşı ihtilal" Batı egemenliğini sona erdirip siyasal bağımsızlığa kavuşmaktan da öte bir amaç taşımaktadır. Bu, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik bir devrimdir. Bu devrimin

(3) David E. Apter, *Some Canceptual Approaches to the Study of Modernization (Çağdaşlaşma Konusuna Bazı Kuramsal Yaklaşımlar)*. Englewood Cliffs, New Jarsey: Prentice-Hall, inc., 1968, s. 193.

itici gücü, ülkelerini çağdaş dünyaya kavuşturmak isteyen, çağdaş devlet, sanayileşmiş ekonomiler yaratmak çabasındaki Batılılaşmış seçkinlerdir. (4)

Gelişmekte olan ülkelerde 19. yüzyıl Avrupa'sının siyasal yaşamını etkileyen ve birbiriyle yarış durumunda olan çeşitli ideolojilerin varlığından söz edilemez. Bu ülkelerde en etkin ideoloji çağdaşlaştırıcı ulusçuluk ideolojisidir. (5)

Ulusal önderlerin temel amacı ulusal kalkınmayı sağlamaktır ve ulusal bağımsızlık kalkınmanın önkoşuludur. Ulusal önderler özgürlükten söz ederler, ama bu kişisel özgürlükten çok ulusal özgürlüktür. Özgürlük kişi için değil, ulus için istenir. (6)

Bu olguyu çağdaşlaşma çabasındaki Türkiye örneğinde görmek olanaklıdır. Atatürk devriminin ilk uygulama yıllarında tüm atılımlar ve eylemler ulusal ve toplumsal düzeyde ele alınmıştır. Bu olguyu Tunaya da vurgulamakta "bu oluşlar kişisel planda değil, ulusal planda sürmüştür. Böylece, kişi olarak Türk'ün yaşayabileceği ve gelişeceği çevre, bağımsız bir ülke hazırlamak yoluna gidilmiştir. Kişisel planda insan öğesi ile uğraşma, demokratik yönden ancak bugün ön plandadır" demektedir. (7)

Gelişmekte olan ülkelerde ulusal önderler kalkınma derken, aslında ekonomik kalkınmadan söz etmektedirler.

---

(4) Paul E. Sigmund Jr. (ed.) *The Ideologies of the Developing Nations (Gelişmekte Olan Ülkelerin İdeolojileri)*. New York: Frederick A. Praeger, 1963, s. 3.

(5) y.a.g.y., s. 4.

(6) y.a.g.y., s.5.

(7) Tarık Z. Tunaya, Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma hareketleri, İstanbul: Yedigün Matbaası, 1960, s. 228.

Ulusal eylemlerin yürütücüleri kendi ülkelerindeki yaygın yoksulluk, hastalık ve okuryazar kişilerin azlığına karşı ekonomik alanda gelişmiş ülkelerdeki bolluğun, gönencin, rahatlığın farkındadırlar. Onlar için dünyadaki en önemli bölünme komünizm ve çoğulcu demokrasi arasında değil, zengin ile yoksullar, gelişmiş ekonomiler ve teknolojilerle gelişmemiş ekonomiler ve teknolojiler arasındadır. Yaşam düzeyleri arasındaki bu farklılıkların kaldırılmasının anahtarı ise ekonomik kalkınma, özellikle sanayileşmedir. Kalkınma ve sanayileşme ile toplumsal eşitlik, eğitim fırsatı, sağlık konusunda yeterli koşulların yerleşmesi kısacası çağdaş gönenç devletinin yaratılmasıdır. (8)

Sigmund'a göre sanayileşme atılımına girmek kararlılığı içindeki gelişmekte olan ülkeler anamalcı kalkınma modelini reddetmekte, ekonomik ve bazı moral nedenlerle sosyalizmi yeğlemektedirler. Ancak bu gelişmekte olan ülkelerin körü körüne ve tümüyle Sovyet modelini öykündükleri anlamına gelmemelidir. Aslında gelişmekte olan ülkeler Doğu ve Batı arasında ayrı bir kimlik oluşturmak emelindedirler. Ekonomik kalkınmaya farklı bir biçimde yaklaşarak hem komünist ve hem de Batılı anamalcı sistemlerin yanlışlarından, eksikliklerinden uzak durmak niyetinde oldukları savındadırlar. Gelişmekte olan ülkeler, planlı ekonomiye güvenmelerine ve ekonominin merkezden denetlenmesine yandaş olmalarına karşın özel girişime de yer bırakmaktadırlar. Batılı anamalcılığı yeğleme-

(8) Sigmund, a.g.y., s. 11.

melerinin temel nedenlerini bu sistem içindeki acımasız sürekli yarışa, aşırı bireyciliğe, insancıl ve toplumsal değerlere yeterince önem verilmemesine bağlamaktadırlar. Öte yandan, komünizmi ise aşırı toplumculuğundan, katı ve düzenceli ortaklaşacılığından, bireye olan baskısından, özdekçi (maddeci)liğinden ve ancak bir ya da bir grup ülkenin (Komünist bloktaki ülkeler) ulusal çıkarlarını düşünmek gibi çok dar kapsamlı bir bağlılığı desteklemelerinden ötürü eleştirmektedirler. (9)

Yeni uluslarda sosyalizm, toplumsal eşitlik, hızlı ekonomik kalkınma ve yabancılara karşı olumsuz düşüncelerden beslenmektedir. Marksist-Leninist kuramdan etkilenmekle beraber, eylem için bu kuramın tümü kabul edilmemektedir. Onlarınki ulusçu bir sosyalizmdir ve ülke içindeki ekonomik ilişkiler konusunda sınıf savaşımı düşüncesini kabul etmezler. Onlara göre, çalışan insan-insanların bir ülküsü vardır: Bağımsız olmamış, ulus olarak yaşamayı bilmemiş kişiler ve topluluklar için bir ülkeye ve hele bağımsız bir ülkeye kavuşmuş olmak olağanüstü tarihsel bir olgudur. Ulus oluşturulması, ülkenin kalkınması için ulusal önder, herhangi bir sınıfın yararını ve çıkarını değil, ulusal birliğin, halkın birliğinin üzerinde durmak zorundadır. (10)

Bütün ulusal önderler, çağdaşlaşma ve kalkınmayı gerçekleştirmek için güçlü bir hükümetin gerekli olduğunun bilincindedirler. Bu önderler, genelde tek ve egemen bir par-

(9) y.a.g.y., 12-13
(10) y.a.g.y., s. 17.

ti yönetimi ve güçlü bir hükümet aracılığıyla çağdaşlaşmanın amaçlarını sağlamak eğilimindedirler. Çağdaşlaşmayı amaçlayan bu ülkelerdeki önderler yönetimlerinin otoriter özelliklerinin geçici olduğunu vurgularlar. Geçmişte, bu tür geçici otoriter yönetim modeli Atatürk tarafından kullanılmış ve bir süre sonra demokrasiye düzenli bir biçimde geçişin temelini oluşturmuştur. (11)

Bazı otoriter öğelere karşın, bu ülkelerdeki tek parti, genelde, yapı ve amaç olarak demokratiktir. Bütün yurttaşlara açık bir kitle örgütüdür ve böylece partiyi seçkin bir topluluk olarak gören Leninist anlayıştan çok farklıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde siyasal partiler kalkınma izlencelerinin itici gücünü oluşturur. Aynı zamanda halkla ilişkide de halkın duygularını, isteklerini önderlik edenlere bildirme görevini de üstlenirler. (12)

Sigmund'a göre, çağdaşlaşmaya yönelmelerine karşın, ulusal önderlerin birçoğu geleneksel ekinlerinin öğelerini ve onların temsil ettiği törel değerleri korumak gereğini duyarlar.

Örneğin, Nehru Batılılaşmış seçkinlerin "tinsel yalnızlık"ına sık sık değinmiştir. Gelişmekte olan ülkelerdeki seçkinler çoğu kez geleneksel uygarlığın değerlerini hem kabul ve hem de reddetmek durumuyla karşı karşıyadır. (13)

Gelişmekte olan ülkelerdeki ekinsel "rönesans" bir ölçüde eskiden bir model olarak gösterilen Batı ekinini red-

(11) y.a.g.,y., s. 22-23.
(12) y.a.g.,y., s. 25.
(13) y.a.g.,y., s. 31.

detmektedir. Ulusal gurur ve kendine saygıyı güçlendirme yolunda atılımlar yapılmaktadır ve bunlar ulus oluşturulmasının tamamlayıcı öğeleridir. (14)

Gelişmekte olan ülkelerdeki değerler ve inançlar bütününe çağdaşlaştırıcı ulusçuluk ideolojisi demek olanaklıdır. Bu ideoloji, Batı özgürlükçülüğünden ve eski Sovyet ortaklaşacılığından farklıdır. Bu ideolojinin bir işlevi vardır: Geleneksel toplumun çağdaşlaşmasına yardımcı olmak ve bu amacı sağlamak için halktan özveri isteminin yerinde, doğru olduğunu kanıtlamak. İdeolojinin içeriği konusunda Batı ve Doğu'nun, her iki sistemin düşüncelerinden, deneylerinden yararlanılmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler genelde, Marksist görüşün bazı öğelerini kabul etmekte, öbürlerini ise reddetmektedirler. Ekonomik nedenlerin en önemli olduğunu kabul etmelerine karşın, Marksist belirlenimciliği (determinizm) benimsememektedirler. Ulusçu görüşe göre, siyasal güçler ekonomik denetlemeye ve onlara egemen olmaya yeterlidir ve devlet yok olup gitmeyecektir. Dahası, yaşamın tinsel yönleri olduğu varsayımıyla Marksist özdekçilik (materyalizm) reddedilmektedir. Marks'ın "sınıf" incelemesi yetersiz bulunmaktadır. Tarih "proleter" ve "burjuva" savaşımından daha çok konuyu içerir. Bir toplumda kırsal bölgede yaşayanlar, aydınlar, askerler de önemlidir. Sınıf değil, ulus bağlılığın en temel, en canlı simgesidir. Yeni devletlerdeki bazı ulusçular sınıf ayırımı olduğunu bile yadsımaktadırlar.

(14) y.a.g.,y., s. 32.

Çağdaşlaşan yönetimlerin bir ideolojiye gereksinmeleri vardır. Çünkü onlar toplumsal ve ekonomik bir devrim içindedirler. Sağlamak istedikleri yenilik ve değişiklikleri "dramatize" etmek zorundadırlar. Fakat bu, Marks'ın ideolojisinden daha çok, Atatürk'ün ideolojisine benzemektedir; çünkü ulusal ekine ve ülkenin özelliklerine dayatılmış olan bir kalkınma ve sanayileşme ideolojisidir. (15)

Herhangi bir gelişmemiş ülkenin, bir toplumun, bir devrim, bir kalkınma, sanayileşme, gelişme, çağdaşlaşma eylemine girişebilmesi, geleneksel yapısından kurtulup çağdaş bir toplum yapısına kavuşabilmesi için önkoşul ülkenin bağımsız olması, sömürge durumundan kurtulmasıdır. Bir o kadar önemli önkoşul da böyle bir amacı paylaşan siyasal bir kadronun ülke yönetiminin başında bulunması ve kalkınma atılımlarını yapabilmesi için toplumda "birlik" ve "otorite"yi sağlamış olmasıdır.

20. yüzyıl ve özellikle II. Dünya Savaşı sonrasındaki yıllar sömürge durumundaki ülkelerin hemen tümüyle siyasal bağımsızlığa kavuştukları dönemdir. Bağımsızlığa kavuşan büyük, küçük bu ülkelerin tümü de yoksulluktan kurtulmak, gelişmek, çağdaşlaşmak, zengin ülkelere boyun eğmeden onların denetimine girmeden yaşamak istemektedir. Çoğunlukla bir kurtuluş savaşımı sonucu, pek az da uluslararası siyasalar ve etkilemeler sonucu bağımsızlığa kavuşan gelişmemiş ülke yöneticilerinin, ülkelerin farklı yapılarına karşın gelişmek, çağdaşlaşmak için her şeyden

(15) y.a.g.y., s. 37-40.

önce tutarlı, yasal bir kamu düzeni, "birlik" ve "otorite" kurmaları gerekir. Siyasal istikrarsızlık her ülkenin, her yönetimin, özellikle gelişme çabasındaki ülkelerin önde gelen ana sorunları arasındadır. "Otorite", siyasal istikrar, etkin, güçlü, yenileşmeyi, çağdaşlaşmayı benimsemiş, ülkenin hangi yöntem ve sistemle çağdaşlaştırılabileceği yolunda tutarlı, toplumun gerçeklerine, yapısına, koşullarına uygun; toplumun isterlerine olanaklar ölçüsünde yanıt verecek ve dinamik güçleri doyumsatacak (tatmin edecek) yanılgısız kararlar alıp uygulayabilecek önder kadrolar sağlıklı aksamasız bir gelişme için vazgeçilmez gerekler, nitelikler ve özelliklerdir. Bunlardan yoksun ülkelerin yönetimleri sürekli bir ihtilal, hükümet darbesi, bir iç ve dış karışmanın korkusu altındadır. "Otorite"nin sınırlanması için de önce otoritenin var olması gereklidir. Gelişmekte olan ülkelerde ise otorite en az var olan öğelerden biridir. Böylesine az gelişmiş ülkelerde hükümetler yabancılaşmış aydınların, bağırıp çağıran, ayaklanan öğrencilerin "merhameti"ne bağlıdır. (16). Ya bunlara, bunların isteklerine boyun eğip sürüklenip giderler ya da yıkılırlar.

Başarılı, sağlıklı bir çağdaşlaşmanın başlatılıp sürdürülebilmesi için önce sağlıklı, tutarlı bir ulusal kalkınma, gelişme modeli seçilmesi, bu modeli uygulamak için de yenileşmeye yönelik bir siyasa oluşturmak gerekir. Devlet bu siyasayı uygulamalı, toplumsal, ekonomik, ekinsel reformlar yaparak amaçlanan sonuçlara ulaşmalıdır.

(16) Samvel P. Huntington, Politica I Order In Changing Socielicsi (Değişen Toplumlarda Siyasal Düzen). New ?????????? Yale Üniversitesi 1968 - 18.

Bu reformlarla toplumdaki değerler ve davranış biçimlerinin değişmesi, iletişim araçlarının genişletilip yaygınlaştırılması sağlanmalı; kişi, aile, kabile, topluluk, din, mezhep bağlılığı, ulusa bağlılığa dönüştürülmeli; toplum, kamu düzeni ve yaşamı, toplumdaki otorite odaklarıyla birlikte laikleştirilmeli; işlevleri belirlenmiş örgütler kurulup geliştirilmeli; kişiler "mensubiyet" (bağlılık, ilişkililik)lerine göre değil, başarıları, yetenekleri, becerileri, verimliliklerine göre belirli yerlere atanmalı; görevlendirmelerin, ödüllendirmelerin yönteminde, özdeksel ve simgesel kaynakların paylaştırılmasında daha adaletli, daha eşitlikçi bir uygulamaya girilmelidir.

Çağdaşlaşma çabasını sürdürdüğü savındaki bir sistemin, bir yönetimin, bir ülkenin geniş yurttaş kitlesi, yoldan, okuldan, öğretmenden, sağlığı için gerekli doktor, ilaç ve bakımdan, konuttan, insanca yaşamın gerekli kıldığı her türlü olanaktan yoksunsa, devletini yanında göremiyorsa o ülkede anayasadan, yasalardan, sistemden söz etmek bir anlam taşımaz. Böyle bir ortamda klasik özgürlükler, yargı bağımsızlığı, basın özgürlüğü, özerk kurumların varlığı ya da yokluğu, seçim, parlamento çok küçük bir azınlığı ilgilendiren, bu azınlık arasında tartışılan konular olmaktan öteye geçemez. Bu bir bakıma sistemin küçük bir azınlık adına, bu azınlık için işlediğini kanıtlar. Bu sistemin "kör dövüşü"ne dönüşmesidir ve sistemin yıkılmasıyla sonuçlanır.

Özetle bir çağdaşlaşma modeli, yönetimi ve uygulamasıyla toplumun tüm bireylerini ve kesimlerini kentteki işçiden kırsal alandaki köylüye; gencinden, yaşlısına, kadınından erkeğine, öğrencisinden sivil-asker bürokratına,

öğretim kadrosu görevlilerine; ticaret ve sanayi adamından çeşitli uğraş dallarında çalışanına uzanan bir yoğunluk ve ilgi alanı içinde herkesi, toplumun her bireyini sistemin bir parçası durumuna getirdiği "yurttaşlık bilinci"ne vardırdığı; ''nimetler"le, "külfetler"i ortaklaşa paylaştırdığı, olanakları adaletçi, eşitlikçi anlayışla dağıtabildiği ölçüde başarılı, etkili ve sürekli olabilir. Böylesine bir uygulama ve gelişme tüm bireylerde yeni bir toplumsal duyarlılık da yaratacak, toplumu bütünüyle sisteme bağlayacaktır.

Bu başarılamazsa sistem yıkılır ya da çoğu Güney Amerika ülkelerinde, Afrika'nın bağımsızlaşan yeni devletlerinde, Pakistan'da olduğu gibi hükümet darbeleri birbirini izler... Ya 1925'lerde İran'daki gibi "hanedan" değişikliği olur, yeni "hanedanlık" da başarılı olamayınca çöker ya da Türkiye'de olduğu gibi imparatorluğun yerine çağdaşlaşmayı amaç edinen ve bunun için ulusal bir ideoloji oluşturan, onu uygulayan bir yeni yönetim gelir.

Özellikle II. Dünya savaşı sonrası yıllarda, sömürge durumundan kurtularak bağımsızlığa kavuşmuş çağdaşlaşma çabasındaki ülkeler ve bunların yöneticileri için kendi toplumlarına bütünüyle uygulayabilecekleri kalkınma modelleri çok değildi. Batı tipi, Marksist, Japon kalkınma, gelişme modelleri bu ülke toplumlarının yapıları, gerçekleri ve koşullarıyla çelişen daha büyük sorunlar yaratabilecek özellikler taşıyordu. Bu modellerin dışında bir başka çağdaşlaşma modeli, 1. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan, dış güçlerin, Batılı anamalcı, elkoyucu devlet ordularının işgaline uğrayan Osmanlı İmparatoluğu'nun Anadolu ve Trakya

toprakları üzerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti örneği vardı.

Anadolu'da gerçekleştirilen bu devrimin önderi Mustafa Kemal, Türk ulusunun giriştiği savaşımın "tüm mazlum uluslar"ın sorunu olduğunu Ulusal Kurtuluş Savaşı yıllarında 1922'de söylemiş, sömürge durumundaki Doğulu ülkelerin halklarını ulusal kurtuluşları için savaşıma çağırmıştır:

Türkiye'nin bugünkü savaşımının yalnız Türkiye'ye ait olmadığını bir kez daha doğrulamak gereğini duyuyorum. Türkiye'nin bugünkü savaşımı yalnız kendi adına ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye engelleri yenmede kararlı ve önemli bir çaba göstermektedir. Çünkü savunduğumuz bütün mazlum ulusların sorunudur ve bunu sona erdirinceye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan Doğu uluslarının birlikte yürüyeceğine inanmaktadır. (17)

Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başarı ile sonuçlanmasından sonra kurulan ve çağdaşlaşma çabalarını sürdüren Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunun 10. yılında 1933'te de Mustafa Kemal aynı konuya değinmiş; sömürge durumundaki Doğu ülkelerinin halklarına yeni bir çağrıda bulunarak, onların da girişecekleri kurtuluş savaşımlarından kesinkes başarıyla çıkacaklarına inandığını açıklamış, bu uluslara esin kaynağı olmuştur.

Doğu'da şimdi doğacak olan güneşe bakınız. Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün Doğu ulus-

(17) **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1906-1938. II.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959, s. 40.

larının da uyanışlarını öyle görüyorum. Bağımsızlık ve özgürlüğüne kavuşacak olan çok kardeş ulus vardır. Onların yeniden doğuşu, kuşkusuz ki gelişmeye ve gönence yönelik olacak ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır.

Sömürgecilik ve elkoyuculuk yeryüzünden yok olacak ve yerlerine uluslar arasında hiçbir renk, din ve anasoy (ırk) farkı gözetmeyen yeni bir uyum ve işbirliği çağı egemen olacaktır. (18)

Gerçekten Atatürk'ün bu çağrısının, gerçekleştirdiği devrimin sömürge durumundaki ülkelerin seçkinlerine esin kaynağı olduğunu kanıtlayan belgeler, görüşler vardır. Atatürk devrimini, Türklerin Ulusal Kurtuluş, Bağımsızlık Savaşını hayranlıkla izleyen bu seçkinlerden bazıları ülkelerindeki bağımsızlık savaşımlarında önder kadrolar arasında yer almış, kurtuluştan sonra da devleti yöneten kişiler olmuşlardır. Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, bağımsızlığına kavuşmuş ülkelerin seçkinlerinin, yabancı bilim adamlarının bu konudaki görüşlerinde Atatürk devriminin Atatürkçü çağdaşlaşma modelinin bağımsızlığa kavuşan, çağdaşlaşmayı amaç edinen toplumlar ve ülkeler için örnek alınabilecek nitelikte gösterilmesinin Türkiye açısından önemi büyüktür.

Hindistan'ın Gandi'den sonraki en büyük önderi Nehru, Atatürk'ü Doğu'da "modern çağın yapıcısı" olarak görmekte ve "Kemal Atatürk ya da bizim onu o zamanlar tanıdığımız adıyla Kemal Paşa, gençlik günlerimde benim

(18) y.a.g.y., s. 40.

kahramanımdı. Büyük devrimlerini okuduğum zaman pek çok duygulandım! Türkiye'yi çağdaşlaşma yolunda Kemal Atatürk'ün giriştiği genel çabayı, büyük bir beğeni ile karşıladım. Onun dinamizmi, yılmak, yorulmak bilmezliği insanda büyük bir etki yaratıyordu. O, Doğu'da modern çağın yapıcılarından biridir. Onun büyük hayranları arasında bulunmakta devam ediyorum" demektedir.

Kuzey Afrika'da Tunus'un ulusal kurtuluş savaşımının önderi Habib Burgiba için de Atatürk devrimi esin kaynağıdır:

Sakarya Savaşı, Sakarya utkusu yirmi yaşımın en büyük anısı olmuştur. O zamanlar kendi kendime diyordum: Acaba ben de ulusumu böylesine seferber edemez miyim, onun ruhuna bu kurtarıcı atılımı, bu dizgin tanımaz tutkuyu aşılayamaz mıyım?

Atatürk ölümü köleliğe üstün tutan bir ulusun neler yapabileceğini hayretler içinde kalan dünyaya göstermiştir. Bu örnek unutulmayacak. Onun ölmez eseri, egemenliklerini elde etmiş ulusların yazgılarına hükmedenler için ışıklı bir örnek ve bir esin kaynağı olarak kalacaktır.

Mustafa Kemal'in kişiliği, halk kitlelerinin ayaklanması ve halk savaşımlarının ölçüsü olmuştur.

Bu savaşımlar onun ölümünden sonra genişlemiş, Doğu ve Batı bloklarının arasındaki Üçüncü Dünya'ya da sıçramış ve onu sömürge baskısından kurtarmıştır. (20)

Atatürk devrimini esin kaynağı olarak gören bu ulusal önderlerin yanında Batılı bilim adamları da aynı görüşü paylaş-

(20) y.a.g.y., s. 99, 194, 282.

makta, Atatürk devrim modelinin sömürge durumundaki ülkeler için esin kaynağı olduğu gerçeğini vurgulamaktadırlar.

Ünlü İngiliz tarihçisi Arnold J. Toynbee, Atatürk'ü "bir ulusal kahraman olmanın ötesinde", dünya tarihinin de önde gelen kişileri arasında görerek "Atatürk bir öncüydü. 1920'den sonra Atatürk'ün Türk ulusu ile başardıkları, öbür ülkelerin, uluslarına yardımcı olmak isteyen önderleri tarafından örnek alınmıştır" (21) demektedir.

Fransız bilim adamı Maurice Duverger ise Atatürkçülüğü, bir sistem olarak ele almakta, özellikle 1945 sonrası yıllarda bir örnek model haline geldiğini belirleyerek, sistemi Üçüncü Dünya ülkelerine yol gösterecek bir seçenek olarak tanımlamaktadır.

Mustafa Kemal'in eseri II. Dünya Savaşı'na kadar Türkiye çapında değerlendirilmiştir. Eski bir ülkenin çağdaş bir ulus haline gelmesi için harcanan çabayı beğenmeyen yoktur. Söz konusu eser 1945'ten bu yana bir örnek değeri kazandı. Kemalizm, Türkiye tarihinin bir sayfası olmaktan çıkıp siyasal bir sisteme önderlik etmeye başladı. Çünkü yeryüzünde henüz Moskova'ya da Pekin etkisine girmemiş olan üçüncü çeşit devletlere bu sistem yol göstermektedir. Bu sistem yarı gelişmiş uluslar için marksizmin karşısına dikilen ikinci bir seçenektir. (22)

Duverger'in, gelişme çabasındaki ülkeleri için bir seçenek sistem, bir örnek model olarak gösterdiği Atatürk devrim modelinin, Atatürkçü ideolojinin en belirgin özel-

(22) y.a.g.y. s. 150

liği ulusal oluşu, toplumun tarihsel, ekinsel, toplumsal ve ekonomik koşullarına, yapısına göre oluşturulmuş bulunmasıdır: Ülke ve toplum gerçeklerini dikkate alarak yararcı (pragmatist) bir yaklaşımla yeni yöntemler geliştirilmiştir. Dogmacı değildir. Toplumu yaşayan bir varlık olarak görmekte, her toplumun değişeceğini, bu değişmeler doğrultusunda yeni gereksinimlerin ortaya çıkabileceğini, bu gereksinimlerin karşılanabilmesi için de yeni yöntemlerin aranılıp benimsenmesini önermiştir. İdeolojinin devrimcilik ilkesi, bu amaçla konmuştur. İmgeci değil, gerçekçidir. Çağdaşlaşma atılımları gelişmiş ülkeler öyle yaptı, öyle istedi diye değil, toplumun, ülkenin yararına oldukları için gerçekleştirilmiştir. Kalkınma, gelişme modeli bir başka gelişmiş ülkenin önerisi, baskısı, itişi ile değil, ulusal istencin temsilcilerinin oylarıyla kabul edilmiş, uygulamaya konmuştur. Atatürkçü çağdaşlaşma modeli sistem olarak Batı'ya dönüktür; onun tüm kurumlarını hukukta, yönetimde, toplum yaşamında, eğitimde, teknolojide, insan yaşamının her alanında kurmuş, üretim araçlarında iyelik hakkını benimsemiştir. Ama üretim araçlarında tanınan iyelik hakkına karşın devletçilik ilkesiyle ekonomiyi toplum yararına yönlendirmek, devlete ulusal sanayii kurma, ülkeyi yol, su, elektrik, iletişim, sağlık, tarım alanlarında toplumun gereksinim duyduğu, çağdaşlaşmanın öngördüğü görevleri yapmakla yükümlü kılmıştır.

Batı'nın siyasal kurumlarını, siyasal partileşme örneğini benimsemiş, partinin tüm ulusu temsil edeceği savıyla bir partinin dışında başka partilere başlangıçta olanak ta-

nımamıştır. Bu yanıyla da tek partiye dayanan dönem, tek partili yönetim biçimlerine özendiği savıyla eleştirilere uğramıştır. Gerçekte bu tek partili sistem uygulamasına karşın Atatürkçü modelin yönü çoğulcu topluma dönüktür. Modelin, devrimin özünde saklı olan toplumu ve toplum yapısını değiştirerek, koşulları ve ortamı hazırlayarak, ama toplumun yapı ve dokusunu da onun doğal değişme sürecine bırakmayarak, süreci hızlandırıcı güçlendirici itişleri, zorlamaları, girişimleri yaparak değişmeyi gerçekleştirme yöntemi pek çok konuda olduğu gibi tekçi toplumdan çoğulcu demokratik topluma tek partiden çok partiye geçişte de uygulanmıştır.

Özetle Atatürkçü ideoloji, Batı'nın Anadolu'yu işgal eden, Türkleri bir devlet olarak yaşama hakkından yoksun bırakmak isteyen elkoyucu, anamalcı devletlerine karşı başarılı bir Türkiye Cumhuriyeti'ni ülkesi ve ulusuyla çağdaşlaştırmak için oluşturulmuştur. İdeolojinin oluşması eylemle birlikte başlamış, Atatürk devrimi sürecinde geliştirilmeye çalışılmıştır. Ulusal Kurtuluş ve Bağımsızlık Savaşı'nın, devrimin önderi eyleminin, ideolojisinin Doğu'nun sömürge durumundaki "mazlum uluslar"ına esin kaynağı olacağı, onların da aynı yolu izleyerek bağımsızlıklarına kavuşacakları savındadır.

Atatürkçü ideoloji Batı'nın siyasal sistemini benimsemiş, fakat Batı toplumundaki sınıf varlığı, sınıf ayrılığı gerçeğini benimsemek istememiş, sınıf çatışması yerine, "sınıf" adını söylemeden, sınıflararası uyumu, dengeyi kurmayı yeğlemiş, "sınıfsız bir kitle" deyimi ile ulusun, ülke-

nin, tüm toplumun o günün de en etkin sözcüğü olan "Halk"ın yaşamını öngörmüş, bir "Halk Hükümeti", "Halk Devleti" kurmayı amaçlamıştır.

Atatürkçü ideoloji ulusal bağımsızlık savaşının ilk gününden başlayarak "ulus" bilincine, ulusçuluğa, ulusal birliğe, ulus oluşturmaya her eylemde, her davranışta, her uygulamada büyük ağırlık vermiş, bu öğeyi dışa karşı ve içerde sürekli vurgulamış, güçlendirmeye çalışmıştır.

Atatürkçü ideoloji ulusal kurtuluş savaşının hazırlık, örgütlenme aşamasının ilk gününden başlayarak, halka, ulusa, ulusun istencine dayanmayı, alınan her kararı, her girişimi, her siyasa ve eylemi ulus adına, halkın temsilcilerinin oylarıyla oluşturmayı ve uygulamayı öngörmüş; kişi egemenliği yerine ulus egemenliğini benimseyerek "yasal" olmaya özen göstermiştir.

Atatürkçü ideoloji dinsel öğenin tüm ağırlığıyla, etkin olduğu bir toplumda, savaş yıllarında tinsel, mezhepsel güçlerden odaklardan, simgelerden ve çoğu imgelerden yararlanmasına karşın "bilim"i, bilimin yol göstericiliğini, usu benimsemiş, laik bir toplum yaratmayı çağdaş olmanın gereği görmüştür.

Atatürkçü ideoloji ve çağdaşlaşma modeli bu temel nitelikleriyle Batı'nın ve marksizmin gelişme modellerinin dışında hem kendine, ülkenin, Türk toplumunun yapısına ve koşullarına özgü "ulusal"; hem de kendinden sonra ulusal kurtuluş savaşı verecek olan ülkelere bir "öneri", bir "bildiri", bir "örnek" olarak ortaya çıkmıştır.

Asya'da Hindistan, Pakistan, Güneydoğu Asya ülke-

leri; siyah Afrika'nın hemen tüm devletleri, Kuzey Afrika'nın Tunus'u, Cezayir'i, Libya'sı, Ortadoğu'nun Irak'ı Suriye'si ve pek çok ülke Türklerin ulusal bağımsızlık savaşından çok sonraları, büyük çoğunluğu da II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Çevresel, sınırsal yakınlıkların, ideolojik, yayılmacı, etik alanına çekici destek, bağlantı ve isteklerin sonucu Güneydoğu Asya'daki bazı örneklerin dışında bağımsızlığa kavuşmuş hemen tüm yeni devletler ne Batı'nın salt anamalcı modelini, ne de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ya da Çin Halk Cumhuriyeti'nin marksist modellerini benimsemiştir.

Bu ülkelerin benimsedikleri çağdaşlaşma, ekonomik kalkınma yöntemleri üzerinde yapılan çalışma ve araştırmalar bu yargıyı desteklemektedir. Bu ülkeler de Batılı elkoyuculara karşı savaşmış, bağımsızlıklarına kavuşmuş, savaşımları boyunca uluslararası örgütlerde, dünya kamuoyunda Sovyetler'in, Çin'in ilgi ve desteğini görmüş; bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra da aynı devletlerin ekonomik yardımlarını almış, fakat onların siyasal sistemi yerine Batınınkini, onların ekonomik kalkınma modeli yerine kendilerinin oluşturmak istediği, kendilerine özgü "Sosyalizm"i yeğlemişler, dış yardımlı, yabancı anamallı, yabancı teknolojili, ama ülke koşullarının ve yapılarının gerektirdiği yararcı bir yöntemi benimsemişlerdir. Onlarda da Batı'nın siyasal sistemine karşın tek parti; onlarda da elkoyuculuk düşmanlığına karşın Batı'ya ulaşmak amacı; onlarda da marksist ülkelerden yardım ve destek görmüş ol-

malarına karşın Sovyet Rusya'nın ve Çin'in denetimine girme korkusu; onlarda da sınıfsal ayrımı yadsıma vardır ve onlar da özel girişimin yanında devleti kalkınmada yükümlü kılmış, girişimci, işletmeci ve sanayici olarak görevlendirmiştir. Fakat özellikle siyah Afrika ülkeleri uluslaşamamış, kabile yaşantısından kurtulamamış, toplumlarında dil birliği bile sağlayamamışlardır. Bu, onların toplumsal, budunsal yapısından gelmekte, çağdaşlaşma amaçlarına karşın bir büyük ve önemli yaşamsal sorun olarak karşılarında durmaktadır.

İdeolojik, siyasal, ulusal çıkarlar bir yana asıl konu şu: Geçmişin sömürgecileri, günümüzün yeni sömürgecileri, modellerini önerir, yardım eder, destekler görünürken pazar aramakta, denetimleri, bağımlılıkları altına aldıkları ülkeleri çoğaltmak istemektedirler. Ülkeler bağımsızlıklarına kavuşmuş olmalarına, kendilerine özgü modeller, kalkınma yöntemleri oluşturmalarına karşın güçlülerin etkisinden kurtulamamakta; onlar karşısında birleşerek, birbirini destekleyerek "ulusal kurtuluş"larının yanında "mazlum ulusların kurtuluşu"nu sağlamaya yönelememektedirler.

ATATÜRK DEVRİM MODELİ

Türk ulusunca Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen devrim, ilk başından beri tüm devrim sürecinde ve özellikle Atatürk'ün döneminde dinamizmini yarata yarata; işlevini, görevini, yetkisini ve sorumluluğunu belirleye belirleye büyümüştür. Devrim bu açıdan ayrıntılı biçimde incelendiğinde, araştırıldığında elde edilecek bulgular uluslaşma, çağdaşlaşma çabasındaki toplumlar için yarar sağlayacak bir modeli, bir uygulamayı ortaya çıkaracaktır. Atatürk devrim modeli, anamalcı ya da marksist gelişme modellerinin kopyası değildir. Modelin oluşmasında hiçbir dış etkiyle, zorlamayla karşılaşılmamıştır. Devrimi oluşturan, devrim sürecinde alınan her karar, her uygulama, her düşünce ulusal boyutlarda ele alınmış, ulusal çözümler olarak düşünülmüştür. Bu niteliği ile Atatürkçü gelişme yöntemi kendine özgü ulusal bir model olmuştur.

Bağımsızlığına yeni kavuşmuş, çağdaşlaşma çabalarına yönelmiş ülkelerde yapılan son araştırmalar, model kopyacılığından kurtularak yapısal özelliklere göre oluşturulan gelişme yöntemlerinin başarı şansının daha çok olduğunu ortaya koymaktadır. Bu başarı şansının yanı sıra ulusal yöntemler, modeller dış etkileri, dış karışmaları büyük ölçüde önleyici, bağımsızlığı zedeleme olasılıklarını engelleyici bir ortam yaratmaktadır.

Kuşkusuz her geri kalmış toplumun devrimci önderleri kendi toplumlarının yapısını, özelliklerini; bu yapı ve özellik içinde nasıl bir model geliştirmek gerektiğini, o modelin uygulanabilirlik ölçüsünü başkalarından, yabancılardan daha iyi bilir; bilmek durumundadır. Çağdaşlaşma çabasındaki gelişmemiş ülkelerin uygulamaları bu doğrultuda olmaktadır. Bağımsızlığa yeni kavuşmuş ülkelerle ilgili bu saptama ve gözlem Atatürk'ün ulusal model oluşturma önerisini doğrulamaktadır. Bu gözlemi vurgularken bir önemli sorunu da belirtmek gerekir. Ulusal davranmak, ulusal yöntemler bulmak, uygulamak, onu her türlü etkilerden korumak, kişilik sahibi, etkin bir önderliği, yönetimi; bu önder ve yönetimin de sözleri, davranışları, önerileri ve uygulamalarıyla toplumu çağdaşlaşma sürecinde diri, bilinçli, dinamik tutmasını zorunlu kılar.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküntü yıllarındakinin tersine Atatürk döneminde Türkiye, Türk halkı hiçbir zaman dış güçlere karşı eziklik duygusuna kapılmamıştır.

Mustafa Kemal, Bakanlar Kurulu'nun görev ve yetkilerini belirleyen önerisi Meclis'te görüşülürken, bu öneri ve yönetim biçimini eleştirenlere "demokrasiye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş, hiçbir şeye benzemiyormuş. Efendiler biz benzememekle ve benzetmemekle kıvanç duymalıyız! Çünkü biz bize benziyoruz" (23) yanıtını vererek ulusal davranma kararlılığını göstermiş; inanarak ve güvenerek "biz buyuz" diyebilme yürekliliğini ser-

(23) M. Kemal Atatürk, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri:** 1919-1938, 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1961, s. 196-197.

gilemiştir. Atatürk Devrimi bütün eylemiyle Türk toplumunu kişiliğe kavuşturmuş, dış baskı ve etkilerden uzak, özbenliğe eğilme ortamı yaratmıştır.

Atatürk devrimi her yönüyle ulusal bir devrimdir. Sınıfa dayalı devrim değildir. Atatürk bütün sınıfları, tüm ulusu içine alan, kavrayan bir kurtuluş, bağımsızlık eylemi oluşturmuştur. Gerçekten işgal altındaki bir ülkenin kurtuluşu için başka bir yol da yoktur. Tarihin hiçbir döneminde işgal altında, yok olma durumuna düşmüş, ya da düşürülmüş bir ulusun tek bir sınıfın savaşıyla kurtulduğu, bağımsızlığını sağladığı görülmemiştir. Nitekim devrimin siyasal sivil örgütü CHP'yi kurarken de onu bütün sınıfları içine alan, alması gereken bir kuruluş olarak görmüş ve CHP bütüncül (totaliter) olmayan, çağdaşlaşmaya yönelik tek parti sisteminin somut örneği olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca siyasal kadronun sivilleşmesi doğrultusundaki parti önemli işlev üstlenmiştir. Ancak Atatürk modelinde amaç tek parti sistemi kurmak değildir. Atatürk döneminde çoğulcu bir düzene gidilememiştir, fakat tek parti içinde bir ölçüde de olsa çoğulculuk hoşgörüyle karşılanmış, çeşitli konular üzerinde Meclis'te oldukça özgür tartışmalar yapılabilmiştir. Örneğin devletçilik konusunda güdülen, güdülmesi gereken ekonomik siyasa üzerinde Meclis'te yoğun tartışmalar olmuştur. Bu konuda sonuçsuz kalan iki deneme de geçirilmiştir.

Atatürk döneminde iki önemli çok partili siyasal yaşama geçiş denemesi olmuştur. Bunlardan biri Şeyh Sait ayaklanması ve partinin kapatılmasıyla sonuçlanan 1924'teki "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası", öbürü de 12 Ağus-

tos 1930'da kurulan "Serbest Cumhuriyet Fırkası"dır. Birinci Mustafa Kemal ve yakın arkadaşlarına karşın, gerçekten karşıt düşünceleri uygulamak, Mustafa Kemal ve yakın arkadaşlarını eleştirmek, onların yönetimini değiştirmek, yönetimi ele geçirmek amacıyla kurulmuş; ikincisi ise Mustafa Kemal'in, isteği, desteği, bu partinin de birincisi karşıt parti gibi kapatılmayacağı güvencesi vermesi ve ilk yöneticilerinin kimler olacağını söylemesi üzerine ortaya çıkmıştır. Bu haliyle bir ölçüde kurulduğu gün Mustafa Kemal'in, dolayısıyla Cumhuriyet Halk Partisi'nin güdümünde bir parti olarak görülmüştür. Mustafa Kemal, Serbest Cumhuriyetçi Parti'yi Paris'te büyükelçi bulunan eski başbakanlardan yakın arkadaşı Ali Fethi (Okyar) Bey'i yurda çağırarak ona kurdurtmuş; yanına da o güne kadar CHP'li olan bazı milletvekillerini yönetici olarak vermiştir. Mustafa Kemal'in kız kardeşi Makbule Atadan da bu partide görev alanlar arasındadır.

Mustafa Kemal, Serbest Cumhuriyetçi Fırka'nın kuruluşuna her türlü kolaylığı göstereceğini söylemiş, fakat devrim uygulamalarından kesin olarak ödün verilmemesini de önkoşul olarak istemiştir. Bu dönemde dünya ekonomik bunalımı aslında savaştan yoksul ve yıkıntı içinde çıkan, yoksullukları, yıkıntıları gidermeye, onarmaya çalışan Türk ekonomisini de etkisi altına almış, halkın sıkıntılarının çoğalmasına, yakınmalarına yol açmıştır. Yeni partinin genel başkanı Ali Fethi (Okyar) Bey, ekonomide özel girişimci görüşlere sahiptir; ticaretin, sanayinin, ekonominin devlet denetiminden uzak tutulmasını istemekte, böylece gelişmenin öz-

lenen düzeye ulaşacağına inanmaktadır. Yeni partinin kurulacağı, kurulduğu günlerde bir engeli, bir güçlüğü vardır. Mustafa Kemal Cumhurbaşkanı seçildikten sonra, CHP'nin Genel Başkanlığını bırakmış, partinin yönetimini Genel Başkan Vekili İsmet (İnönü) Paşa'ya vermişse de, partinin gerçek önderi, asıl sorumlu ve yetkilisi yine kendisidir; bunu herkes bilmektedir. Serbest Cumhuriyetçi Fırka'nın engeli, güçlüğü bundan kaynaklanmakta, partinin genel başkanını ve yöneticilerini bu durum kuşkulandırmaktadır. Ancak Mustafa Kemal, bunun bir sakınca yaratmayacağını, kendisinin Cumhurbaşkanı olarak, devrimlerde verilebilecek ödünler dışında, tarafsız kalacağını söylemiş, bu yönden güvencee içinde olmaları gerektiğini bildirmiştir.

Yeni parti izlencesinde laik düşünceye yandaş olduğunu, Cumhuriyete bağlılığını kesinlikle belirtmiş, bu doğrultuda çalışacağını açıklamıştır. Fakat parti kurulduktan sonra Cumhuriyet döneminde her çok partili yaşama geçiş aşamasında görüldüğü gibi girilen özgür ortamı fırsat bilen tutucu, cumhuriyet, laik düşünce karşıtı kişiler, eski kırgınlar, imparatorluk özlemlileri, mezhepçi, tarikatçı çevreler Serbest Cumhuriyet Fırkası'yla ortaya çıkmışlar, partinin yerel örgütünde görev almaya başlamışlardır. Partinin Genel Başkanının ve yöneticilerinin çabalarına karşın, tutucuların girişimlerini önlemek olanaksız hale gelmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında en büyük çatışma Meclis'te, 1930'da yapılan belediye seçimleri nedeniyle bu partinin açtığı gensoru önergesi üzerinde çıkmış, tartışmalarda karşılıklı suçlamalar

birbirini izlemiştir. Bu tartışmalar ve bunların tutucuları yüreklendirmesi sonucu bazı yerlerde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in fotoğrafları yırtılmış, karşı devrime yönelik davranışlara başvurulmuştur. Bazı yerlerde özellikle de İzmir'de CHP İl Merkezine ve bu partiyi destekleyen bir gazeteye karşı girişilen saldırılar Mustafa Kemal'in çıkışına neden olmuş, Cumhurbaşkanı kendi durumunu ve davranışını verdiği bir demeçle açıklığa kavuşturmuş, CHP'ye "tarihen bağlı olduğunu, oradan ayrılması için hiçbir sebep bulunmadığını" belirtmiş, saldırganların ve kışkırtıcıların yasaların kovuşturmasından kurtulamayacaklarını bildirmiştir.(24)

Bu olaylar ve demeçten sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal bir yurt gezisine çıkmış, durumu bir kez de kendisi incelemiştir. Olaylar, Gazi'nin özellikle devrim ve devrim uygulamaları konusunda takındığı kesin tavır üzerine Serbest Cumhuriyet Fırkası kendini kapatma kararı almış ve böylece bu ikinci deneme de sonuçsuz kalmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, çok partili yaşama geçişi sağlamak için girişilen ilk denemede de bütün tutucu, bağnaz, cumhuriyet ve devrim düşmanı kişiler ve çevreler büyük bir olaya, bir başkaldırıya, ayaklanmaya girişmişlerdir. 1924'ün Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın yarattığı ortam içinde Doğu'da Şeyh Sait'in silahlı ayaklanması çıkmış, ayaklanma ordu gücü ile bastırılabilmiş, bunun sonucu hem bu parti kapatılmış, hem de ülkede birkaç yıl süre-

(24) **Cumhuriyet** 10 Eylül 1930.

cek yasal bir suskunluk dönemine girilmiş, sıkı önlemler alınmıştır. İkinci deneme olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ve bu partinin çatısı altında tutucu, bağnaz, devrim karşıtı kişilerin, parti yöneticilerine karşın yer almaları ve bunların yarattığı ortam İzmir'de, Menemen'de bir başka kanlı olayın çıkmasına neden olmuştur. Bu partinin genel başkanı tarafından kapatılmasını izleyen günlerde 23 Aralık 1930'da tarikatçı Derviş Mehmet, çevresine topladığı yandaşlarıyla birlikte "Şeriat isteriz" diye bağırarak olay çıkarmış, halktan bazı kimseler bunlara katılmış, önlerine çıkan ve küçük bir birliğe komuta eden Asteğmen Kubilay vurulmuş, bu yetmiyormuş gibi başı bıçakla kesilmiştir. Şeriatçı başkaldırıcılar Kubilay'ın kesik başını yeşil bayrak asılı sopanın ucuna geçirmiş, Menemen sokaklarında dolaşarak tüm halkı ayaklanması için kışkırtmaya başlamıştır. Bu kanlı devrim düşmanı eyleme karşı Mustafa Kemal'in davranışı çok sert ve kesin olmuş, kışkırtıcılar yakalanarak toptan yok edilmişlerdir. Bu kesin davranış, bu ivedi cezalandırma tutucuları, devrim düşmanlarını uzun süre susturmuş, Mustafa Kemal'in döneminde 1933'te Bursa'da bazı kişilerin Arapça ezan okumaya kalkışması dışında herhangi bir gerici olay görülmemiştir.

Serbest Cumhuriyetçi Parti'nin dışında, 1930'da bir ikinci yeni parti kurulmuş, üçüncü bir parti daha kurulmak istenmişse de hükümet, komünizm yanlısı gerekçesiyle bunun kuruluşunu yasaklamıştır. Adana'da Abdülkadir Kemali (Öğütçü) Bey tarafından 29 Eylül 1930'da kurulan "Ahali Cumhuriyet Fırkası" bölgesel olmaktan ileri gidememiş,

dört aylık bir yaşamdan sonra Bakanlar Kurulu'nca kapatılmıştır. Edirne'de kurulmak istenen, fakat Bakanlar Kurulu'nca sakıncalı görülen bir başka parti de "Türk Cumhuriyet Amele ve Çifti Partisi"dir. Partinin yayımlanan tüzüğünde işçi ve çiftçi sınıfı yararına sosyalist bir düzen öngörülmüştür. Bu denemelerden sonra 1945'e kadar yeni bir partinin kurulmasına olanak tanınmamıştır.

Atatürk modelindeki tek parti yönetimi çağdaşlaşma, toplumu siyasallaştırma süreci içinde bir geçiş, bir ara sistemdir. Dinsel temele dayalı halife-sultanlı koyu bir baskı yönetiminden özgürlükçü demokratik bir yönetime geçiş, kuşkusuz bir ara dönem geçirmek zorundadır. Siyasal parti geleneksel toplumun değil, çağdaş toplumun ürünüdür. Geleneksel toplum yapısı üzerinde çok parti çağdaşlaşmanın itici gücü olma yerine çağdaşlaşmayı, değişmeyi yozlaştırıcı, durdurucu gelişmelere yol açabilir. II. Dünya Savaşı sonrasında girilen çok partili yaşam dönemindeki devrim karşıtı örnekler bu savın doğruluğunu kanıtlar niteliktedir.

Siyasal çağdaşlaşmanın temel bir koşulu, Huntington'un da belirttiği gibi, dinsel, geleneksel, ailesel ve budunsal otoritelerin yerini laik, ulusal ve tek bir otoritenin almasıdır.(25) Atatürk devrimi bunu gerçekleştirmiştir. Kuşkusuz, çağdaşlaşmayı hızlandıran, ona anlam kazandıran yalnız otorite biçiminin değişmesi, siyasal yönetimin alabilirliğinin çoğalması, ekonomik yaşamın, toplumun da-

(25) Samuel P. Huntington, "Politika Modernization: Amerika vs. Europe" (Siyasal Çağdaşlaşma: Amerika ve Avrupa Karşılaştırması). **World Politics, XVIII** (3 Nisan 1966), s. 378.

ha gönençli, mutlu olması gibi genil (makro) düzeydeki sorunların çözümü değildir. Çağdaşlaşma bir bütündür. Bütünlüğünü minil (mikro) düzeydeki değişmelerden de alır. Kişinin davranışının değer yargılarının, öbür kişilerle, devletle, örgütlerle olan ilişkilerinin biçimi, toplum içindeki "rol"ü ve bu "rol"ü nasıl algıladığı kişisel düzeyde çağdaşlaşma olgusunun önemli bir parçasıdır.

Atatürk devrimi çağdaşlaşmayı bir bütün olarak gören, o doğrultuda devleti, toplumu eyleme sokan ilk Türk çağdaşlaşma hareketidir. Bu bütünlük içinde genil ve minil düzeydeki çağdaşlaşma sorunlarıyla ilgilenilmiştir. Kuşkusuz, özellikle ulusçuluk ve laiklik ilkeleri hem genil ve hem minil alanlardaki sorunlarla ilintilidir. Laikliğin içeriğindeki usçuluk, yazgıcılığın (kadercilik) reddi kişisel değerleri ve davranış biçimlerini doğrudan doğruya etkilemiştir. Eğitim alanındaki devrim atılımları hem genil, hem minil düzeyde Türk çağdaşlaşma eylemini büyük ölçüde biçimlendirmiştir.

Atatürk devrimi ulusal, dinamik bir çağdaşlaşma eylemidir. Atatürk ilkeleri bu devrimi yönlendiren, devrimle beraber büyüyen ve devrim eyleminin düşünsel yönünü oluşturan ilkelerdir.

Berkes'e göre Atatürk dönemine kadar "hiçbir düzeltim denemesinde toplumun temelinden değişme yoluna girmesi gereği anlaşılmış değildir. On sekizinci yüzyılda Batı'dan bazı şeyler alınması zorunluğu kabul edildiği zaman bu, Ortaçağ düzenini bırakıp yeni bir toplum düzenine geçmek anlamına gelmiyordu. Aksine bunlar hâlâ ideal sayı-

lan eski düzene dönmek için devleti güçlendirme önlemleri olarak görülüyordu." (26)

Eisenstadt'a göre, Kemalist devrim öbür devrimci toplumlardan daha ayrımlı (fark) bir değişmeyi içermiştir. Her şeyden önce bu devrim siyasal "yasallık"ın temelini ve siyasal toplumun simgelerinin değişimini kapsamış, birlikte yaşamanın sınırları yeniden tanımlanmıştır. Siyasal toplumun yeniden tanımlanması çok ilginç ve kendine özgü bir şekilde olmuştur. Toplum İslamcı yapıdan, çerçevelendirmeden çekilmiş ve Türk ulusu olarak yeniden tanımlanmıştır.

Türk devrimi "yasallık"ın dinsel kökenini reddetmiş, yasallığın, laik, ulusal bir temele dayatılmasına çaba göstererek "birlik"in başlıca ideolojik tanımlanmasına da olanak yaratmıştır. (27)

Atatürk Devrimi yapısal değişiklikler getiren, yüzeysel olmayan bir devrimdir.

Atatürk devriminin iki önemli yönünü özellikle vurgulamak gerekir. Birincisi yeni çağdaş bir devlet kurulmasını ve gelişmesini sağlayan yapıların, kurumların yaratılmasıyla ilgili; öbürü de toplumsal ve ekinsel değişmeyi sağlayan, ekonomik kalkınmayı amaçlayan yönüdür. Atatürk döneminde toplumsal ve siyasal kurumlarda temel değişiklikler yapılarak Türk siyasal sisteminin kökten değişmesi (radikalleşme) gerçekleşmiştir. Atatürk döneminin

(26) Niyazi Berkes, **İkiyüz Yıldır neden Bocalıyoruz?** İstanbul: İstanbul Matbaası, 1955, s. 91.

(27) S.N. Eisenstadt, **Revolution and the Transformation of Socletis,** (Devrim ve Toplumların Değişimi), New York: The Free Pross, 1978, s. 233.

yarattığı çağdaşlaşma atılımlarının getirdiği yenilikler, özellikle eğitim olanaklarının yaygınlaştırılması ile Türk siyasal sistemi çok derinden etkilenmiştir. Çok partili dönemin, çoğulcu düzenin ve daha karmaşık bir toplum biçiminin doğuşu Atatürk döneminde Türk siyasal sisteminin kökten değiştirilmesinin sonucudur.

Gelişmekte olan pek çok ülkede gelenekler sık sık desteklenerek bununla gelişmiş "model" üstünde bir ulusal birlik yaratılmak istenmektedir. (28) Atatürk devrim modeli ise tersine, tamamen köktencidir (radikal).

1- MODELİN AMAÇLARI

Her sistemin, her değişme modelinin bir amacı vardır. Bunun gibi Atatürk devrim modeli de bir amaca yönelik olarak oluşturulmuştur. Modelin birinci amacı çağdaşlaşmak, ikinci amacı da kalkınmak, böylece "çağdaş uygarlık" düzeyine çıkmaktır. Gerçekte çağdaşlaşmak kalkınmayı ayrı ayrı ele alarak yorumlamayı zorunlu kılmaktadır. Çağdaş demokratik toplumun temel amacı da kalkınmak, böylece "çağdaş uygarlık" düzeyine çıkmaktır. Gerçekte çağdaşlaşmak kalkınmayı da içeren bir kavramdır. Fakat dünyanın kapalı yönetimlerindeki bazı uygulamalar çağdaşlaşma ve kalkınmayı ayrı ayrı ele alarak yorumlamayı zorunlu kılmaktadır. Çağdaş demokratik toplumun temel amacı insanı her alanda özgürlüğe kavuşturmaktır. Özgür insan sade-

(28) C.H. Dodd, Political Development (Siyasal Gelişme ??? MacMillan, 1972, s.58)

ce ekonomik, toplumsal güvenliğe, eğitim olanaklarına, özdeksel gönence kavuşmuş kişi değildir. İnsanın aynı zamanda siyasal özgürlükleri, siyasal seçenekler arasında seçim yapma hakkı da olmak gerekir. Bu nedenle çağdaşlaşma sadece ekonomik bir kalkınma, gelişme olarak görülemez. Kalkınmış, ekonomisi güçlenmiş, çağdaş toplumun pek çok gereğini gerçekleştirmiş ülkeler, kapalı yönetim biçimleri de vardır. Bunlar Marksist sistemin uygulandığı ülkelerdir. Bu ülkelerin insanı siyasal özgürlüklerden, seçenekler arasında seçim yapma hakkından yoksundur; onun için de özgür insan değildir; bu nedenle de bu toplumlar kalkınmış, fakat çağdaşlaşamamıştır. Başka bir örnek: Bir toplumda insan yürürlükteki yasalara göre her türlü siyasal haklara sahiptir; fakat o bireyin ekonomik, toplumsal sorunları çözüme bağlanmamışsa, o kişinin yasalarda gösterilen hakları ekonomik bir içeriğe, doymuşluğa kavuşturulmamışsa, daha açık bir deyişle o kişi yoksulluktan kurtulmamışsa, özgür insan değildir. Ekmek, özgürlük ve barış! Ekmeksiz özgürlük; özgürlüksüz ekmek; barışsız ekmek ve özgürlük erdemli bir yaşam sağlamaz.

Bunun için Atatürk devrim modelinin amacını iki ayrı başlık altında incelemek yararlı olacaktır. Yoksa gerçekte çağdaşlaşma genelde kalkınmayı da içerir. Çağdaş toplumu belirleyen öğeler arasında kalkınmanın öğeleri de yer alır, alması gerekir. Ancak iki ayrı başlık altında konuyu irdelemek Atatürk devrim modelinin anamalcı ve Marksist modellerden ayrılan yönlerini de açıklığa kavuşacaktır.

a) Çağdaşlaşmak

Çağdaşlaşmanın düzenli bir biçimde incelenmesi, eski sömürgeciliğin özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra sona ermesiyle başlamıştır. Bağımlı olan eski sömürge ülkelerin özgürlüklerine kavuşması çeşitli tür bilimsel çalışmaların, araştırmaların yapılmasına yol açmıştır.

Bağımsızlıklarına yeni kavuşmuş ülkelerdeki ekonomik, toplumsal ve siyasal değişmeler çağdaşlaşmanın bir parçası olarak incelenebilir. Çağdaşlaşma, kaynakları usçu bir biçimde kullanarak çağdaş bir toplum kurmayı amaç edinen bir eylemdir. Çağdaş toplum teknoloji, toplumsal dayanışma, kentleşme, okur yazarlık, toplumsal hareketlilik ve ulusal kimlik bilinci gibi öğelerin yaygın olduğu bir toplum olarak tanımlanabilir. Çağdaşlaşma hareketi, değişmenin önü alınmaz bir parçası olarak geleneksel toplumun güçten düşmesini sağlar.

Günümüzde uygulaması nasıl olursa olsun çağdaşlaşmak istemeyen hemen hiçbir ülke yoktur. Yeni kurulan devletlerin siyasal seçkinleri, kendi ülkelerinin de çağdaş toplumun şu özelliklerine kavuşmasını isterler: Dinamizm, değişme, sanayileşme, bağımsızlık, etkenlik, güçlülük ve ulusal birlik. Başka ülkelerin başarılarından yararlanarak, esinlenerek, eski toplumları değiştirmek, yenileşmek özlemi dünyanın her köşesine yayılmış ve çağdaşlaşma devrimi başlamıştır. Atatürk, "uygarlığın bir fırtına gibi esen itişine karşı koymak boşunadır; değişmeyen, Ortaçağ kanun, düşünce ve davranışlarını koruyan toplumlar ölüme veya tutsak olmaya yargılıdır" der.

Çağdaşlaşma olgusunun dayandığı temel inanç usçu-

luk ve bilimsel denetleme olarak tanımlanabilir. Çağdaşlaşma "dünya ekini"nin yaygınlaşması olarak da tanımlanabilir ki bu da şu temel öğelere dayanır: İleri düzeyde bir teknoloji ve bilimin var olması, yaşama usçu bir bakış, toplumsal ilişkilerde laik anlayışın egemenliği, kamu işlerinde adalet duygusunun varlığı ve her şeyden önemli olarak da ulusal devlet biçiminin yaygın olarak benimsenmesi.

Çağdaşlaşma olgusu hem devletin ve hem de toplumun geniş çapta dinamikleşmesini öngörür. Çağdaşlaşma yalnızca sanayileşme değildir. Ayrıca toplumsal, psikolojik ve siyasal değişmeyi de içerir.

Çağdaşlaşma temelde, üç ayrı açıdan incelenebilir:

1- Sanayileşme olgusunu ön plana alarak, temel bir ekonomik hareket açısından;

2- Geleneksel davranışların ve kişisel bakış açılarının değişmesine yol açan toplumsal ve psikolojik değişmeler açısından;

3- Siyasal yapıda ve kurumlarda farklılaşmaya gidilmesini, siyasal katılmanın genişlemesini, ulusçuluğun yeşermesini, büyümesini sağlayan çeşitli değişmeler açısından.

Fakat gerçek bir çağdaşlaşma devrimi böyle bölümlere ayrılamaz, ayrılmamalıdır. Ekonomik, siyasal, toplumsal ve psikolojik değişmeler iç içedir, birbirini destekler ve güçlü kılar. Bu değişmeler tamamlanırsa çağdaş bir toplum durumuna gelinebilir.

Ancak bütün bu değişmeler içinde hükümetin çok önemli ve belki de hepsinden önemli bir işlevi vardır. Ülkede öyle siyasal kurumlar yaratılabilmeli, öyle bir siyasal düzen kuru-

labilmelidir ki hükümet toplumdan gelen istekleri karşılayacak kadar esnek ve bu istekleri yerine getirecek kadar da güçlü olsun. Hükümet, siyasal alabilirliğinin genişlemesini ve etkinleşmesini siyasal yollar aracılığıyla bulur ve değişikliklerin gerçekleşmesini sağlar. Siyasal çağdaşlaşma, ekonomik büyüme, toplumsal ve psikolojik değişikliklerle ilintilidir. Çünkü hükümetin istekleri karşılama alabilirliği ve siyasal sistemin etkinliği ekonomik ve ekinsel nedenlerden etkilenir.

Siyasal çağdaşlaşma ise üç temel özyapısal (karakteristik) niteliği kapsar:

1- Gücün gittikçe devlette odaklaşması (merkezileşme) ve geleneksel otorite kaynaklarının güçsüzleşmesi,

2- Siyasal kurumlarda farklılaşma ve uzmanlaşma olgusunun ortaya çıkması,

3- Halkın siyasal yaşama daha yaygın, daha etkin bir biçimde katılması, kişilerin gittikçe artan bir oranda siyasal sistemle bütünleşmesi ve ulusal kimlik bilincine varması.(29)

Öte yandan, geleneksel bir toplumun tüm çağdaşlaşmasını sağlamak ve o yönde başarıya ulaşmak isteniyorsa dört alanda geleneksel güçlerin karşı koymaları önlenmelidir: Kişinin davranışları, siyasa, ekonomi ve toplumsal yapı. (30)

---

(29) Claude, E. Welch Jr. "The Comparative Study of Political Modernization" (Siyasal Çağdaşlaşma Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma). **Political Modernization: A Reader In Comparative Change.** (Ed: Claude E. Welch Jr.) Belmont, California Wadswordth Publishing Co., 1967. s. 1-7.

(30) M.I.T. Study Group, "The Transitional Process" (Geçiş Süreci) **Political Modernization: A Reader In Comparative Political Change.** (Ed.: C.E. Welch Jr.) a.g.y., s.31.

Atatürk devrimi, bu alanlarda toplumun çağdaşlaşmasını engelleyen, engellemek isteyen geleneksel güçlerle, güç odaklarıyla da savaşmak, engellemeleri ortadan kaldırmak ya da en aza indirmek zorunda kalmış ve kalmaktadır. Bu, devrimin ve devrimci kadronun, toplumun devrimle bütünleşen kesimlerinin görevi olmuş ve olmaktadır. Tunaya bu görevi "yaşamsal bir zorunluk" olarak görmekte ve şöyle demektedir:

Türk devrimi, bir yaşama prensibi olunca, ona karşı kuvvetlerin etkilerini sıfıra indirmek de hayati bir zaruret sayılacaktır.

Atatürk'ün siyasi iktidarını ve kuvvetini diktatörlük olarak değil, geri müesseseleri yıkma ve medeni bir düzeye çıkma vasıtası olarak kabul etmek gerekir. O, medeni değerleri ortadan kaldırma çabasının aleti olmamıştır. Atatürkçülük medeni bir düzeyde, XX. yüzyıl şartları içinde kurulacak demokratik bir sisteme ulaşmayı gaye edinmiş bir akımdır. Ama, o her şeyden önce Ortaçağ kalıntısı kuvvetlerin medeni bir toplumu daima baltalayacaklarına olan inançtan hareket etmiştir. Bu kalıntılarla, onların siyasal hayatta, birer kuvvet olmalarıyla kurulabilecek bir rejimin ne derece demokratik olabileceğini araştırmak, demokrasi ile ilgisi bile olamayacağını belirtmek de, bugün bize düşen görevdir. (31)

Atatürk devrimi, bu yönüyle geleneksel güçlere, devrim karşıtı güç odaklarına karşı koyma, koyabilme eylemidir. Devrim sürecinde çağdaşlaşma amacına yönelik her

(31) Tarık Z. Tunaya, **Atatürk ve Atatürkçülük,** İstanbul: Baha Matbaası, 1964, s. 124.

alanda aynı oranda ya da istenen düzeyde başarı sağlandığı savlanamaz. Ama Osmanlı toplum yapısına oranla bugünkü Türk toplum yapısı çok büyük ölçüde değişmiştir, değişmektedir. Tunaya'nın da belirttiği gibi devrim sürecinde devrimcilik, devrim yapan bir ülkede belli bir izlencenin yürütülmesini tutucu güçlerin etkisinden, baskısından kurtarmak anlamını kazanmaktadır ve ortaya ilerici ve gerici güçlerin çarpışması çıkmaktadır. (32) Bu çatışmalar olmuş, fakat çağdaşlaşma eyleminde ödenen "bedel" başka devrimlere oranla en az düzeyde kalmıştır. Bunu yabancı bilim adamlarının araştırmaları da kanıtlar niteliktedir. Rustow'un da belirttiği gibi Mustafa Kemal'in başarılarına bakıldığı zaman şu durum asla unutulmamalıdır ki çağdaş gelişmelerde bu çapta siyasal reformların pek azı bu kadar sınırlı sayıda cana kıymayla sonuçlanmıştır. (33)

Atatürk devrim modeli hem çağdaşlaşmayı, hem kalkınmayı öngörür. Bunun özünde yatan bağımsız ulusal bir devlet, çağdaş, kalkınmış bir toplum ve bu toplum içinde özgür bir insandır. Tüm devrim atılımları bu amaca yöneliktir.

b) Kalkınmak

Temelde çağdaşlaşmanın içinde yer alan kalkınma kav-

(32) Tunaya, **Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri,** İstanbul, Yedigün Matbaası, 1960, s. 113.

(33) Dankwart, A. Rustow, "Devlet Kurucusu Olarak Atatürk'4, **Abadan'a Armağan,** A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara Sevinç Matbaası, 1969, s. 598

ramı ekonominin kısa süreli gelişmelerinin, ulusal gelir artışlarının ötesinde uzun dönemler için kullanılır ve ulusal verimin, üretimin, gelirin (ulusal hasıla), kazancın artmasını ve toplum bireylerinin bolluk, gönenç içinde yaşamalarını, yoksulluktan kurtulmalarını yansıtır. Ekonomide yeğlenen sağlıklı kalkınma, kalkınmanın sürekli, hızlı ve "kendi kendine yeter" olmaya yönelik bulunmasıdır. Böylesine sağlıklı bir kalkınma giderek toplumun ekonomik ve toplumsal yapısının değişmesine, yeni değer yargılarının ortaya çıkışına, yeni üretim ilişkileriyle de yeni toplumsal örgütleşmelere ve toplumsal dinamiklere olanak hazırlar.

"Az gelişmiş", "geri kalmış", "gelişmemiş" ekonomi, "gelişmekte" olan ekonomi deyimleri II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda sömürge durumundan çıkıp bağımsızlığa yeni kavuşmuş ülkelerin kalkınma sorunlarının uluslararası düzeyde ve örgütlerde konuşulur hale gelmesiyle ortaya atılmış sorunlar bilimsel ölçülerle araştırılmaya, incelenmeye başlanmıştır.

Dünyadaki toplam nüfusun dörtte üçü kalkınma çabasındaki ülkelerde yaşamakta, buna karşılık dünyada yaratılan gelirin ancak üçte birini paylaşmaktadır. Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu beslemek zorundaki az gelişmiş ülkelerin toplumsal yapılarındaki benzerlik gibi ekonomilerinde de ortak özellikler vardır. Bu ülkelerin hemen hepsi yoksulluğu paylaşmaktadır. Kişi başına düşen yıllık gelir çok düşüktür. Ulusal gelir düşük olunca arttırım, biriktirim (tasarruf) yok denecek düzeyde kalmakta, bunun doğal sonucu olarak da kalkınmanın gereği yatırımlara gi-

dilememektedir. Bu durumun bir de sunu (arz) yönünden olumsuz sonuçları vardır. Kişi başına düşen ulusal gelirin azlığı satın alma gücünü olumsuz yönde etkilemekte, bu güç yetersiz kalınca piyasa daralmakta, piyasadaki darlık da girişimcilerin yatırıma yönelmelerini engellemekte, dolayısıyla ekonomi düşük alabilirliklerle, yetinmekte, bunun doğal sonucu olarak verim düşmekte üretim artmamaktadır. Bu kısır döngü içinde liberal ekonomi sisteminin piyasa işleyişiyle yoksulluk yenilememektedir.

Az gelişmiş ülkelerin ekonomilerine olumsuz etki yapan öğelerden bir başkası nüfustur. Nüfus artışı ya ulusal gelir artışını sıfıra indirmekte, bunun doğal sonucu yoksulluk aynı düzeyde sürmekte ya da nüfus artış oranının gelir artış oranından büyük olması durumunda yoksulluk daha da çoğalmaktadır.

Bunlar ve başka benzer nedenler az gelişmiş ülkeler için yeni kalkınma modelleri arama ve ekonomik planlamaya gitme düşüncesini doğurmuştur. II. Dünya Savaşı öncesinde Sovyetler Birliği'nde uygulanan planlama, savaştan sonra ekonomik sistemleri farklı kalkınmış ülkelerde ve tüm geri kalmış toplumlarda ekonomik siyasa için zorunlu bir yöntem olarak kullanılır duruma gelmiştir.

Günümüzde çağdaşlaşmak, kalkınmak çabasındaki toplumların büyük bir çoğunluğu kalkınmak için liberal-anamalcı ekonomi sisteminin dışında çözümlere yönelmiştir. Fakat kabul edilen, uygulanan sistem Marksist de değildir. Geliştirilen ara sistemler hem liberal ekonominin, hem de sosyalist ekonominin kendi koşullarına, sorunları-

na uygun gelen yönlerinden esinlenen karma yöntemlerdir. Böylece özel girişim, özel iyelik, devlet girişimi, kamu ve devlet iyeliği ve bunların kurumları bir arada yürütülmeye çalışılmaktadır. Toplum koşullarına ve siyasal kararlara göre ya buyurucu (emredici), ya da yol gösterici planlarla ekonomiye yön verilmektedir. Bu, ekonominin devlet tarafından güdülmesi, devletin hem buyurucu, hem girişimci, hem işletmeci, hem de sanayici olarak ekonomiye girmesidir.

Günümüzde bağımsızlığına kavuşmuş, sömürge durumundan kurtularak çağdaşlaşmaya yönelmiş toplumların çoğunun uyguladığı planlamalı karma ulusal kalkınma sistemi ilk defa Atatürk devrim modelinde oluşturulmuş, uygulamaya konmuştur. Bu yönteme,bir ara sistemden çok, çağdaşlaşma çabasındaki ülkelerin örnek ulusal kalkınma modeli demek daha gerçekçi bir tanımlama olacaktır.

Atatürk devrim modelinde bu yöntem devletçilik ilkesinin doğrultusunda 1930 sonrasında uygulama alanına konmuştur. Ekonomik kalkınmada devlet girişimci, sanayici, işletmeci olarak görevlendirilmiştir.

2 - MODELİN SORUNSAL AŞAMALARI

Ulusal bağımsızlık, çağdaşlaşma, devrim eylemleri kendiliğinden ortaya çıkmaz, bunun bir ateşleyicisi, bir iticisi ve yürütücüsü olmak gerekir. Halk kitlelerinin isyan çıkardığı, bu isyanların giderek ihtilale yöneldiği görülmüştür, ama halka uyarak yönünü bulan devrimlerin varlığına

henüz tarih tanık olmamıştır.(34) Onun için devrim eylemlerinin öndere ve o önderin çevresinde inanmış bir kadroya gereksinimi vardır. Devrim eylemini, kurtuluş savaşını yönetecek, yönlendirecek ve onu çağdaşlaşma doğrultusuna götürecek olan önder ve onun kadrosudur. Bu kadro ulusal kurtuluşu kuşkusuz halka dayanarak yapacaktır, ama kurtuluş savaşına giren halk hemen hemen bütünüyle geleneksel toplumun tüm özelliklerini taşıyan bir yapının, ortamın içindedir. Halk yığınlarını sömürgeci, işgalci güçlere karşı savaşıma itmek, savaşı başlatmak, bağımsızlığa kavuşmak, sonraki sorunların çözümünden daha kolaydır. Bu toplumlarda halk yığınları yoksulluktan sıkıntı çekmektedir, yabancının tutsağıdır, çalıştığı işyerinde düşük ücret almaktadır; doktoru, hastanesi yoktur, işlediği topraktan yeterli ölçüde verim alamamaktadır; okuma-yazma bilmemektedir. Bu sıkıntıların farkında olan halkı sömürgecilikten kurtulmak için eyleme çağırmak güç değildir. Asıl güçlük kurtuluştan sonra başlamaktadır. Bunun temel nedeni kurtulan toplumların geleneksel oluşu, uluslaşamaması, ulus bilincine varamamasıdır. Kurtuluş öncesindeki birleştirici, bir araya getirici bağ kurtuluştan sonra kopmaktadır. Halbuki bir toplum, bir devlet için en önemli öğelerden biri ulusal birliktir.

Bağımsızlığına kavuşmuş toplumların bir başka önemli sorunu toplumun siyasal bir toplum haline dönüşmemiş olması, böyle bir toplumun kurumlarını oluşturamaması-

(34) Niyazi Berkes, "Atatürk'ün Yöntemi ve Yönetimi" **Cumhuriyet,** 27 Ocak 1979.

dır. Toplum kendi içinde parçalara bölünmüştür. Kabile, aşiret, dinsel, budunsal kökenli gruplar ayrı ayrı geleneksel güç kaynaklarıdır. Çoğu toplumda bu ayrılıkların yanında konuşulan çeşitli diller de vardır. Böylesine parçalı, "kurtuluş" düşüncesi bağı ile bir araya toplanmış olan halk topluluklarının bağımsız yaşamının, çağdaşlaşmaya yönelmenin ayrılmaz öğesi olan "uluslaşma"yı, gerçekleştirmesi "birlik" oluşturması çok güçtür. Bunu sağlayacak bir güce, yasal bir "otorite"ye gereksinim vardır. İşte bu hükümettir. Ama her hükümet de bir "otorite" değildir. Bir hükümetin, bir devrim önderinin gerçekten otorite olabilmesi için aldığı kararları uygulayabilmesi, devlet örgütünü ve toplumun bütün güç kaynaklarını denetimi altına alarak bu kararlara işlerlik kazandırması gerekir. Eğer bir hükümet etkin bir yönetim, işleyen bir devlet düzeni kuramamışsa ortaya başka güçler, başka otoriteler çıkar. Türkiye'nin bugünkü ekonomisi Atatürk dönemindekinden çok daha büyük ve gelişmiştir; ulusal gelir de, kişi başına düşen gelir de çok artmıştır. Sanayii, sağlıklı-sağlıksız, geçmişe oranla kat kat ilerdedir. Ancak özellikle 1970'li yıllarda toplum, toplum bireyleri içinde bulunduğu ortamdan yakınır; can güvenliği kalmadığı, geleceğine güvenle bakamadığı için "korku" içinde yaşar duruma düşmüştür. Atatürk döneminde toplum bu "korku"nun, bu "boşluk"un içine düşmemiştir. Gerçi bugünün toplumu ile o dönemin toplumu çok farklıdır. Toplumun özlemleri, isterleri, gereksinmeleri çok değişmiş, çoğalmıştır. Fakat bugünün olanakları da aynı şekilde değişmiş büyümüştür. Akla gelen, gelmesi ge-

reken soru şudur: Niçin böyle oluyor: Bu soru çoğu gelişmekte olan ülkelerin sorusu ve ana sorunudur. Sorunun yanıtı da her toplum için aynıdır: Toplum hızlı bir değişmenin içine girmiştir; yönetim, siyasal kurumlar, bu işleyiş içinde görev alan tüm kadrolar bu hızlı değişmeye ayak uyduramamış, değişmenin arkasında kalmışlardır. Toplumsal ve ekonomik değişme, yeni üretim ilişkileri, yeni siyasal kurumları, yeni örgütleşmeleri, yeni çözümleri zorunlu kılar. Buna olanak sağlanmayınca da toplumda çatışma başlar. Değişme olgusu her toplum için sağlıklı bir ilerlemedir; fakat bir koşulla bu değişmeden silahlı çatışma doğmasın.

Ekonomik kalkınma gelişmekte olan toplumlar için bir amaçtır. Siyasal istikrar da toplumların bir başka amacıdır. Fakat bu iki amaca her zaman birlikte ulaşılamaz. Ekonomik gelişmeyle, kalkınmayla sağlanacak büyüme çoğu kez istikrar yerine istikrarsızlık getirir. Eğer ekonomik büyümeden doğan ulusal gelir bireyler arasında adalet ölçüleri içinde dağılmıyorsa; toplumun kaynakları, olanakları tüm toplum üyelerinin yararına yönlendirilmiyorsa; toplumun duyuncunu (vicdan) sızlatan adaletsizlikler, var olan olanaklar içinde giderilmiyorsa, değişen üretim ilişkilerinden doğan boşlukları dolduracak yeni kurumlara, örgütleşmelere olanak tanınmıyorsa ekonomik büyümenin yaratacağı sonuç istikrarsızlıktır. O halde ekonomik kalkınma ile siyasal istikrara varılmak isteniyorsa, kalkınmanın yanında toplumsal, siyasal reformları da kalkınmaya koşut olarak gerçekleştirmek gerekir. Bu çağdaşlaşmanın yeni bir sorununu, yeni bir aşamasını oluşturur. Bu aşama "eşit-

lik" sorunudur. Güçtür, uzun dönemlidir, fakat ulusal birliğe, otoriteye karşın bir siyasal sistem toplumda eşitliği sağlayamıyorsa, en azından uygulamalarıyla eşitlikçi bir anlayışın, yönlendirmenin inandırıcı, güven verici örneklerini veremiyorsa o toplumdaki ulusal birlik çözülür, otorite sarsılır, güçsüzleşir, etkisiz duruma düşer ve toplum yeniden parçalanır.

Bir siyasal sistemin ve her çağdaşlaşma eyleminin, her devrimin bu üç temel sorunu çözmesi, bu üç aşamayı başarı ile atlatması zorunludur.

Atatürk devrim modeli bir yönetim biçimidir ve onun da uygulama yöntemleri vardır. Atatürkçü ideoloji, ilkeleri olan cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devletçilik, laiklik ve devrimcilikle çerçevelendirilmiş, temel görüşlere bağlanmıştır. Model bir süreç içinde oluşmuştur. Atatürk devrimi bir bağımsızlaşma, bir çağdaşlaşma örneğidir. Bu devrim de "birlik", "otorite", "eşitlik" sorunlarıyla karşılaşmış, bunlardan ilk iki aşamayı başarı ile aşmış, "eşitlik" sorununun çözümüne yönelmiştir.

Atatürk devrimi sömürgelerdeki bağımsızlaşma eylemlerinden, kurtuluş savaşımlarından farklıdır. Türk toplumu köklü bir devlet geleneğine, deneyimine devlet olma bilincine sahiptir; devletsiz kalmamış bir toplumdur. Ulusal bağımsızlık savaşı 600 yıllık imparatorluğun, devletin başkentiyle birlikte topraklarının bir büyük bölümünün işgal edilmesi, bir bölümünün de yaratılmak istenen uydu devletçikle arasında paylaştırılmak istenmesi üzerine başlamıştır. Topraklar işgal edilmiş, başkent ve yönetimin ba-

şı, denetim altına alınmış, Osmanlı Meclisi dağıtılmıştır. Fakat padişah, halife-sultan 600 yıllık devletin geleneksel, yasal, dinsel başı olarak hükümeti ile birlikte devletin yöneticisidir. Mustafa Kemal'in ulusal devleti kurmada bir kolaylığı Türk toplumunun köklü devlet geleneğinden gelmişse, bir büyük güçlüğü de geleneksel, dinsel, yasal 600 yıllık bir geçmişi olan "halife-sultan" otoritesine karşın Anadolu'da yeni bir otorite oluşturmak zorunda kalmasından doğmuştur. Halife-sultana, onun karşı koymasına karşın ulusal birliği sağlama, yeni bir otorite kurma kolay olmamıştır.

Bağımsızlaşma, yeni bir ulusal devlete yönelme, çağdaşlaşma sürecini başlatma eyleminin bu aşamaları nasıl aşılmıştır, bu sorunlar nasıl çözülmüştür? Yanıt ancak sürecin bu sorunlarla ilgili ayrıntılı açıklamalarıyla ortaya çıkabilir. Atatürk devriminde "birlik" ve "otorite" sorunlarını bir sıralamaya bağlamak yanlış bir çözümleme olur. Çünkü Mustafa Kemal hiçbir zaman önce "birlik" sağlansın sonra "otorite" kurulsun ya da önce "otorite" kurulsun, sonra "birlik" sağlansın gibi bir yöntemi uygulamak istememiştir. Üstelik o dönemde bugünkü gibi çeşitli örnekleri anlatan, "aşama"lardan, "sorun"lardan söz eden kitaplar, bilimsel araştırmalar da yoktur. Mustafa Kemal kuşkusuz adımlarını atarken daima usunu, mantığını kullanarak, toplum koşullarını ve gerçeklerini düşünerek neyi, nasıl, ne zaman, ne biçimde yapacağını; o koşullar içinde neyin yapılamayacağını hesaplayarak yürümüş, karar almış, uygulamaya koymuştur. Onun için birlik ve otorite sorunları bazen biri ön-

celik kazanarak, bazen de öbürü öne geçirilerek ele alınmış ve her iki aşama hemen hemen birlikte aşılmıştır. Fakat çözümlemenin gene de aynı başlıklar altında yapılması aşamaların anlatımı, belirlenmesi bakımından yararlı olacaktır.

a) Birlik Sağlamak

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros ateşkesini izleyen günlerde devletin başkenti İstanbul başta olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarının, Anadolu'nun işgaline, yabancılar tarafından paylaşılmasına başlanılmıştır. Bu, açık bir sömürgeleştirme olayıdır. Amaç Anadolu'yu da Batılı elkoyucu, anamalcı güçlerin kesin sömürüsüne açmak, Yunanistan'ın sınırlarını Anadolu'ya uzatmaktır. İmparatorluk yönetimi, halife-sultan ve hükümeti bu paylaşmayı öngören ateşkesi imzalamış, elkoyucuların acımasına sığınmıştır. Toplum da başsız, yer yer kurulan hakları koruma, bölgeleri kurtarma örgütleriyle tamamen parçalanma durumuna girmiştir. Bir başka örgütleşme de paylaşmayı güçlendirici, hızlandırıcı yönde oluşturulmuştur. Rum, Ermeni, Yahudi azınlıklar, öbür budunsal gruplar parçalanma olayını yoğunlaştırmak için kışkırtılmakta, örgütleşmeye itilmektedir.

Mustafa Kemal bu koşullar, bu ortam içinde 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmıştır. Görevi ordu müfettişliğidir. Bu görev Erzurum Kongresi öncesinde ordudan istifa edinceye kadar sürmüş, onun Anadolu ve Trakya'daki tüm sivil-asker yetkililerle devletin araçlarını kullanarak iletişim kur-

masına olanak sağlamıştır. Mustafa Kemal'in bir ikinci olanağı, Çanakkale utkusunda ve öbür savaşlarda başarılı bir sınavdan geçmiş olması, komutanlar, generaller ve toplumun seçkinler kesiminde saygınlık kazanmasıdır. Samsun'a çıktıktan sonra ilişki kurduğu ilk düzenli, vurucu güç savaşlardan yorgun çıkmış orduların başlarındaki komutanlardır. Onlara Anadolu ve Rumeli'deki yerel savunma örgütlerinin birleştirilmesini, ulusal düzeyde Sıvas'ta bir kongre toplanmasını, kongrece işgalcilerin denetiminden, etkisinden uzak bir "merkez kuruluş", "merkez organı" oluşturulmasını önermiş, düşüncesini kabul ettirerek, bu yolda bölgelerinde çalışmalarını sağlamıştır. Bu "birlik" sağlamanın, yeni bir "otorite" oluşturmanın ilk çalışmasıdır.

İkinci adım her gittiği yerde sivil-asker yöneticilerle, halkla toplumun geleneksel güçleriyle konuşması, onlara birlik için çağrıda bulunmasıdır. Halka yönelik bir başka girişimi tüm valilere, mutasarrıflıklara, ordu ve kolordu komutanlarına Havza'dan genelgeler göndererek halkın ülkenin her yerinde işgali yeren, dünyada kamuoyu yaratma amacına yönelik büyük, coşkulu toplantılar, gösteriler düzenlenmesini istemesidir. Havza'da yapılan toplantıya kendisi de katılmış, her türlü saldırıya silahla karşı koyulacağı kararlaştırılmış, birlikte "ant" içilmiştir. Mustafa Kemal tüm ulusal kurtuluş savaşı boyunca "ant", "dua", "vaaz" gibi dinsel öğelere önem vermiş, bunları kullanmakta yarar görmüştür.

Birliği sağlama, yeni bir otorite kurma konularında Mustafa Kemal'in ulusal boyutlarda yaygınlığı, kamuya

yansıması, eyleme dönüşmesi yönlerinden ilk büyük girişimi, daha önce ordu komutanlarıyla kararlaştırdığı "ulusal kongre" ve "ulusal kurul"la ilgili "Amasya Genelgesi"dir.(35) 22 Haziran 1919 tarihinde yayımlanan bu genelge sivil-asker bütün kuruluşlara gönderilmiş, her sancaktan (il-ilçe arası yönetsel birim) üçer kişinin seçilerek Sıvas'a gönderilmesi istenmiştir.

Amasya Genelgesi'nin "birlik" sağlama, "otorite" oluşturma sorunları yönünden önemli özellikleri vardır. Mustafa Kemal, o günlerde İstanbul'a geri çağrılmış, fakat bu buyruğa uymamıştır. Bu, yasal, geleneksel, dinsel "otorite"ye başkaldırmadır. Mustafa Kemal'in "ordu müfettişi" olarak görev alanı 3. Ordu birliklerinin yayıldığı Kuzeydoğu bölgesidir, fakat Mustafa Kemal bu genelgeyle tüm Anadolu ve Trakya'yı içine alan bir yetki genişlemesine kendiliğinden gitmiştir. Genelge, İstanbul'daki hükümetin kuşatıldığı, etki ve denetim altına girdiği için "sorumluluğunun gereklerini yerine getiremediği"ni, "ulusun" bağımsızlığını yine ulusun kesin kararı ve direnişinin kurtaracağını açıklamaktadır. Her sancaktan üç kişi seçilip gönderilecek, seçimde parti ayrılığı gözetilmeyecek, ulusun güvenini kazanmış güçlü kişilerin seçilmesine özen gösterilecektir. Seçilenler Sıvas'ta toplanacak, bu "ulusal kongre"de "ulusal bir kurul" oluşturacaktır. Sıvas'taki ulusal kongreye doğu illeri adına toplanacak Erzurum Kongresi üyeleri de katılacaktır.

(35) Genelge için bkz: Suna Kili, **Türk Devrim Tarihi,** 4. baskı İstanbul: Tekir Yayınevi, 1995, s.41-45

Mustafa Kemal, Amasya Genelgesi ile dış dünyaya, Anadolu'yu paylaşmak isteyen, ülkenin çeşitli kentlerine ve yörelerine askerlerini çıkaran saldırgan devletlere ve öbürlerine bir gerçeği söylemekte, buna göre davranmalarını belirtmektedir; İstanbul'da saldırgan devlet komutanlarının denetimi, buyruğu, etkisi altındaki padişah ve onun hükümeti artık Türk ulusunu temsil etmemektedir. Türk ulusuyla konuşacak, görüşecek, karara varacak, anlaşma yapacak bir konunuz, bir sözünüz, bir işiniz, bir düşünceniz varsa, onu, padişahla, onun hükümetiyle değil, "biz"imle, "ben"imle Sıvas'ta toplanacak ulusal kongrenin seçeceği temsilcilerle konuşacak, tartışacak, anlaşacaksınız. Bu yönüyle Amasya Genelgesi uluslararası ilişkilerde Türk ulusunun Anadolu eylemini, bu eylemin önderini, uygulayıcı ve yöneticilerini devreye sokmaktadır.

Bu aşamada Anadolu eyleminin, ulusal direnmenin bir organı, bir kongresi, bir temsilciler meclisi, bir yürütme kurulu henüz yoktur. Ortada sadece bunu gerçekleştirmek için çalışan, orduyu ve ulusu yanına çekmek için uğraşan bir komutan, bir önder, bir Mustafa Kemal vardır. Ordu, görev başındaki komutanlarının durumu kavramaları, eylemin önderine inanmaları sonucu Anadolu eyleminin içinde yer almıştır.

Bu aşamada Mustafa Kemal henüz bir "meclis"ten, bir yeni "hükümet"ten, o yeni hükümetin "biçim"i ve "örgüt"ünden söz etmemektedir. Ama her uygulama, her adım, her davranış, henüz sözü edilmeyen bu yeni düzene, yeni yönetime, yeni "devlet"e, yeni bir "otorite"ye yöneliktir.

Zamanı geldikçe, gerektikçe, "yavaş yavaş bütün toplumumuza uygulatmak zorundayım" dediği budur.

Temsilciler Sıvas'ta toplanacak ulusal kongreye ülkenin her sancağından seçilip gelecekleri için kongre, aynı zamanda "ulusal birlik"in de simgesi olacaktır.

Genelgeden sonra Mustafa Kemal Sıvas, Erzincan üzerinden Erzurum'a geçmiştir. Erzincan'da iken yeniden İstanbul'a çağrılmış, bunu kabul etmeyince de ordu müfettişliği görevinden alınmıştır. Bu karar üzerine ulusal eylemin önderi ordudan çekilmiş, "rütbe"siz bir kişi olarak çalışacağını İstanbul'a ve tüm ülkeye duyurmuştur. 23 Temmuz'da toplanarak 5 Ağustos'ta oturumlarını sona erdiren ve 7 Ağustos 1919'da da kararlarını bir bildiri ile açıklayan Erzurum Kongresi Mustafa Kemal'e yeni bir güç katmıştır. O artık "kongre başkanı"dır, seçilen "heyeti temsiliye-temsilciler kurulu"nun başındadır. Tutuklanarak gönderilmesi için İstanbul'dan gelen buyruğa kolordu komutanı Kâzım Karabekir uymamış, Mustafa Kemal'in buyruğuna girmiştir.

Erzurum Kongresi, kongreye katılan üyeler yönünden bölgesel çapta, fakat aldığı kararlar yönünden ulusal düzeydedir. (36) Kongrenin bildirisinde İstanbul'daki hükümetin, "hiçbir ulusal buyruma (idare) dayanmadığı" yenilenmekte, onun için "Doğu Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti - Doğu Anadolu Hakları Savunma Derneği"nin kurulduğu,

(36) Bugünkü illerimize göre kongreye Siirt, Van, Ağrı, Erzurum, Erzincan, Sıvas, Tokat, Amasya, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Rize, Trabzon temsilcileri katılmış; Mardin, Elazığ ve Diyarbakır'da seçilen temsilcilerin ise kongreye katılmaları bu illerin valilerince önlenmiştir.

derneğin bütün il, ilçe ve köylere kadar örgütleşeceği, bölgenin bir "bütün", bölgede yaşayanların da "birbirine karşılıklı özveri duygusuyla dolu, soy ve toplumsal kökenlerine bağlı öz kardeş" olduğu, Rumluk, Ermenilik temeline dayalı toprak ele geçirme girişimlerine karşı konulacağı belirtilmekte ve en önemlisi "ülke bütünlüğünün ve ulusal bağımsızlığın sağlanması, saltanatın ve hilafetin korunması" gibi konularda "ulusal gücün etkin, ulusal buyrumun egemen" kılınacağı temel ilke olarak benimsenmekte ve bu açıklanmaktadır. Bununla hem ülke bütünlüğü, hem ulusal bağımsızlık için "birlik" çağrısında bulunulmakta, hem de "ulusal güç", "ulusal buyrum" kavramlarıyla tüm ulusun kendi yazgısı üzerinde karar sahibi olduğu, olacağı belirlenerek yeni bir "otorite" ve "birlik" yaratılmak istenmektedir.

Erzurum Kongresi'nin yasal ve biçimsel olarak sadece Doğu bölgesini içine alan bir yönetsel kurulu, "Temsilciler Kurulu" vardır ve bu kurul adına tüm görevleri Mustafa Kemal yürütmektedir. Bu kurul ve onun yürütücü başı uygulamada Doğu'nun dışında tüm ülke ile ilişkilidir; başka bölgeleri, ulusal boyutlarda tüm ülkeyi "ülke bütünlüğü", "ulusal bağımsızlık" için yönlendirmekte, denetimi altına almakta, böylece İstanbul hükümetine karşı yeni bir "yürütme organı", ulusa buyruma dayalı yeni bir "otorite" oluşturmaktadır. Eylemin genel amaçları arasında ülke bütünlüğü, ulusal bağımsızlık yanında "padişahlık"ın, "halifelik"in korunması birer amaç olarak belirlenmiş olsa bile aslında bu, dayanağını "ulusal buyrum"dan almayan, "saltanat" ve "hilafet"in yerine başka halka dayalı bir

"otorite", bir "erk" yaratmadır. Kongrede Doğu Anadolu'nun İstanbul hükümetince gözden çıkarılması olasılığı dikkate alınarak yeni "otorite"nin gerektiğinde geçici bir yönetim olarak bölgenin yönetimini ele alacağı, bölgede tüm devlet örgütünü kendine bağlayacağı kararlaştırılarak "yeni bir hükümet"e işaret olunmuştur. Bu yeni güç, ulusal eyleme karşı girişilen her devranışı suç saymakta, bunların cezalandırılacağını açıklayarak "yargı" yoluyla da "otorite"sini sağlamlaştırmayı öngörmüştür.

Özetlemek gerekirse Doğu Anadolu'da, Erzurum'da oluşturulan "Temsilciler Kurulu" karar alacak, uygulayacak, içeriği, kurulları henüz açıklanmasa bile yargılayacak, cezalandıracaktır.

Bu oluşum ülkede, toplumda "birlik" sağlamak için çalışılırken bir yandan da bu birliği daha da güçlendirecek, etkin kılacak, bu birlikte ulusal kurtuluşu, bağımsızlığı gerçekleştirme görevini üstlenecek, yürütecek yeni bir "otorite"nin "yürütme" organının, "hükümet"in kurulmasına yönelmektedir.

Ulusal birliği sağlama ve otorite oluşturmada Erzurum'dan sonra ikinci büyük aşama Sıvas Kongresi'dir. Sıvas Kongresi'nde, Doğu Anadolu bölgesini içine alan örgüt ulusal boyutlarda yaygınlaştırılmış, "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti - Anadolu ve Rumeli Hakları Savunma Derneği" kurularak ulusal eylemin yürütme görevi bu derneğin 16 kişilik Temsilciler Kurulu'na verilmiştir. Kurul adına yürütmenin başında yine Mustafa Kemal vardır. Erzurum Kongresi'nin tüm kararları ulusal öl-

çekte benimsenmiştir. Sıvas Kongresi sırasında alınan ve uygulanan iki karar birlik sağlama, otorite kurma doğrultusunda çok gerçekçi davranıldığını gösterir. Bunlardan biri ulusal örgütün ve eylemin kitle iletişimine verdiği önemle çıkarılan "İradeyi Milliye - Ulusal Buyrum" gazetesi, öbürü de Ankara'daki 20. Kolordu Komutanı'nın (37) Batı Anadolu Ulusal Kuvvetler Komutanlığı'na taanmasıdır. Gazete ulusal eylemin, ülke bütünlüğünün, ulusal kurtuluş ve bağımsızlığın yayın organı olacak, ulusal örgütün, yeni otoritenin, Temsilciler Kurulu'nun düşüncelerini, kararlarını, uygulamalarını halka, dünyaya yayacaktır. Kitle iletişiminin siyasal gelişmedeki önemi günümüzde bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Fakat bunun ulusal eylemin ilk günlerinde önemli bir gereksinim olarak görülmesi ve uygulanmaya konması dikkate değer bir olgudur.

Bir kolordu komutanının İstanbul hükümetinin, bu hükümetin yasal atama organının dışında, oluşturulan Temsilciler Kurulu'nca daha büyük yetkilerle başka bir göreve atanması çok önemli bir gelişmedir. Bu, artık yeni otoritenin devlet ve hükümet görevlerini yürütmeye başladığını gösterir. Fakat henüz ortada bu yeni oluşumun bir "meclis"i yoktur; kongreler yoluyla kararlar alınmış, kararların uygulanması için Temsilciler Kurulu görevli kılınmıştır. Erzurum Kongresi'nin doğu illerinde geçici bir hükümet kurma olasılığı, Sıvas Kongresi'nde tüm ülke için geçici hükümet biçimine dönüştürülmüştür. Dağıtılmış olan İstan-

(37) Ali Fuat (Cebesoy) Paşa

bul Meclisi'nin toplanması istemi Sıvas Kongresi'nce de yinelenmiştir. Anadolu ulusal eyleminin henüz oluşturduğu bir "ulusal meclis" yoktur. Yeni ulusal meclis kuruluncaya kadar bağımsızlık savaşımını Temsilciler Kurulu, onun başkanı Mustafa Kemal yönetmektedir, yönetecektir.

Her otoritenin gücü aldığı kararları uygulamadaki etkinliğiyle orantılıdır. Kongre sonrasında İstanbul'da yasal, geleneksel, dinsel bir otorite halife-sultan ve onun hükümeti vardır. Bu hükümetin başkanı, Mustafa Kemal ve Anadolu ulusal eylemini ortadan kaldırmak için her çareye başvuran Damat Ferit'tir. Anadolu'da oluşturulan yeni otorite ise Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'ne dayalı Temsilciler Kurulu ve Mustafa Kemal'dir. Bir ülkede, bir toplumda iki otoritenin yaşaması olanaksızdır. Bunlardan biri giderek zayıflayacak, sonunda yok olacaktır. Hangisinin güçlü, hangisinin güçsüz olduğunu, kimin güç kaybettiğini olaylar, kararları uygulamadaki etkinlikler gösterecektir.

Bu aşamada ulusal eylemin önderi Mustafa Kemal, bazı Temsilciler Kurulu üyelerinin ve komutanların benimsememelerine karşın "otorite"nin gücünü "sınama", "saptama" ve bunu ülke içinde, ülke dışında "kanıtlama" girişiminde bulunmuştur. Bu girişimde seçilen "hedef" Başbakan Damat Ferit'tir; ve onun hükümeti görevden uzaklaştırılmak istenmektedir. Benimsenen yöntem ulusal eylem adına aracısız doğrudan Halife-Sultan Vahdettin'le görüşmek, konuşmak, ona durumu anlatmaktır. Bunun sağlanmaması, konuşmayı yapacak olan Mustafa Kemal'e bu olanağın tanınmaması halinde de girişimin "yaptırım-müeyyide"i bir

"son uyarı-ültimatom" olarak belirlenmiştir; İstanbul'daki padişah ve hükümetinin Anadolu'daki tüm devlet-hükümet örgütüyle haberleşme kanalları kesilecektir.

Bu sınama, yeni otoritenin gücünü saptama ve kanıtlama girişimi aslında çok çekinceli (risk) bir adımdı. Ama atılmış, Anadolu'daki bazı devlet görevlilerinin dışında karar ülke çapında uygulanarak İstanbul'un Anadolu'yla olan haberleşme kanalları 12 Eylül 1919'da kesilmiş, iletişim ağı Sıvas'ta eylemin önderi Mustafa Kemal'de odaklaşmıştır. Üstelik bir adım daha atılarak Damat Ferit görevden uzaklaştırılmadıkça haberleşmenin açılmayacağı İstanbul'a bildirilmiştir. Yirmi bir gün süren bu güç gösterisi, otorite saptama ve kanıtlama yarışında eylemin önderi Mustafa Kemal gece-gündüz makine başından ayrılmamış, İstanbul'un aracı olarak görevlendirdiği kişilerle, eskiden birlikte çalıştığı komutanlarla uzun görüşmeler yapmış, karşılıklı kandırma (ikna) yöntemlerine başvurulmuş; bir yandan da her konuşma, her karar, her durum yine devrimin önderi tarafından Anodolu'ya yayılmış; ulusal eylemcilerin padişaha, hükümet başkanına çekeceği protesto telgraflarının metinleri satır satır yazdırılarak, bunların İstanbul'a ulaştırılması sağlanmıştır.

Sonuç ulusal eylemin ve onun önderinin istediği doğrultuda alınmış, Damat Ferit kabinesi düşmüştür. Bu, ülke içinde, ülke dışında Mustafa Kemal'in önderliğindeki yeni otoritenin ilk büyük, belirgin, eylemin yazgısını etkileyen sınavdır. Artık yabancılar, işgalciler bu yeni otoriteyi, bu yeni oluşumu görmeye, tanımlamaya başlamışlardır. Bu eylem, İstanbul'daki İngiliz Amirali Robeck'e göre "bağım-

sız bir cumhuriyete doğru gelişen" bir oluşumdur ve "hükümetin buyruğu artık dinlenmemektedir; yeni örgüt (Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti) kamuoyunu daha çok temsil etmektedir." (38)

İstanbul'a karşı oluşturulan ulusal yönetimin, Ulusal Meclis'e geçişten önceki dönemde, otorite oluşturma ve bunu güçlendirmeye yönelik bazı girişimleri daha vardır. Örneğin, Damat Ferit'ten sonra kurulan Ali Rıza Paşa hükümeti Anadolu eyleminin yürütücüsü Temsilciler Kurulu'nu tanımak, onunla çeşitli devlet ve ülke sorunlarını görüşmek zorunda kalmıştır. Amasya görüşmeleri, Amasya tutanağı (zabıt), seçimlerin yapılarak meclisin bir an önce toplanmasının padişah ve hükümetçe benimsenmesi, bu seçimlerde Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin kendisine bağlı kişileri seçtirmek için etkin bir çalışma yaparak temsilcilerini meclis üyeliğine seçtirmesi, Erzurum ve Sıvas kongrelerinde belirlenen düşünceler doğrultusunda hazırlanan

"Misak-ı Milli - Ulusal Ant"ın İstanbul'da toplanan son Osmanlı Meclisi'nce de kabul edilmesi yeni yönetimin, ulusal bağımsızlık eyleminin otoritesini güçlendirici uygulamalardır. Amasya görüşmesinde "Türklerin oturduğu toprakların şu ya da bu biçimde bırakılamayacağı", "manda yönetiminin kabul edilemeyeceği", "yurdun bütünlüğü ve bağımsızlığının sağlanması", "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin yasal bir kuruluş olarak İstanbul hü-

(38) Kili, **Türk Devrimi Tarihi,** a.g.y., s.71.

kümetince tanınması", "Yeni Meclis'in Anadolu'da toplanması" gibi önemli sorunlar İstanbul hükümetinin temsilcisiyle görüşülmüş, tutanağa geçirilmiştir. Gerçi Meclis İstanbul'da toplanmış, çoğu milletvekilinin Mustafa Kemal'e söz vermiş olmasına karşın Meclis "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu"nu oluşturmamış, Mustafa Kemal'i meclis başkanlığına seçmemiş, fakat "Misaki Milli"yi kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu, Erzurum ve Sıvas kongrelerinde geliştirilen, Mustafa Kemal tarafından hazırlanan bir izlencenin Meclis'ce de benimsenip tüm dünyaya açıklanmasıdır. Misakı Milli'nin birinci maddesi akılcı, gerçekçi, bütünleyici ve dayanağı sağlam bir anlayışla ulusal bir sınır saptamıştır. Bu sınır, 30 Ekim 1918'deki "ateşkes"in imzalanması günlerinde düşman işgaline uğramamış olan toprakları, Anadolu ve Trakya'yı içine almaktadır. Anadolu ulusal eylemi ve bu eylemin önderi bu sınırların çerçevelediği ülkeyi ve toplumu "hiçbir nedenle ayrılmaz bir bütün" olarak görmüş, bunu Meclis kararı olarak da tüm dünyaya duyurmuştur. Bir başka önemli karar da "Misakı Milli"nin altıncı maddesinde yer almıştır: "Her devlet gibi bizim (Türklerin) de tam bağımsızlığa ve özgürlüğe gereksinmemiz vardır. Bu, Türklerin yaşamasının temelidir. Bu nedenle siyasal, yargısal, parasal gelişmeyi önleyecek sınırlamalara karşı çıkılacaktır." Bu, genelde bir ulusal "birlik" çağrısı, birliğin, bütünlüğün; bağımsızlık düşüncesinin açıklamasıdır. Bunu saptayan, açıklığa kavuşturan, topluma ve dünya kamuoyuna yansıtan "otorite" de Anadolu ulusal eylemi ve onun önderi Mustafa Kemal'dir.

Bu birliğe yöneliş ve bağımsızlık çağrısı işgalci askerlerin 16 Mart 1920'de İstanbul'a resmen çıkışına, Meclis'in dağıtılmasına, Damat Ferit Paşa'ın yeniden başbakanlığa getirilmesine yol açmıştır. Yeni hükümet Anadolu'daki "otorite"yi sarsmak, zayıflatmak, sonunda yok etmek için dinsel yöntemlerle karşı girişime başvurmuştur. Şeyhülislamın yayımladığı fetvaya (dinsel genel yargı kararı) göre Mustafa Kemal ve arkadaşları "asi"dir. Öldürülmeleri dinsel bir görevdir. Fetvalarla, toprak bütünlüğüne, dil, soy ve kökende beraber olmaya dayalı birlik yaratma çabası, bu çabayı eyleme dönüştürmeye çalışan ulusal buyrumdan doğan yeni "otorite" yıkılmak istenmiştir. Bu aşamada halkın gelenekleri, inançları dikkate alınarak dinsel silah kullanılmış, yeni otorite, yeni önder ise saldırıya aynı silahla karşı koymuş, Anadolu'daki 153 müftüyü ortak bir görüşte birleştirmiş, karşı bir fetva ile "birlik" sağlamayı, "otorite" kurmayı dinsel öğelerden de yararlanarak desteklemek zorunluluğunu duymuştur.

Bu aşamada hem halife-sultan, hem onun hükümeti ve bu hükümetin buyruğundaki dinsel yargı kaynağı şeyhülislam; hem de işgalciler devrimin karşısındadır. Devrimin bağımsızlık doğrultusunda sağlamak istediği birliği engellemek, bu birliği gerçekleştirecek olan yeni otoriteyi dağıtmak için uğraşmaktadır.

Ulusal eylemin dinsel yanıtlayıcı fetvalar yanında ikinci bir çıkışı, birlik sağlama ve otorite oluşturma girişimi yeni bir seçimle yeni bir ulusal meclis kurmaktır. Bu girişime işgalcilerin İstanbul Meclisi'ni dağıtmaları olanak sağ-

lamış, devrimci kadronun daha ulusal boyutlarda bir yasama ve yürütme organı oluşturmasına fırsat vermiştir.

Atatürk devriminin ulusal bağımsızlık savaşı yıllarında özellikle cumhuriyetin ilan edilişine kadar "kurtuluş", "bağımsızlık", "ulusal buyrum", "ulus egemenliği" kavramları yanında "yüce padişahlık" ve "yüce halifelik"in kurtarılması da özellikle ve özen gösterilerek sürekli yinelenmiştir. Bu, hem henüz tartışmasız bir yeni otorite kuramamanın, hem de ilk başta çok yönlü bir savaşıma girmenin devrim için yararlı olmayacağı düşüncesinin doğal sonucudur. Çünkü o aşamada ülkenin düşmandan, işgalcilerden kurtarılması ve bağımsızlık, toplumun her kesiminin paylaştığı bir eyleme geçme nedeni, aynı zamanda birlik sağlama öğesidir. Fakat "ulusal buyrum", "ulus egemenliği" birer amaç olmalarına karşın henüz toplumun büyük çoğunluğunca bilinen, özlenen, gerçekleştirilmesi için savaşım verilmesi gereken kavramlar değildir. "Yüce padişahlık", "yüce halifelik", birlik sağlamada çok daha etkin öğelerdir. Fakat bu öğeler bir amaç olarak değil, birlik ve devrim için bir araç olarak kullanılmıştır.

Cumhuriyet öncesi dönemde birlik sağlamada bir başka ve çok önemli sorun ulusal kurtuluş ve bağımsızlık eylemine kimlerle, kim için girişileceği konusudur. Devrimin önderi bunu ilk başta saptamıştır: Toplumun tüm kesimleriyle, ulusça, ulusun tüm bireyleriyle birlikte eyleme girişilecektir. Bu devrim bir sınıfın, toplumun herhangi bir kesiminin yararına değil, tüm ulus için gerçekleştirilecektir. Böyle olunca da sınıfsal, siyasal, ekinsel, mezhepsel, bu-

dunsal ayrılıklara bakılmaksızın hem kongreler döneminde, hem Meclis'in oluşmasını sağlayan genel seçimde her kesimden, her sınıftan, her meslek ve mezhepten kişilerin kongrelere ve Meclis'e katılmalarına hak tanınmıştır. Bu, birlik sağlamada, kurtuluş ve bağımsızlık savaşının ulusal boyutlara ulaşmasında en büyük etkenlerden biridir.

Devrimin başlangıcında, özellikle cumhuriyet öncesi dönemde devrimin siyasal, toplumsal reformlarından söz edilmemiş, ulusal bağımsızlık, ulus ve ülke bütünlüğü, ulusal bilinç, ulus egemenliği ve ulusal buyrum sürekli vurgulanarak bu kavramlar etrafında bütünleşme sağlanmıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde toplumsal içerikli geleceğe ışık tutan tek belge "halkçılık izlencesi"dir. Kabul edilen izlence 1921 Anayasası'nın temelini oluşturmuştur. Devrimin önderi Mustafa Kemal'in imzasıyla Meclis'e sunulan Anayasa tasarısının amaçları belirleyen başlangıcı, halkın içinde bulunduğu yoksulluğu gidermeyi, mutluluk ve gönencini sağlamayı, bu doğrultuda toprak, eğitim, adalet, ekonomi ve tüm toplumsal işlerde çağın gereklerine, halkın gerçek gereksinmelerine göre yenilikleri ve kuruluşları gerçekleştirmeyi Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin görevleri arasında göstermiştir. (39) Meclis konuşmasında da Mustafa Kemal "bugünkü varlığımızın asıl niteliği, ulusun genel eğilimini kanıtlamıştır, o da halkçılıktır ve halk hükümetidir" (40) diyerek her yönden halka dönük bir devrimin söz konusu olduğunu belirlemiştir.

(39) İsmail Arar, Atatürk'ün Halkçılık Programı, İstanbul: Baha Matbaası, 1963.

(40) Söylev ve Demeçler, 1. s. 90.

Halkçılık izlencesi ve 1921 Anayasa tasarısının başlangıcında sıralanan görevler toplumsal içeriklidir ve ulus çoğunluğunu oluşturan yoksul kesimin kurtarılmasını öngörmektedir. Bu, ekonomik, toplumsal alanda da halkın mutluluğa, gönence kavuşturularak devrime, geliştirilen sisteme bağlılığını, birliğin pekiştirilmesini, süreklilik kazanmasını sağlamayı amaçlayan bir yönelmedir. Böylece ulus egemenliği ilkesine dayalı bir halk hükümeti kurulması; hem siyasal, hem ekonomik, hem de toplumsal içerikli birlik yaratma söz konusu olmuştur.

Cumhuriyet öncesinin birlik yaratma, birliği güçlendirme yönünde bir büyük devrimci eylemi de saltanatın kaldırılmasıdır. Saltanatın kaldırılmasına kadar "yüce sultanlık", "yüce halifelik" özdeş iki geleneksel, dinsel birlik öğesi olarak vurgulanmış, Ulusal Kurtuluş Savaşı başarı ile sonuçlandıktan sonra ise "yüce sultanlık"a birlik sağlama aracı olarak da gerek kalmamış, saltanat ve hilafet birbirinden ayrılarak saltanat kaldırılmıştır. Bundan sonra "birlik" ulusal buyruma, halk egemenliğine dayalı ulusçu, halkçı, eşitlikçi, laik bir cumhuriyetle gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Fakat cumhuriyetin ilan edildiği tarihlerde dinsel birlik simgesi "halifelik" henüz kaldırılmış değildir. Bu nedenle de gerek Meclis'te, gerek toplumda "halifelik" odağında yoğunlaştırılan eleştiri ve çıkışlar birliği zedeleyici, sarsıcı ayrılıklara, gruplaşmalara yol açmıştır. Bu, devrimin özünü ve amacını benimsemeyen geleneksel, toplumsal, dinsel grupların ve kişilerin yarattığı bir olgudur. Her bağımsızlık eyleminde görüldüğü gibi Atatürk devriminde de siyasal ba-

ğımsızlık sonrası dönemin ulusal birliği sağlama ve güçlendirme yönünden ana sorunu; yönetim biçiminde, dilde, ülküde, ekinde, inançta, geleceği biçimlendirecek özlem ve beklentilerde, özetle ulusu, ulus bilincini oluşturan tüm öğelerde "ulusal birlik" konusudur. Bağımsızlık eylemleri ve devrimlerin savaşla, savaşımla geçen başlangıç yılları çok zor koşullarda yürütülür, fakat her devrim sürecinin daha çok zorluklarla, engellerle karşılaşacağı dönem kurtuluş ve bağımsızlık sonrasıdır. Çünkü kurtuluş öncesi sömürüden, işgalden kurtulmak, bağımsız olmak, bunun için belli düşmana ya da düşmanlara karşı savaşmak birleştirici, birlik sağlayıcı bir etkendir. Fakat düşman ülkeden çekildikten ya da kovulduktan sonra sömürgecinin, düşmanın varlığından, işgalinden doğma birleştirici etken yok olmaktadır. Ulusal birliğin sağlanmasında çözülmesi, aşılması gereken asıl sorunlar toplumsal değişmeyi gerçekleştirecek olan konulardır. Toplumsal değişme sağlandığı oranda devrim başarılı olacak, birlik yeni değer yargıları ve bütünleştirici uygulamalarla sağlanacaktır.

Özetlersek Atatürk devriminde "birlik" günümüzün sömürge durumundan kurtularak bağımsızlığa kavuşan toplumlarına oranla çok daha kolay aşılan bir sorun olmuştur. Bunun bir nedeni etkin bir otorite kurularak girişilen uygulama ve atılımlarla toplumu değişme sürecine itmekse, bir başka ve çok önemli nedeni de Türk toplumunun soy, dil, din, tarih yönünden başka toplumlara oranla daha çok benzeşik oluşudur. "Ulusal Ant"la saptanan, Lozan'la ve sonraki antlaşmalarla kesinleşen sınırlar içinde Osmanlı toplu-

mundaki gibi çeşitli uluslar yaşamamaktadır. Arap, Sırp, Arnavut, Rum ve Ermeniler ülke sınırları dışında kalmıştır.

1919 yılı başlarında imparatorluk yönetiminin büyük devletlere verdiği rakamlara göre Doğu Trakya'da 331.346, Anadolu'da 11.000.000 kişi yaşamaktadır. Anadolu nüfusunun 9.291.346'sı Müslümandır. Geri kalanı, 1.014.312'si Rum, 572.272'si Ermeni, 93.364'ü Yahudi ve başka soylardan olmak üzere 1.679.948 kişilik başka dinlerdeki azınlıklardan oluşmaktadır. Bu duruma göre Anadolu nüfusunun yüzde 85'i Müslümandır. Doğu Trakya'da ise 360.417 Türk'e karşı 224.680 Rum, 19.888 Ermeni, 26.109 Yahudi oturmaktadır. O tarihlerde İstanbul nüfusunun yüzde 59.7'si Türk, yüzde 25'i Rum, geri kalanlar da Ermeni ve Yahudidir. (41) Anadolu topraklarındaki Türkler arasında ise 1897 sayımına göre 1.061.000 kişi Kürtçe, 238.000 kişi de Arapça konuşmaktadır. (42)

Kurtuluş Savaşı sonrasında Rum ve Ermeni azınlıkların bir büyük bölümü ise Anadolu'dan antlaşmalar ve toplumsal ekonomik koşullar sonucu göç etmiştir.

Bu rakamların ortaya çıkardığı gibi Türk toplumu din, dil, soy, ekin yönünden bütünleşmiş, benzeşik bir yapıdadır. Ulusal sınırlar içinde yaşayanlar aynı gelenekleri, aynı tarihi yaşamış, birbirine toplumsal, ekinsel, dinsel yönlerden bağlanmışlardır. Dinsel açıdan toplumda tek farklılık mezhep ayrılıklarıdır. Bu bakımdan ulus temeline dayalı bir

(41) Selek, **Anadolu İhtilâli,** 60-61 4. baskı, İstanbul Matbaası s. 60-64.

(42) Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik,** a.g.y. İş Bankası Yayınları 1970, s. 55.

bütünleşme, birlik sağlama Atatürk devrimi için başka bağımsızlaşma, örneğin günümüz kara Afrikası'nın bağımsızlık eylemlerindeki gibi büyük sorun olmamıştır.

b) Otorite Kurmak

Her bağımsızlaşma, çağdaşlaşma eyleminde ulusal birliği sağlamak kadar önemli ve belki de, toplumun yapısı birlik sağlamaya daha yatkınsa, birlik sağlamaktan da önemli bir sorun "otorite" kurmaktır. Bir toplumda, tüm toplumun benimsediği ve "yasal" saydığı bir otorite yoksa o toplumda bağımsızlığı gerçekleştirmek, çağdaşlaşmaya yönelerek toplumsal değişmeyi sağlamak olanaksızdır. Bugün bağımsızlığa yeni kavuşmuş pek çok ülkede sık görülen çalkantıların, yönetim değişikliklerinin, hükümet darbelerinin asıl nedenlerinden biri de sistemlerin sağlam, kabul edilebilir, yasal, etkili bir otorite kuramamalarıdır. Kuşkusuz bu otorite korkuya, şiddete, baskıya, silah zoruna dayalı bir otorite değildir. Bu otorite varlığını toplumun benimsediği bir anayasaya, bu anayasanın öngördüğü toplumsal, ekonomik, siyasal, ekinsel içerikteki düzenlemelere ve bu düzenlemelerin de toplumca benimsenmesine borçludur. Eğer bu düzenlemeler daha bağımsız, daha mutlu, daha özgür bir toplum yaratmaya yönelik değilse; bu düzenlemeleri yapan siyasal kadro, hükümet uygulamalarıyla toplumun geleceğe yönelik özlem ve beklentilerini gerçekleştirecek, bir imge, inanç yaratamıyor, toplumun güvenini üzerinde toplayamıyorsa sistemi zorlamalarla ayakta tutmak olanaksızdır.

Anadolu ulusal eyleminin, devrimin önderi Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı yıllarında en önemli sorunu otorite konusundan kaynaklanmıştır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler şöyle sıralanabilir:

1- Ülkenin, devletin başkentinin işgal edilmiş olmasına karşın işgalcilerle işbirliği içinde, onların desteğini sağlamış, aynı zamanda onların denetimine girmiş bir devlet başkanı ve ona bağlı yasal bir hükümet vardır. Bu devlet başkanı altı yüz yıllık bir imparatorluk, dört yüz yıllık bir halifelik geleneğinin tek ve güçlü simgesidir. Bu yönüyle yasal, geleneksel, siyasal ve dinsel bir otorite söz konusudur.

2- Halife-sultanın hükümeti, yasal bir organ, padişahtan destek alan ve devlet olanaklarıyla hükümet örgütünü yöneten bir güç durumundadır.

3- Toplumsal, dinsel geleneksel otorite odakları halife-sultan dışında yeni bir otorite düşüncesinden tamamen uzaktır. Batılılaşma yandaşları bile tüm çabalarında imparatorluğu, dolayısıyla da saltanatı ve hilafeti sürdürmek, güçlendirmek amacını gütmektedir. İslamcılık yandaşlarının amacı ise halife-sultanın birleştirici kişiliğinde tüm Müslümanlar arasında birlik oluşturmak, böylece otoritesini daha da güçlü kılmaktır. Uluslaşma çabasındaki Türkçüler halife-sultanlığın dışında laik temele dayalı çağdaş bir devlet başkanlığı düşünmemektedir.

4- Sivil-asker bürokrasi son yılların savaşlarından, ekonomik açmazlarından yorgun, yıpranmış, fakat genelde halife-sultana bağlı, onu korumaya isteklidir.

5- Toplumu oluşturan büyük kitlenin, Anadolu nüfu-

sunun yüzde 85'i Müslümandır ve dinsel inançları doğrultusunda halife-sultanı tek "yasal", dokunulmaz, din ulusu bir güç olarak görmekte, her cuma günü onun adına okunan hutbeyi (cuma ve bayram namazlarında camide, minberde okunan dua, verilen öğüt) dinlemekte, halife-sultanın başarısı, güçlenmesi, saltanatını sürdürmesi için tanrıya yakarmaktadır.

Bunlar ve benzer nedenlerle Atatürk devriminin aşması gereken en önemli konu "otorite" sorunu olarak ortaya çıkmış ve bağımsızlık savaşının ilk gününden beri devrimin önderi Mustafa Kemal'i düşündüren büyük engel olma özelliğini korumuştur.

Gücünü çeşitli etkenlerden alan böylesine bir otoritenin dışında yeni bir otorite yaratmak, onu güçlendirmek, ülkenin tek ve gerçek otoritesi durumuna getirmek kolay değildir; kolay olmamıştır. Bu nedenlerle de devrimin önderi kurtuluş savaşını başarı ile sona erdirip ülkenin tek gücü durumuna gelinceye kadar "yüce padişahlık", "yüce halifelik"i kurtarmayı, yüceltmeyi kutsal bir görev olarak gördüğünü her fırsatta söylemeyi yeğlemiş, bunda yarar görmüş, kamuoyu önünde yineleyerek vurgulamıştır. O kadar ki, saltanatı kaldırırken bile "yüce hilafet" orununu (makam) "saltanat"tan ayrı tutmuş, onun bir süre daha kalmasını yeğlemiştir.

Denebilir ki, Türk çağdaşlaşma eylemi, devrimi için ulusal birliği sağlama ne kadar kolay olmuşsa, otorite oluşturma sorunu ise çok güç aşılabilmiştir.

Her bağımsızlık, her çağdaşlaşma eyleminin aşmak

zorunda olduğu üç sorun, birlik sağlama, otorite oluşturma, eşitliği gerçekleştirme, hepsi de çok önemli konulardır. Bunlar arasında bir öncelik sıralaması yapmak toplumsal gerçeklere aykırı düşer. Bu sıralamayı ya da birlikteliği çağdaşlaşmaya itilecek toplumun yapısı, koşulları; bu yapı ve koşullar içinde çağdaşlaşmayı gerçekleştirme görevini üstlenen önderin usu, strateji ve taktiği ayarlayacak, uygulamaya koyacaktır.

Mustafa Kemal Türk toplumunun yapısı, koşulları içinde birlik ve otorite sorunlarını beraber çözmeyi, bazen birine, bazen de öbürüne ağırlık vererek bu aşamalardan geçmeyi öngörmüş, böylesine bir uygulamaya girmiştir.

Kuşkusuz Mustafa Kemal'in bağımsızlık savaşını utku ile sona erdirmede olduğu gibi birlik ve otorite sorunlarının çözümünde de en büyük desteği, en güçlü yardımcısı ordu olmuştur. Denebilir ki bu ordu etkeninin yanında işgalcilerin Anadolu'ya çıkmalarının, Anadolu'yu parçalamak, paylaşmak istemelerinin de yarattığı, bıraktığı zorluklar, sıkıntılar gibi kolaylaştırıcı yönleri vardır. Halife-sultanın yönetiminde Anadolu'yu parçalayan Sevr Antlaşması'nın imzalanması; kurtuluş ve bağımsızlık savaşının halife-sultanın ve onun hükümetinin dışında, onlara karşın oluşturulan halka, ulusa dayalı yeni bir otorite ve örgütle başlatılıp sonuçlandırılması; halife-sultanın ve hükümetinin işgalcilerle işbirliği içine girmeleri; Anadolu ulusal eylemini bastırmak için bu geleneksel otoritenin düşmanla birleşmesi Mustafa Kemal'in yeni bir otorite, yeni bir yönetim kurmasını kolaylaştırmıştır.

Ulusal bağımsızlık eyleminin, Atatürk devriminin otorite kurma sorununu incelerken iki yönlü bir yaklaşımla konuya eğilmek yararlı olacaktır. Devrim sürecinde otorite yeni bir sistem, yeni bir yönetim biçimi ve bunun gerekli kıldığı çağdaş anlamda bir siyasal yapı, siyasal kurumlar konusudur. Atatürk devrim modelinin öngördüğü siyasal yapı, siyasal kurumlaşma Batı'nın siyasal yapısıdır. Laik bir toplumda cumhuriyetçi, demokratik, özgürlükçü bir düzen kurmayı amaçlar. Otorite sorununun bu genel çerçevesi içinde bir de özel otorite konusu yer alır. Çağdaş anlamda bir siyasal yapı kurulacak, siyasal kurumlaşmaya gidilecektir; fakat bunu kim yapacaktır, bu devrimin yürütücüsü, yönlendiricisi kim olacaktır? Bu soru model içinde önder kişi sorununu, önderlik otoritesi konusunu gündeme getirir. Atatürk devriminde ve her devrimde otorite sorunu incelenirken, konu bu iki yönüyle ele alınmalıdır. Bununla ilgili bölümde incelendiği gibi devrimci bir eylemde devrimin amaçladığı, toplumsal, siyasal, ekonomik yapı kadar, o devrimi yürütecek önder de önemlidir. Tasarlanan model, varılmak istenen amaç ne kadar çağdaş, toplum için ne kadar yararlı görülürse görülsün, o amaca ulaşmada başarı ya da başarısızlık büyük ölçüde önderin kişiliğine, özyapısına, niteliklerine bağlıdır. Bu bakımdan Atatürk devrim modelinin otorite sorununu incelerken aynı zamanda kurulmak istenen yeni otorite ile birlikte kişisel otorite de ele alınacaktır.

Ulusal bağımsızlık savaşının, Atatürk devrimi yönünden başlangıcı 19 Mayıs 1919'dur. Mustafa Kemal'in ordu müfettişi olarak Samsun'a çıkış tarihini devrimin başlan-

gıcı saymak yerinde olur. Çünkü her gelişme, her yöneliş, her oluşum, bu tarihten sonraki dönemde gerçekleştirilmiştir. Mustafa Kemal halife-sultanın izni, hükümetin onu bölgedeki sivil-asker tüm devlet görevlileri ve örgütüyle ilişki kuracak, buyruk verecek yetkilerle güçlendirerek Üçüncü Ordu Müfettişliği'ne atamasıyla Samsun'a çıkmıştır.

Görevi bölgede iç güvenliği sağlamak, düzenli hale getirmek, düzensizliğin çıkış nedenlerini saptamak ve düzensizliğe olanak sağlayan oluşumları ortadan kaldırmaktır. Bölgedeki tüm ordu birlikleri Mustafa Kemal'in buyruğuna verilmiştir. Özlük işleri, genel kuvvet sayısıyla ilgili durum belgeleri dışında birlikler eylem (hareket) ve güvenlik konularında doğrudan Mustafa Kemal'le haberleşecek, ondan yönerge alacaktır. Ordu birliklerinin dışında bölgedeki tüm iller, ilçeler, yönetim birimleri, ordu müfettişliğinin görev alanına giren konularda, Mustafa Kemal'in buyruklarını yerine getirecektir. Bölgenin çevresindeki Diyarbakır, Elazığ, Bitlis, Ankara, Kastamonu illerindeki kolordu komutanları da müfettişliğin görevleriyle ilgili başvuruları dikkate alacaklardır (43) Bu yetkiler kuşkusuz Mustafa Kemal'i bölgede ve çevresindeki sivil-asker devlet örgütü önünde büyük ölçüde güçlendirmiş, rahatça haberleşmeye girmesine, her tarafla ilişki kurmasına olanak sağlamıştır. Etkinliğini, gücünü aktaracak böylesine yetkilerin atama yönergesinde yer almasında Mustafa Kemal'in Samsun öncesi İstanbul'da, Savaş Bakanlığı'nda ve Genelkurmay Baş-

(43) Ayrıntılı bilgi için bkz: Kili, **Türk Devrim Tarihi,** a.g.y. s: 31-35.

kanlığı'ndaki yakın arkadaşlarıyla yaptığı hazırlık çalışmalarının, görüşmelerde alınan geleceğe yönelik kararların etkisi vardır.

Mustafa Kemal'in ordu müfettişliği görevi ve bununla ilgili yetkileri Erzurum Kongresi'nin hazırlık çalışmalarının yapıldığı 8 Temmuz'a kadar sürmüş, bu tarihte müfettişlik görevi Mustafa Kemal'den alınmış. O da ordudan çekilmiş, sivil bir kişi olarak çalışmalarını sürdürme kararı almış, bunu tüm ulusa duyurmuştur. Elli günlük bu kısa dönemde Amasya Genelgesi yayımlanmış, bağımsızlık eyleminin örgütsel bütünleşmesini sağlayacak olan Erzurum ve Sıvas kongrelerinin hazırlıkları yapılmış, kongrelere katılacak ulus temsilcilerinin seçimi ile ilgili yönergeler illere, ilçelere gönderilmiş, ordu komutanlarının bağımsızlık eylemi için Mustafa Kemal'le birlikte çalışmaları sağlanmış, çoğu illerde temsilcilerin seçimi tamamlanmış ülkenin bütünlüğünü, ulusun bağımsızlığını sağlamak için işgalcilerin denetim ve etkisinden uzak ulusal buyruğuna dayalı bir organ oluşturmanın zorunlu olduğu düşüncesi sivil-asker toplum kesimlerine benimsetilmiş ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'na ulusça girilmesi, bu savaşatan ancak birleşerek, bütünleşerek başarıyla çıkılabileceği inancı yerel kurtuluş çabasındaki güçlere yayılmıştır.

Bu hazırlıklar her devrim, her bağımsızlık eyleminin kurtuluş inancı yaratma, bu inancı tüm topluma benimsetme, kurtuluş amacı için toplumu birliğe çağırma ve bu birlik için eylemi yürütecek örgütü, otoriteyi kurma çalışmalarıdır. Kurtuluş eylemi, ulusal boyutlarda ele alındığı; u-

lus, kurulacak yaygın bir örgütle, kurulacak etkin bir otorite ile denetim altına alınarak kurtuluş için yönlendirildiği ölçüde başarılı olur.

Mustafa Kemal kuşkusuz bir toplumbilimci değildi; günümüz toplumbiliminin geri kalmışlıktan kurtulma, bağımsızlaşma, çağdaşlaşma kuramları da henüz ortada yoktu; fakat Mustafa Kemal toplumbilimsel zorunluğu daha o tarihlerde görmüş ve yeni bir otorite kurmayı, yeni bir örgütle toplumu denetim altına almayı bağımsızlık eylemi için en sağlıklı bir yöntem olarak benimsemiş ve bunu uygulamıştır. Ordudan çekilmiş, halife-sultanın, onun hükümetinin hışmına uğramış olan bir generalin yeniden güç kazanması, kongrelerden temsilciler kurulu başkanı olarak çıkması, ulusa dayalı bir örgütle, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'yle yeni bir otorite oluşturmaya yönelmesi kolay değildir. Bu dönemde Anadolu'da İstanbul'a karşı bir hükümet ve o hükümetin başkanı yoktur; fakat ulus temsilcilerinin oluşturduğu, kongrelerce seçilen bir "Temsilciler Kurulu", toplanamayan bu kurul adına kararları alan, kararları uygulayan bir "kurul başkanı" vardır. Bu kurul, adı söylenmese bile, çağdaş anlamda siyasal bir yürütme kuruludur. Kurul adına işleri yürüten kurul başkanı da bir ölçüde devlet başkanı ya da başbakandır. Eylemin bir siyasal kuruluşu, partisi henüz yoktur; fakat Anadolu ve Rumeli Müdaafai Hukuk Cemiyeti, siyasal amaçlı, yaygın örgüte sahip siyasal nitelikte bir kuruluştur. Bu dernek sonraki yıllarda siyasal partiye dönüşmüştür. Bu kuruluşun, derneğin tüzüğünden, yayımladığı yönergeler-

den, kararlardan başka otoritesini sağlayacak yasal bir dayanağı yoktur. En büyük dayanağı ulusun temsilcilerinden yetki almış olmasıdır. Oluşan yeni otorite ve bu otoritenin simgesi durumundaki önder, bağımsızlık amacında, kendini toplum yapısının özellikleri, koşulları; bu koşullarda alınacak kararların, girişilecek işlerin yapılabilirlikleri ile sınırlamakta; duyarlı, tutarlı, özenli, ölçülü bir ilerlemeyi uygulamaktadır. Devrim olaylar, koşullar, yeni oluşumlar içinde kendini yaratmakta, biçimlendirmektedir.

Kongreler sonrası dönemin siyasal kurumlaşma yönünden en önemli adımı Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulması ve 1921 Anayasası'nın çıkarılmasıdır. Ankara Meclisi ve bu meclisin hükümeti aslında, o güne kadar "gizilgüç-potansiyel-meclis" olarak varlığını sürdüren kongrenin, "gizilgüç hükümet" olan Temsilciler Kurulu'nun yasal uzantısıdır.

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılıp hükümetin kuruluşundan saltanatın kaldırılışına (1 Kasım 1922'ye) değin süren dönemde Türkiye'de iki hükümet vardır: Biri İstanbul'daki halife-sultanın hükümeti, öbürü de Ulusal Meclis'in, ulusal buyrumun hükümeti, 1921 Anayasası çıkarılıncaya kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi dokuz ay süreyle kararlarını vererek, hükümetini oluşturarak, kurallarını koyarak gücünü göstermiş; etkinliğini, otoritesini halka, ulusun seçimine dayalı oluşundan; yasallığını, erkini Türk ulusunun kabulünden alarak çalışmış; yasama ve yürütme erklerini varlığında toplamıştır. Ankara Mec-

lisi ve hükümeti çağdaş anlamda siyasal kurumlaşmanın ilk büyük aşamasıdır.

Hükümet, Mustafa Kemal'in bir önergesinin Meclis'ce kabulü üzerine kurulmuştur. Kabul edilen önerge, 1876 Anayasası'nın yürürlükte olmasına, halife-sultana karşın, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir güç olmadığını, bu Meclis'in yasama ve yürütme yetkilerini kendinde topladığını özellikle vurgulamıştır. Hükümet işlerine Meclis'ten seçilecek vekil olarak görevlendirilecek bir kurul bakacak, bu kurulun başkanlığını da Meclis Başkanı yani Mustafa Kemal yapacaktır. Önergede padişah ve halifenin durumuna da değinilmiş, "padişah ve halife baskı ve zordan kurtulduğu zaman, Meclis'in düzenleyeceği yasaya uygun olan durumu alır", denilmiştir.

Böylece bağımsızlık eylemi, devrim siyasal otoritesini yaratmış, bu otoritenin üstünde hiçbir güç tanımadığını vurgulamıştır. Bu siyasal otorite, "ulusal buyrumun Meclis'te belirmesi"dir. Bu niteliği ile yurdun, ulusun yazgısına el koymuştur. Bu Meclis kararlar alacak, yasalar çıkaracak, bu kararları ve yasaları, kendi adına iş gören, vekiller kurulu ve bu kurulun da başkanı olan Meclis Başkanı Mustafa Kemal yürütecek, uygulayacaktır. Böylece de, Meclis adına görev yapmasına karşın, ikinci bir siyasal otorite hükümet ve hükümet başkanı kurumu doğmuştur.

Devrimin bağımsızlaşma, uluslaşma sürecinin kendiliğinden yarattığı bu siyasal otorite "meclis", "hükümet", "meclis başkanlığı", "hükümet başkanlığı" kurumları dokuz ay sonra bir anayasaya kavuşmuştur. 1921 Anayasa-

sı'nın kabulü ve yürürlüğe konması siyasal otoriteyi aynı zamanda yasal bir dayanağa da kavuşturmuştur. Fakat "padişah ve halife" hâlâ ortadadır; yeni anayasada bu geleneksel, dinsel otoriteye değinilmemiş, dokunulmamıştır. Gerçi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde hiçbir gücün olmadığı, olamayacağı açıkça söylenmekte, bununla artık halife-sultanın varlığının sona erdiği üstü örtülü olarak belirtilmektedir. Fakat bu gerçeğin açıklanması için biraz daha zamana gereksinim vardır. Yoksa ulusal eylemin, 1921 Anayasası'nın doğal sonucu saltanatın kaldırılmasıdır. Saltanat ancak 1 Kasım 1922'de kaldırılabilmiştir. Meclis bu kararıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erdiğini, padişahlığını tarihe göçtüğünü, İstanbul'da bir padişah ve hükümet kalmadığını belgelemiş, İstanbul'un yönetiminin de Meclis'in memurlarına verildiğini vurgulamıştır.

Bu dönemde geleneksel, dinsel otorite olarak sadece "hilafet" kalmış; bu aşamada aşılamayan hilafet sorunu Cumhuriyet'in ilanından sonra 3 Mart 1924'te sona erdirilmiş, Osmanlı ailesinin tüm bireyleri yurtdışına sürülmüştür.

24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması, bu antlaşma ile uluslararası düzeyde ve hukukta bağımsız yeni Türk Devleti'nin tanınması; 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanı, Mustafa Kemal'in cumhurbaşkanlığına seçilmesi, 3 Mart 1924'te hilafetin kaldırılması devletin siyasal yapısındaki çağdışı tüm geleneksel, dinsel otoritelerin, kurumların tarihe göçüşü demektir. Çağdaşlaşmanın bundan sonraki sorunları toplumsal, ekonomik, ekin-

sel alanda olacak, yeni cumhuriyet, uluslaşmaya, siyasal toplumsallaşmaya, yeni siyasal yapının kurumlarını gerçekleştirmeye, toplumdaki geleneksel, dinsel otorite odaklarını ortadan kaldırmaya yönelecektir.

c) Eşitlik Sağlamak

Bir siyasal sistemin, devrimin, bağımsızlaşma, çağdaşlaşma sürecinin sağlıklı olarak yürütülebilmesi, durakSamaması ya da karşı bir devrimle sona erdirilmemesi o devrimin ekonomik büyümeyi, gelişmeyi sağlamasına, bu büyüme içinde elde edilen ulusal gelirin adaletli biçimde kişiler arasında paylaştırılmasına; toplumun, halkın olabildiğince mutlu, gönençli ve özgür kılınmasına bağlıdır. Kuşkusuz bu sorun, çağdaşlaşmanın "eşitlik" aşaması uzun süreli bir çabayı, tüm toplum ve ülke kaynaklarını olabildiğince ekonomik büyüme için harekete geçirmeyi zorunlu kılar. Bu yönüyle sömürge durumundan bağımsızlığa geçen, geri kalmışlıktan kurtulmak isteyen tüm toplumların en büyük sorunu eşitlik sağlamadır.

Eşitliği sağlayacak bir uygulamaya girişebilmek için her şeyden önce bir ulusal topluma, sınırları belirlenmiş bir ulusal devlete, ulusal birlik ve bütünlüğe, bu bütünlük içinde etken, güçlü bir siyasal otoriteye, siyasal kurumlaşmaya gereksinim vardır. Bunlar sağlanmadıkça ekonomik büyümenin gereklerine yönelmek olanaksızdır.

Geri kalmışlıktan kurtulmak, çağdaşlaşmak isteyen toplumlar için aşılması en güç sorun eşitlik konusudur.

Geçmişte ve günümüzde çağdaşlaşma çabasındaki ülkelerde sık sık görülen yönetim değişikliklerinin, ordu darbelerinin, çalkantıların, bölünme, parçalanma olaylarının başlıca nedeni bu ülkelerdeki yönetimlerin eşitliği olabildiğince sağlayıcı uygulamalardan uzak kalmaları; toplumu, halkı mutlu, özgür kılacak ortam ve olanakları yaratamamalarıdır. Eşitlik konusu aşılması en güç sorun olduğu için hemen bütün çağdaşlaşma eylemlerinde en son aşama olarak ele alınmaktadır.

Siyasal alanda, yasalarda eşitlik sağlamak, toplum bireylerinin siyasal, toplumsal, ekonomik hakları olduğunu yasalarla belirlemek kolaydır. Güç olan yasalarda belirlenen bu haklara, toplumsal ekonomik atılımlarla, düzenlemelerle işlerlik, içerik kazandırmak, bu hakları toplum ve kişi yaşamının içine sokmaktır. Geri kalmış ülkelerde ekonomi genellikle tarıma dayalıdır; tarımın temelinde toprak sorunu, toprağın iyeliği, kişiler, aileler arasındaki dağılımı, topraklı, topraksız, az ya da çok topraklı köylüler sorunu; toprağın işletilmesi, makineleşme, verimi arttırıcı teknikler ve benzer konular yatar.

Ekonomik büyüme, bu büyümeyle eşitlik sağlama, her alanda üretimin artırılmasına, üretimin artırılması da yeni yatırımlara gereksinim duyar. Yatırım ise arttırımlara, arttırımların ekonomik büyüme alanında kullanılmasına, vergilendirmeye bağlıdır. Halbuki yoksul ülkelerde geniş kitlenin arttırım olanağı yoktur. Bu ülkelerde geniş topraklar, küçük sanayi, ticaret toplumun sayıca küçük bir kesiminin elindedir. Bunlara yönelik bir vergilendir-

me, toprak düzenlemesi devrimin önünde yeni bir karşıtlar grubunun oluşmasına, bu grubun toplumsal, dinsel, geleneksel otorite odaklarıyla birleşerek devrimi engelleyici, durdurucu, yozlaştırıcı girişimlerde bulunmasına yol açar. Tüm bu nedenlerle her devrim, her çağdaşlaşma eylemi için geleneksel toplum özelliklerini sürdüren ticaret, sanayi kesimi ve büyük toprak sahipleri yüksek dirençli toplum katlarıdır.

Atatürk devrim modelinde başlangıçta, cumhuriyet öncesi dönemde eşitliğe yönelik ekonomik içerikte girişime pek rastlanmaz. Eşitlik sorunu ile ilgili olarak bu dönem için üzerinde durulması gereken belgeler "Dokuz İlke", "Ereğli Havzası Maden İşçilerinin Hukukuna Mütedair Kanun", "Halkçılık İzlencesi", Türkiye İktisat Kongresi'nde Mustafa Kemal'in yaptığı konuşmadır.

Bu belgelerden "Dokuz İlke" seçimlerin yenilenmesi kararı üzerine, ilerde siyasal partiye dönüşecek olan Meclis'teki "Müdafaai Hukuk Grubu"nun Mustafa Kemal imzasıyla, 8 Nisan 1923'te yayımlanan seçim bildirgesidir. Bu bildirgenin başlangıcında, kurulan devletin ulusal egemenliğe dayanan bir "halk hükümeti", bu hükümetin barış zamanındaki görevinin de "ekonomik kalkınmayı sağlamak, ülke ve ulusu gönence kavuşturmak" olduğu belirtilmekte ve ekonomik gelişme ile ilgili konular sıralanmaktadır. Tasarlanan önlemler, girişilmesi öngörülen çalışmalar şunlardır:

- Halkın âşar vergisiyle ilgili yakınmaları, uğradığı haksızlıklar düzeltilecektir.

- Tütün ekim ve ticareti için ulusal yararlara uygun önlemler alınacaktır.

- Parasal kuruluşlar, bankalar çiftçi, sanayici, tüccar ve bütün çalışanlara kolay kredi sağlayacak biçimde düzeltilecek ve çoğaltılacaktır.

- Ziraat Bankası'nın var olan anaparası arttırılacak, çiftçilere daha kolaylıkla ve daha çok yardım yapılması sağlanacaktır.

- Ülke tarımını geliştirmek için tarım makineleri dışalım yoluyla getirilecek ve çiftçiler bu makinelerden kolaylıkla yararlandırılacaktır.

- Hammaddesi ülkede bulunan malların üretimi için gerekli önlemler alınacak ve bu üretimi yapanlar korunacak, verilecek ödüllerle desteklenecektir.

- Çok ivedi gereksinim olan demiryolları için hemen girişimde bulunulacak, çabucak işe başlanacaktır.

- Bütün okulların ulusal gereksinimlere ve çağdaş ilkelere göre düzenlenmesine, bunlarla ve başka yollarla halkın aydınlatılmasına, eğitimine çalışılacaktır.

- Genel sağlık ve toplumsal yardıma ilişkin kuruluşlar düzeltilecek, çoğaltılacak, işçileri koruyucu yasalar çıkarılacaktır.

- Ormanlardan çağdaş teknik yöntemlere göre yararlanmak, madenleri en yararlı biçimde işletmek, hayvancılığı geliştirmek ve çoğaltmak için önlemler alınacaktır.

Sıralanan ve devletçe alınması, uygulanması gereken bu önlem ve çalışmalardan başka dokuzuncu ilkede de özel girişimciliğe değinilmekte ve "yıkık olan ülkemizin hızla

yeniden bayındırlaştırılması için devletçe alınacak önlemlerden başka yapı ve onarımlara yönelecek şirketlerin kurulmasını özendirmeyi ve özel girişimi korumayı sağlayacak yasalar çıkarılacaktır" denilmektedir. (44)

İşçileri koruyucu yasaların çıkarılacağını belirleyen ilke daha o dönemde çalışma yaşamının düzene bağlanmak istendiğini kanıtlamaktadır. Gerçekten de daha önce Kurtuluş Savaşı'nın en sıkıntılı Sakarya Meydan Savaşı günlerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi 10 Eylül 1921'de bir yasa çıkarmış, Ereğli yöresinde çalışan maden işçilerinin çalışma koşullarını, haklarını düzenleyebilmiş, güvence altına almıştır. Yasa işçilerin topluca yatıp kalkacağı barınacağı koşulların işverence yaptırılmasını, günde sekiz saatten fazla çalışma, çalıştırılma durumunda iki kat ücret ödeme, günlük ücreti üçlü (işçi, işveren, devlet temsilcileri) bir komisyonca saptama, 18 yaşından aşağı işçi çalıştırmama zorunluluğu getirmiştir. (45) Bu yasanın tüm işçileri kapsaması yolunda Meclis içinde istekler ileri sürülmüş, fakat kömür işçiliğinin özelliği bulunduğu, bu özelliklere göre hazırlanmış bir yasanın tüm işçilere uygulanamayacağı, öbür işçiler için ayrı bir iş yasası çıkarılacağı belirtilmiş, bu yasa da ancak cumhuriyetin ilanından yıllarca sonra 1936'da çıkarılabilmiştir.

---

(44) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii,** I, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1965, s. 30-33

(45) Ayrıntılı bilgi için bkz.: Cahit Talas, **İçtimai İktisat,** S.B.F. Yayınları, Ankara: Ajans-Türk Matbaası, 1961, s. 91-98

Eldeki belgelerden Halkçılık İzlencesi, Meclis'in 18 Eylül 1920 tarihli oturumunda okunan 1921 Anayasa tasarısına ilişkin önerge, devrimin içerdiği çağdaşlaşmayı, çağdaşlaşmanın ana sorunlarından biri olan eşitlik konusundaki görüşleri yansıtacak niteliktedir.

Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'in imzasıyla Meclis'e sunulan bu önergede "Hükümetin halkı elkoyuculuk ve anamalcılığın baskı ve kıyıcılığından kurtararak yönetim ve egemenliğin gerçek sahibi durumuna kavuşturacağı inancı"nı taşıdığı belirtmekte, şu görüş temel ilke olarak saptanmaktadır: "Halkın içinde bulunduğu yoksulluğu ortadan kaldırmak, mutluluğunu sağlamak, toprak, eğitim, adalet, ekonomi ve bütün toplumsal konularda çağın gereklerine ve halkın gerçek gereksinimlerine uygun yenilikleri ve kuruluşları getirmek. Bunları yaparken de ulusun ve ülkenin birliğini, bütünlüğünü zedelemekten, savunma ve karşı koyma gücünü azaltmaktan kaçınmak; siyasal, toplumsal ilkeleri saptarken bunları ulusun ruhundan almaya özen göstermek ve bu ilkelerin uygulamasında ulusun eğilimlerini, gerçek gereksinimlerini göz önünde bulundurmak." (46)

İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde 17 Şubat 1923'te yaptığı uzun konuşma devrimin önderi Mustafa Kemal'in toplumsal ekonomik konularla ilgili görüşlerini açığa çıkarmakta ve bu görüşler doğrultusunda yapılacak, yapılması gereken uygulamalara işaret etmektedir:

(46) Ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Arar, **Atatürk'ün Halkçılık Programı,** a.g.y.

Tarih, ulusların ilerleme ve gerileme nedenlerini ararken birçok siyasal, askersel, toplumsal nedenler bulmakta ve saymaktadır. Kuşku yok, bu nedenler toplumsal olaylarda etkilidir. Fakat bir ulusun doğrudan doğruya yaşamıyla, ilerleme ve gerilemesiyle ilgili ve ilintili olan ulusun ekonomisidir. Tarihin ve deneyimin saptadığı bu gerçek bizim ulusal yaşamımızda ve ulusal tarihimizde de bütünüyle belirmiştir. Gerçekten Türk tarihi incelenirse bütün ilerleme ve gerileme nedenlerinin bir ekonomik sorundan başka bir şey olmadığı anlaşılır. Tarihimizi dolduran bunca başarılar, utkular ya da yenilgiler, çöküntü ve büyük yıkıntılar, bunların hepsi, ortaya çıktıkları dönemlerdeki ekonomik durumumuzla ilintili ve ilgilidir. Yeni Türkiyemizi yaraştığı düzeye ulaştırabilmek için ne yapıp yapıp ekonomimize birinci derecede önem vermek zorundayız. Çünkü zamanımız bütünüyle bir ekonomi çağından başka bir şey değildir.

.....

Siyasal, askersel utkular ne kadar büyük olursa olsunlar, ekonomik utkularla taçlandırılmazlarsa elde edilen utkular kalıcı olamaz, az zamanda söner. Bunun içindir ki en parlak, en güçlü utkumuzun da sağladığı, daha da sağlayabileceği meyveleri toplayıp onlardan yararlanabilmemiz için ekonomimizin, ekonomik bağımsızlığımızın sağlanması ve pekiştirilmesi gereklidir.

En güçlü silahımız ekonomideki gelişme, yerleşme ve

başarma olacaktır. İçine girdiğimiz halk döneminin, ulusal dönemin ulusal tarihini yazabilmek için kalemlerimiz sapanlar olacaktır. Bence halk dönemi ekonomi dönemi diye adlandırılmalıdır. Öyle bir ekonomi dönemi ki onda ülkemiz bayındır olsun, ulusumuz gönençli olsun ve zengin olsun.

.....

Bir felsefeyi anımsayalım: "El kanaatü kez-i lâyüfnâ" (Ele geçenle yetinme tükenmez bir hazinedir). Azla, ele geçenle yetinmeyi tükenmez bir hazine saymak, yoksulluğu erdemlilik bilmek felsefesine de ekonomi çağı artık son versin.

.....

Ekonomi alanında düşünürken ve konuşurken sanılmasın ki, biz yabancı anamalına düşman bulunuyoruz. Hayır, bizim ülkemiz geniştir. Çok emek ve anamala gereksinmemiz vardır. Bunun için yasalarımıza saygılı olmak koşuluyla yabancı anamallarına gereken güveni vermeye her zaman hazırız ve isteriz ki yabancı anamalı bizim emeğimize, durağan anamalımıza katılsın. Bizim için onlar için yararlı sonuçlar alınsın; fakat eskisi gibi değil. Geçmişte ve özellikle Tanzimat'tan sonra yabancı anamalı ülkede ayrıcalıklı bir duruma gelmişti ve denebilir ki devlet ve hükümet yabancı anamalının jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık her uygar devlet gibi ulus gibi yeni Tür-

kiye de buna izin veremez. Burasını tutsak ülkesi yaptıramaz.

.....

Bu geniş ve verimli toprakları işleyebilmek, işletebilmek için yeterli olmayan el emeğini çabucak fenni araç ve gereçle tamamlamak, karşılamak zorundayız. Ülkemizi demiryolu ve üzerinde otomobillerin çalışacağı yollarla ağ gibi örmek zorundayız. Çünkü Batı'nın ve dünyanın araçları bunlar oldukça bunlara karşı merkeple ve kağnı ile ve doğal yollar üzerinde yarışma olanağı yoktur.

.....

Sanayimizi de çoğaltmak ve geliştirmek zorundayız. Eğer bu konuda yine hoşgörülü olursak, o halde sanayi yapıtlarında yine dışarının haraç yeri oluruz. Ürünlerin ve yapılmış malların değişimi ve gelire dönüşmesi için ticarete gereksinmemiz vardır. Ticaretimizin yabancılar elinde kalması, ülkemizin varlığından gereği kadar yararlanmamaya neden olur. Bunda başarılı olmak için gerçekten ülkenin ve ulusun gereksinmesiyle tutarlı köklü (bir) izlence üzerinde bütün ulusun birleşik ve uyumlu olarak çalışması gerekir.

.....

Yeni devletimizin, yeni hükümetimizin bütün ilkeleri, bütün izlenceleri ekonomi izlencesinden çıkmalıdır. Çünkü

her şey bunun içinde bulunmaktadır. Bundan ötürü çocuklarımızı öyle eğitmeliyiz, onlara öyle bilim ve bilgi vermeliyiz ki, ticaret, tarım ve sanayi evreninde ve bütün bunların çalışma alanlarında verimli olsunlar, etkili olsunlar, çalışkan olsunlar; uygulayıcı bir organ olsunlar. Bunun için de eğitim izlencemiz gerek ilköğretimde, gerek ortaöğretimde verilecek bütün şeyler, bu görüşe göre olmalıdır. Devlet işleri için tasarlanacak izlenceler de ekonomi izlencesine dayanmaktan kendini kurtaramazlar. Köklü bir izlence uygulamak ve bu izlence üzerinde bütün ulusu uyumlu olarak çalıştırmak gerekir.

.....

Bizim halkımız, çıkarları birbirinden ayrılan sınıflar halinde değil, tersine varlıkları ve çalışmalarının sonuçları birbirine gerekli olan sınıflardan oluşur. Bu dakikada dinleyicilerim çiftçilerdir, sanatkârlardır: tüccarlardır ve işçilerdir. Bunların hangisi birbirinin karşıtı olabilir. Çiftçinin sanatkâra, sanatkârın çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsinin, birbirine ve işçilere gereksinmesi olduğunu kim yadsıyabilir.

Bugün var olan fabrikalarımızda ve daha çok olmasını dilediğimiz fabrikalarımızda kendi işçimiz çalışmalıdır. Gönençli ve kıvançlı olarak çalışmalıdır ve bütün bu saydığımız sınıflar aynı zamanda zengin olmalıdır ve yaşamın gerçek lezzetini tadabilmelidir ki, çalışmak için erk ve güç bulabilsin. Bundan ötürü izlenceden söz edildiği zaman,

sanki denebilir ki (bu) bütün halk için bir "Çalışma Ulusal Andı"dır. Ve böyle bir çalışma ulusal andı niteliğindeki izlence çevresinde toplanmaktan ortaya çıkacak siyasal sistem ise, sıradan bir parti niteliğinde tasarlanmamak gerektir. Barıştan sonra ortaya çıkacak böyle bir siyasal sistemin şimdiye kadar olduğu gibi ulusun azim ve inanıyla ve birlik ve dayanışmasının birbirine yardımcı olmasıyla başarıya ulaşacağı hakkındaki inancım güçlüdür ve tamdır. (47)

Görülüyor ki Mustafa Kemal, bir bağımsızlık eyleminin, çağdaşlaşmanın gerçek anlamıyla başarılı olabilmesini ekonomik kalkınmaya, ekonomik gelişmeye ve büyümeye bağlamaktadır. Tarihsel ve toplumsal olayları ekonomik konulara ağırlık veren bir yaklaşımla ele almakta, yorumlamakta devrimi köklü ekonomik atılımlara, girişimlere dayatmak istemekte, böylece siyasal sisteme süreklilik, işlerlik kazandırmayı, onu sağlamlaştırmayı düşünmektedir.

Mustafa Kemal üretim ilişkilerinin düzenlenmesinde ülke ve ulus gerçeklerini, koşullarını göz önünde tutarak sınıf çatışması yerine sınıflararası uyumu, karşılıklı yardımı ve sınıflararası dengeleşmeyi öngörmüştür. Sınıfların varlığını reddetmemiş, fakat hiçbir sınıfa da ayrıcalık tanımamıştır. İşçinin, halkın yoksulluğunu gidermek için çalışma-

(47) **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** II. a.g.y., s. 99-112.

yı, üretime katılmayı, üretken olmayı, insan kişiliğine uygun bir yaşama düzeni kurmayı amaçlamıştır.

Bu düzenlemede devleti, toplumu ve kişiyi, özel girişimi görevli kılmış, yabancı anamalcıların ülkeyi sömürmesini, bir "haraç yeri" haline getirmesini, ulusu ve bireylerini tutsaklaştırmasını önleyecek yasalar çerçevesinde, yatırım yapılabilmelerine olanak tanımıştır. Fakat ticaretin yabancılar elinde kalması ve bunun sürüp gitmesini ülke çıkarları yönünden kabul etmemektedir.

Bu belgeler ve belgelerde yer alan görüşler, Cumhuriyet'in ilanından sonraki dönemde olanak ölçüsünde ve hükümetlerin ve Meclis'lerin bu görüşleri benimsemeleri oranında çeşitli uygulamalarla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Fakat Atatürk devriminde eşitlik sorunu, büyük atılımları yapılmış olmasına karşın henüz bütünüyle çözülmüş, aşılmış değildir. Bunu vurgulamak bir gerçeğin açıklanması olacaktır. Aslında toplumların özlemleri, beklentileri evrendeki yeni gelişme ve değişmelerle sürekli çoğalmaktadır. Çağdaş olmanın, devrimci olmanın gereği de bu beklentilerin, özlemlerin, yeni gereksinmelerin gerisinde kalmamak, bu sürekliliğin akışına ayak uydurabilmektir.

3 - MODELİN STRATEJİ VE TAKTİĞİ

Mustafa Kemal kuşkusuz bir kuramcı, bir bilim adamı değildi. Yapacağı devrimi bütünüyle ve her yönüyle saptayarak, açıklayarak da uygulamaya koymamıştır. Ama Türk toplumunu başka gelişmiş toplumlar önünde ezilen, sömürülen, horlanan yoksul bir toplum olmaktan kurtarmak; ülkenin güçlü elkoyucu-anamalcı devletler arasında paylaşılmasını önlemek istiyor; bunun nasıl gerçekleştirilebileceğini genç yaşından beri düşünüyordu. Döneminin siyasal gelişmelerini, bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde bulunan Balkan ülkelerindeki uluslaşma, bağımsızlık eylemlerini izliyor, biliyor, inceliyordu. Dünya siyasal tarihini; bu savaşların ana nedenlerini; Türklerin tarihte ve geçmiş uygarlıklardaki yerini ve etkisini; İslamiyetin Türk toplum yapısına, ekinine, ekonomisine getirdiği değişiklikleri; Osmanlı İmparatorluğu'nun yayılma siyasasının yararlarını ve zararlarını; imparatorluğu çöküntüye uğratan siyasal, ekonomik, teknolojik etkenleri; Avrupa'nın gelişmesini, bu gelişmede, ulusal devletin, ulusal birliğin, siyasal otoritenin varlığını; Fransız İhtilali'ni ve bu ihtilalin getirdiklerini okumuş, öğrenmiş, iyi yetişmiş bir

komutandı. Sadece askerin öğrenmesi gerekenlerle yetinmemiş, ülkesindeki ve dünyadaki düşün akımlarını olanaklarının elverdiği ölçüde öğrenmeye özen göstermişti. Komutan olduğu için Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya, Kafkaslar'dan Balkan ülkelerine, Anadolu içlerine kadar her yeri, insanı, gelenekleri, görenekleri, inançları, yaşamları, özlemleri ve beklentileriyle görmüş, tanımıştı. Selanik doğumluydu; çocukluğu orada geçmiş, genç bir komutan olarak o dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda her düşüncenin tartışıldığı bu kentte yaşamış, bunların çoğuna katılmıştı. Bunlardan ötürü de büyük bir birikimi, engin bir deneyimi, keskin bir izleme ve doğru tanılama (teşhis), yorumlama ve sonuca ulaşma yeteneği vardı. Katıldığı savaşlarda başarılı olmuş, üstleri karşısında da saygınlık kazanmıştı. Askerlik eğitiminde ve mesleğinde öğrenip uyguladığı üstün bir strateji ve taktik gücüne sahipti. Ve hep kendisini gelecekte devleti kurtaracak, topluma, ulusa yön verecek bir önder olarak görüyor, buna göre hazırlanıyordu. Ülkesinin, toplumunun insanlarını savaşlarda, cephelerde, kışlalarda birlikte yaşayarak, birlikte konuşarak, birlikte savaşarak çok yakından tanımıştı. Toplumu insan yapısı, koşulları, olanakları, ekonomisi, tarımı, ticareti, gelenekleri ve inanç-

larıyla biliyor; bu insanların özyapısını, özveri duygusunu, bu özyapı ve özveri duygusunun tükenmek bilmez direnme, savaşma, başarma azmini ve gücünü tanıyor; bu güçle her başarıya ulaşılacağı inancını taşıyordu. Mustafa Kemal işte bu birikim, deneyim, bilinç ve özlemlerle bağımsızlaşma, çağdaşlaşma eylemine girişmiştir. Bu birikimle devrimini 19 Mayıs 1919'dan başlatarak oluştura oluştura, geliştire geliştire biçim ve içerik vere vere, Anadolu'ya Türk ulusuna özgü uygulamalı ulusal bir çağdaşlaşma modeli ortaya çıkarmıştır. Bu model, önderin kafasında oluşturduğunu halka sunarak, halka benimseterek, ulusun rızasını alarak, ulusun desteğinde ve eşliğinde bir devrimi öngörür. Zor kullanma yanlısı, salt baskıcı değildir; fakat çok zorunlu durumlarda korkutucu olmakta da çekinmez. Neyin, nasıl, ne zaman, kimin için, kiminle, ne kadar yapılacağını ülke ve toplum koşulları, devrimcinin özdeksel ve tinsel olanakları, yetenekleri saptar. Kuşkusuz bu bir strateji ve taktiği gerektirir.

Her devrim, her çağdaşlaşma eyleminin bir düşün yapısı ve bu düşün yapısı yanında bir uygulama strateji ve taktiği vardır, olmak gerekir. Devrimciyi başarıya ulaştıran nedenlerden biri modelinin ülke ve toplum yapısına ve ko-

şullarına uygulanabilirliği ise bir başka ve önemli nedeni de devrimi gerçekleştirirken uyguladığı strateji ve taktiktir.

Siyasal bilimci Huntington reformcular için iki strateji vardır der:

1 - İlk başta gerçek amaçların tümünü ortaya koymak ve bunların aynı anda zor kullanarak gerçekleştirmek.

2 - Kapıyı aralamak, ayağını kapının aralığına koyup sırayla, yapılabilirlik ölçüsüne, kabul oranına ve yetisine göre aşama aşama amaçları gerçekleştirmek.

Huntington birinci yöntemi "Kök-Root" ya da "Yıldırım Savaşı - Bitzkrieg"; ikinci yöntemi de "Dal - Branch" ya da "Fabian" yaklaşımı olarak adlandırmaktadır. (48)

Bu yöntemler geçmiş stratejiler incelenerek ayrımlaştırılmıştır. Bunların her birinin örnekleri vardır. Fakat her devrimci bu iki yöntemi aynen benimsemek zorunda değildir. Kimi olduğu gibi birinci ya da ikinci yöntemle ulgulamaya geçer, kimi de ülkesinin; toplumunun koşullarına, elindeki olanaklara bakarak ve bu yöntemlerden her birinin uygulamada ve gelecekteki yararlarını ve zararlarını hesaplayarak karma bir yöntem geliştirir. Kuşkusuz yöntem seçmek, uygulama planı hazırlamak bir beceri, sağduyu ve ileriyi görüş yeteneğidir.

Tasarlamak, zor kullanarak, birdenbire yıldırım gibi çullanmak, çabucak kök salmak kestirme bir yöntem sanı-

(48) Huntington, **Political Order in Changing Societies,** a.g.y.s. 346.

labilir, örnekleri de vardır. Fakat bu kestirmeciliği yanında sakıncaları da birlikte taşır. Mustafa Kemal bu yöntemi seçmemiştir. Başarılı olmasının asıl nedeni de budur. Mustafa Kemal saltanatı, hilafeti yıkan, cumhuriyeti getiren önderdir. Ama Samsun'dan sonra Amasya Genelgesi'nde bu düşüncesini söylemiş olsaydı, herhalde Erzurum'da kongreye katılamaz, padişah buyruğu ile tutuklanıp İstanbul'a gönderilirdi. Saltanatı kaldırırken siyasal sorunu dinsel sorundan ayırmayı yeğlemiş, hilafeti bir süre daha tutmayı yararlı görmüştür. Her ikisinin birden kaldırılmasını istemiş olsaydı belki de Meclis'te çok daha büyük engellerle karşılaşacak, saltanatı bile kaldırma olanağını bulamayacaktı. Dal-budak salarak, güçlenerek aşamalı uygulama yöntemini benimsemiş, fakat bu uygulama içinde birdenbire, beklenmedik uygulamalara da yer ayırmıştır. 28 Ekim gecesi tasarı hazırlatmak, ertesi gün de bu tasarıyı yasalaştırmak suretiyle Cumhuriyet'in ilan edilişi, böyle bir uygulamadır.

Mustafa Kemal zor kullanma yanlısı değildi, fakat gerektiğinde korkutucu, ürkütücü olmaktan çekinmemiştir. Saltanatın kaldırılmasıyla ilgili önerge Meclis Genel Kurulu'nda görüşülürken saltanat ve hilafet yanlılarının önergeyi reddettirmek için gösterdikleri çabalar karşısında Mustafa Kemal'in, "Burada toplananlar sorunu doğal bulursa sanırım uygun olur. Yoksa yine gerçek yöntemine göre saptanacaktır, ama belki birtakım kafalar da kesilecektir" de-

mesi korkutma yöntemini zaman zaman yerinde çıkışlarla kullandığını ve bundan yarar sağlandığını gösterir.

Özetlersek Mustafa Kemal'in modelinde çağdaşlaşmanın gerekleri olarak bilinen, benimsenen ulusal toplumu belirleme; çağdaş laik siyasal düzenlemeyi, örgütleşmeyi gerçekleştirme; toplumsal ve ekinsel atılımları başlatma ve ekonomik kalkınma için eyleme geçme ülke ve toplum koşullarına, gereksinmelerine, olanaklarına göre sıralanmış, yapılabilirlik ölçeğinde uygulamaya konmuştur. En çok ilgi toplayacak, destek sağlayacak, kabul görecek olanlar öne alınmış; güçlük yaratacak, işleri çıkmaza, açmaza sokacak olanlar ise geriye bırakılmış; fırsatı, olanağı, yapılabilirliği doğdukça ortaya çıktıkça da gündeme getirilmiştir.

Bu, yararcı, usçu, gerçekçi, sağlıklı bir strateji ve taktiktir. Bu strateji ve taktiğin yöntemlerini de ülkenin, toplumun yapısı, koşulları; önderin yeteneği ve becerisi saptar.

MODELİN TOPLUM VE DEVLET YAPISINA UYGULANIŞI

Devrim, çağdaşlaşma bir anlamda düşüncenin tasarlanan yenilikçi atılımların devlet ve toplum yaşamına uygulanması, genel bir deyişle düşüncenin eyleme dönüşmesidir. Devrimin başarı ya da başarısızlığı ise uygulamaların olumlu ya da olumsuz sonuçlarıyla ortaya çıkar. Bundan ötürü Atatürk devriminin toplum ve devlet yaşamına uygulanması, ulusal birliği sağlama, otorite oluşturma ve eşitliği gerçekleştirme gibi üç ana aşama göz önünde bulundurularak incelenir ve bu sorunlarla ilgili devrimci atılımlar anlatılırsa, devrimin amaçlarına ne ölçüde ulaşabildiği ortaya çıkmış olur.

Atatürk devriminin cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, laiklik, devletçilik, devrimcilik olarak adlandırılan altı ilkesi devrimin ilk yıllarında açık-seçik söylenmiş içerikleri belirlenmiş, tanımlanmış değildir. İlkeler devrimin siyasal partisinin kongrelerinde görüşülerek oluşturulmuş, 1927, 1931 yıllarında partinin tüzük ve izlencelerine girmiş, 1935'te bu ilkeler "Kemalizm" olarak tanımlanmış, 1937'de de cumhuriyetin anayasasına alınarak siyasal sistemin resmi ideolojisi olmuştur. İlkelerin ilk başlarda açık-

seçik tanımlanmış olmamasına karşın gerek Ulusal Kurtuluş Savaşı, gerekse cumhuriyetin ilanını izleyen yıllardaki tüm uygulamalar bu ilkeler doğrultusunda oluşmuş, devrimin önderi konuşmalarında sürekli bu ilkelerin içeriklerini, amaçlarını vurgulamıştır.

29 Ekim 1923'ten günümüze sürüp gelen yıllarda gerek Atatürk döneminde, gerekse Atatürk'ten sonraki dönemde çeşitli devrimci atılımlar gerçekleştirilmiş; fakat çok partili yaşam başladıktan sonra devrime, çağdaşlaşmaya ters düşen bazı uygulamalara da girişilmiştir. Bu devrim atılımlarını ayrıntılarına girmeden, fakat çağdaşlaşma aşamalarıyla ilintilerini ortaya koyarak, vermek yararlı olacaktır.

1 - BİRLİĞİ SAĞLAMAYA YÖNELİK ATILIMLAR

Cumhuriyetin ilanından önce saltanat kaldırılmış, fakat çağlar boyu onun ayrılmaz bir parçası olan hilafet saklı tutulmuştur. Bu, ulaşılmak istenen ulusal birliğe, ulusal topluma ters düşen bir otorite kaynağıdır. Bir yandan toplum uluslaşma sürecine sokulmak istenirken, öbür yandan ulusu değil, ümmeti öngören, dinsel birlik simgesi olan "hilafet"i ve "halife"yi yaşatmak, bu kurumu devlet ve toplum yapısı içinde bulundurmak çelişkili bir durum yaratacak, uluslaşma sürecini engelleyecekti. Bunun için cumhu-

riyetin ilanından dört ay sonra hilafet de kaldırılmış, böylece dinsel hizmetler devlet örgütü içinde hükümete bağlanmıştır. Bu atılım birlik sorunu ile ilintili olduğu kadar otorite sorunuyla da ilişkilidir.

Cumhuriyet öncesi dönemde ülkedeki eğitim örgütünde laikliğe, ulusal eğitime ters düşen okullar vardı. Azınlıkların okulları, dinsel okullar, tekkelerdeki mezhep, tarikat eğitimleri, yabancı ekinleri aşılayan, yabancı dilde öğretimi sürdüren yabancı okullar ayrı kuruluşlara bağlı olan, devletin denetiminden uzak bulunan eğitim kurumlarıyla bir toplumda ulusal birliği sağlamak olanaksızdı. Böylesine bir öğretim uluslaşmanın en büyük engellerinden biriydi. Bu nedenle 3 Mart 1924'te öğretimde birlik sağlanmış, Şeriye ve Evkaf Bakanlığı kaldırılarak tüm öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Bunu izleyen günlerde ise "1924 Anayasası" olarak anayasa hukukunda yer alan cumhuriyetin temel yasası 20 Nisan 1924'te kabul edilmiş, sistemin bütün içeriği çerçevelendirilmiştir. Yeni anayasa devletin bir cumhuriyet, egemenliğin de kayıtsız, koşulsuz ulusa ait olduğunu belirlemiş; birliğin temelini Türk ulusunun oluşturduğunu vurgulamıştır. 1924 Anayasası'nın çelişkili bir yönü vardır. Anayasa "devletin resmi dili Türkçe"dir derken dininin de İslam olduğuna işaret etmiştir. Hilafeti, Şeriye ve Evkaf Bakanlığı'nı kaldıran, eğitimde birliğe giden, böylece laik topluma yönelen bir sistemin anayasasında devletin dinin-

den söz etmek çelişkili durumdur. Bu çelişki 4 yıl sonra 10 Nisan 1928'de giderilmiş ve anayasa tümüyle laikleştirilmiştir. Fesin atılarak şapkanın giyilmesine ilişkin yasa 25 Kasım 1925 tarihlidir. Bunu ilk bakışta biçimsel bir atılım sayanlar vardır, fakat festen külaha, kalpaktan sarığa, çeşitli tarikatlerin simgesi durumundaki başlıklara kadar pek çok baş örtüsünün giyildiği bir toplumda çağdaş bir giyside, şapkada karar kılmak biçimsel sayılsa bile devrim eylemi için gerekli atılımdır. En azından eskinin bu konudaki geleneklerinin bırakılmasını, giyside özle biçimin uyumunu, birlik sağlanmasını olanaklı kılmıştır. Üstelik her devrim içerikle birlikte simgelerini de getirmiştir.

Geleneksel toplumların toplumsal güçleri yanında dinsel güçleri, otorite odakları da vardır. Geleneksel Osmanlı toplumunun tekke ve zaviyeleri dinsel tören, toplantı ve eğitim yerleridir. Bu yönleriyle de ulusal birliği parçalayıcı etki yaparlar. Üstelik geçmişin çeşitli kanlı çatışmalarında, ayaklanmalarında, devletin güçsüzlüğe itilmesinde tekke ve zaviyelerin baş çektiği, çıkarcı, fesatçı, vurguncu, dinle ilgisi olmayan davranışlara girdiği bilinmektedir. Bu engellerin kaldırılması hem ulusal birliğin sağlanması, hem de otorite oluşturulması yönünden gereklidir. Bu nednele 30 Kasım 1925'te tüm tekke, zaviye ve türbeler kaldırılmış, bilimle bağdaşmayan muskacılık, üfürükçülük, yazgı okuyuculuğu önlenmek istenmiştir.

Çağdaş toplumun çağdaş yasaları olmak gerekir. Bir

toplumun değişmesi, aynı zamanda, o toplumdaki geleneksel öğelerin, üretim ilişkilerinin, dinsel, töresel hukuk düzeninin değişmesi demektir. Her değişim, her devrim yeni bir çağdaş yasalar düzenlenmesine gitmek zorundadır. Çağdaşlaşma amacındaki bir toplumunu gereksinmelerine geleneksel, dinsel yasalarla yanıt vermek olanaksızdır. Osmanlı döneminin cumhuriyet yönetimine bıraktığı hukuk düzeni II. Mahmut'tan başlayarak bazı düzenlemeler yapılmış olmasına karşın çoğunluğuyla dinsel kurallara dayalı bir anlayışla örülmüştür. Bu dinsel hukuku oluşturan ana kaynaklar ise "Kuran", "Hadis", "Kıyası Fukaha", "İcmai Ümmet"tir. Bunların yanında dinsel kurallara aykırı olmayan "Örfi Hukuk" da yer alır. Bu kurallar çağdaşlaşmaya yönelen bir toplumun gereksinmelerine uymadığı gibi kişiler arasında cins, mezhep farklılığı nedeniyle ayrıcalıklar yaratır. Osmanlı hukuk düzeninin bir başka ayrıcalığı da yabancı uyruklulara, Müslüman olmayanlara tanınan yargısal haklardır. Bunlar da çağdaş yasalarla kaldırılmıştır.

Bu karışıklığı önlemek, hukukta birliği, laikliği, toplum yaşamında yasal eşitliği sağlamak ve toplumun gereksinmelerini çağdaş yasalarla karşılayabilmek için 17 Şubat 1926'dan başlayarak 24 Nisan 1919'a kadar bir dizi çağdaş yasa, Türk Medeni Kanunu, Türk Borçlar Kanunu, Ticaret Kanunu, İcra İflas Kanunu, Hukuk ve Ceza Muhakemeleri Kanunu çıkarılmış, Ankara Hukuk Mektebi (bugünkü Ankara Hukuk Fakültesi) açılmış, bu çağdaş yasaları uy-

gulayacak, yeni hukukçuların yetiştirilmesine başlanılmıştır.

Devrimin başlangıç yıllarının birlik sağlamaya yönelik öbür atılımları arasında takvim, ağırlık, uzunluk ve zaman ölçüleriyle ilgili kararlar toplumdaki Hicret Yılı, Ortodoks Yılı, Gregorien Yılı, Milâdi Yıl'a bağlı çeşitli takvimlerin, "alaturka saat", "alafranga saat" gibi değişik saatlerin; arşın, endaze, kulaç gibi karışık uzunluk; dirhem, okka, kile gibi birbirine zıt ağırlık ölçülerinin kullanılmasına son vermiştir. Takvimde Milâdi yıl ile zamanda 24 saatlik gün, uzunluk ölçüsünde metre, ağırlık ölçüsünde de kilo düzenlemesine geçilmiştir. Bu değişiklikler birimlerde birlik sağladığı kadar, konularında da ülke düzeyinde eşit bir uygulama yaratmıştır.

Atatürk devriminde cumhuriyetten sonraki ilk dokuz yılda uygulamaya konulan ve ekinde ulusallaşma ve laikleşmeye, böylece de ulusal birliği güçlendirmeye yönelik etkili devrimci atılımları yeni Türk alfabesi, Türk Tarihve Türk Dil Kurumları, Millet Mektepleri ve Halkevleri'nin açılışı izlemiştir.

Tüm yenileşme çabalarında, geleneksel toplumlardan çağdaş toplumlara geçişte ulusallaşma, ulusal devlet kurma, ulusal bir siyasa izleme, ulusal bir ekin yaratma ve bunu halka yayma temel amaçlardan biri olmuştur. Yenileşmenin, değişmenin, çağdaşlaşmanın bu temel aşaması, Atatürk devriminin ulusçu, halkçı, laik, cumhuriyet-

çi içeriğiyle girişilen her eylemde göz önünde tutulmuştur.

Her yeni devlet, her devrim kendine özgü siyasal, ulusal ekini getirmek, bunu geliştirmek; siyasal, ekinsel toplumsallaşma yöntemiyle bu ekinin tüm toplumca benimsenmesine çalışmak zorundadır. Bu zorunluk, kurulan yeni devletin gerçekleştirilmek istenen devrimin, uygulanan yeni düzenin bir yaşam biçimi olarak tüm ulusça, halk katlarınca içtenlikle benimsenmesi gereksemesinden doğmaktadır.

Öğrenilmesi kolay yeni Türk alfabesinin kabulü, ulus okullarının açılması, her Türk çocuğunun kesin olarak Türk ilkokulunda öğrenim görmesi zorunluluğu, yazı ve konuşma dilinin herkesçe anlaşılır olmasını sağlamak için dilde Türkçeleşme çabasının yoğunlaştırılıp yaygınlaştırılması; ulusal tarihin kaynaklarının araştırılıp Türk tarihinin aydınlığa çıkarılması, halkın eğitimini, ekinsel gelişimini sağlamak için Halkevleri'nin kurulması ve sonunda "Türk İnkılap (Devrim) Tarihi Enstitüsü"nün kurularak tüm yükseköğrenim kurumlarında Türk Devrim Tarihi derslerinin zorunlu hale getirilmesi hem ulus oluşturulmasını sağlamak,hem devrimin amaçlarını gerçekleştirmek, hem de bu devrimin "yasallık"ını yaratmak için başlatılmış, uygulanmış, sürdürülmüş atılımlardır.

Bir devlet, bir toplum için en önemli öğelerden biri dil birliğinin sağlanması, o toplumda herkesin aynı dille konuşup yazması ve bu dilin ulusun tüm bireylerince anlaşı-

lır olmasıdır. Bir ulusun, budunsal bir topluluğun çeşitli nedenlerle tarih olayları içinde birbirinden uzak düşmesi, parçalanması, yeryüzünün şurasına burasına dağılması; bu dağılma, çözülme, parçalanma, ayrı düşmelerden ötürü her bölümünün çeşitli etkilemeler sonucu dillerinin büyük farklılıklar göstermesi doğaldır. Fakat bir ülke üzerinde yaşayan, iç içe bulunan, aynı yazgıyı paylaşan, aynı havayı soluyan, aynı devletin bireyleri olan bir ulusun kişilerinin ayrı dille, sözcüklerle konuşmaları, yazmaları, birbirlerinin söyleyip yazdıklarını anlamamaları ve bu durumun sürüp gitmesi çağdaş bir toplumun kabul edeceği olgu değildir.

Türklerin İslamiyeti kabulünden ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan sonra giderek Arapça ve Farsça, devletin uygulamalarıyla Türk dilini etkisi altına almıştır. Devlet yazışmalarında, okullarda, sarayda, medreselerde, okumuş yazmış, sarayla, devletle ilişkisi olan kesimlerde kullanılan dil hemen tümüyle Arapça, Farsça sözcüklerle doludur. Öyle ki Arap-Fars karışımı bir "Osmanlıca"dan söz edilmektedir. Bu gelişmeye ayak uydurmayan, uyduramayan kesim halktır. Halk kesiminde de bu başıboşluktan, bu karışıklıktan, bu umursamazlıktan dolayı yer yer, bölge bölge bozulmuş sözcüklerle konuşulmaktadır. Fakat büyük kitlenin anlaşma dili, konuşma dili Türkçedir. Her dilin kendi özelliklerinden doğan bir alfabesi olmak gerekir. Arap alfabesi, Arapçanın yapısına özgü seslerden doğmuş, bu sesleri yansıtacak, Arapların anlaşmasını sağ-

layacak ölçüde biçimlenmiştir. Türk dilinin yapısı, çok sesliliğe dayanan özdedir. Türkçenin bu çok sesliliğine, bu seslerin kısalığına karşın Arapça, dolayısıyla Arap alfabesi az sesli; sesler de kısa ve uzun niteliktedir. Bu nedenlerle Türkçeyi Arap harfleriyle yazmak, Türkçeyi Arap harfleriyle öğretmek çok güçtür. Arap alfabesinin bir başka özelliği de pek çok harfin sözcüğün başında, ortasında, sonunda değişik biçimlerde yazılmasıdır. Türkçedeki bir sessiz harfin Arapçanın hangi tür benzer sessiz harfi ile karşılanacağı da bir başka sorundur. Bu yüzden karmakarışık bir yazı dili doğmuş, bunu çok küçük bir azınlık öğrenebilmiştir. Bu karışıklıklar Arapçanın Kuran dili olmasından, bu dilin, bu alfabenin dışındaki yazı ve alfabelerin "kâfir" işi olacağı bağnazlığından ileri gelmiştir. Açıkça görüldüğü gibi dildeki bu karışıklık, yazıdaki bu keşmekeş dinin, dili etkisi altına almasının doğal sonucudur. Atatürk devriminin laikleşme süreci 1928'lerde, daha önceki yıllarda tartışılan bu konuyu bıçak gibi kesip atmış, Türk dilinin yapısına uygun Latin kökenli yeni bir alfabenin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır.

Önce 28 Mayıs 1928'de uluslararası rakamlar kabul edilmiş, 3 Kasım 1928'de de "Türk Harfleri Hakkındaki Kanun" çıkarılarak yürürlüğe konmuş, liselerden Arapça ve Farsça dersleri kaldırılmıştır. 1 Ocak 1928'de "Millet Mektepleri" (Ulus Okulları) açılmış, başta bu okulların "başmuallim"i (başöğretmen) Mustafa Kemal olmak üze-

re yeni alfabeyi öğrenen herkes köyde, kentte bütün olanakları kullanarak bu okullarda kadın erkek, genç yaşlı tüm yurttaşlara okuyup yazmayı öğretmeye koyulmuştur. Gazeteler Türk alfabesiyle yayımlanmaya başlamış; Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşlarının bile kuşku ile karşıladığı bu güçlü atılım, devrimin büyük önderinin direnci, dayatması ve itişi sonucu kısa sürede okuma yazma bilenler çoğalmıştır.

Osmanlı dönemi boyunca Türkler, ulusal bir tarih anlayışı ve öğretiminden yoksun bırakılmıştır. İmparatorluk boyunca tarih deyince okunan, bilinen, ezberlenen İslam tarihi olmuş, Türk tarihi unutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun başlangıcından Cumhuriyet'e değin süren dönemde tarihle ilgili üç görüş ve uygulama sürdürülmüştür. İmparatorluğun başlangıcından Tanzimat'a kadarki dönemde İslam tarihi üzerinde durulmuş, bu tarih en ince ayrıntılarına kadar okutulmuş, belletilmiş ve toplumun okuyabilen kesimi İslamın ve İslam tarihinin bilgileriyle koşullandırılmıştır. İkinci uygulama Tanzimat'la Birinci Meşrutiyet arası yıllarda sürdürülmüş, medreselerin yanında kurulan yeni bazı okullarda Türk tarihi üzerinde de durulmuştur. Fakat bu dönemde İslam tarihiyle birlikte yalnız yeni okullarda okutulan tarih, bütünüyle Türk tarihi değil, Osmanlı Devleti'nin, daha açık bir deyimle Osmanlı hanedanının tarihi olmuştur. Bu da bilimsel olmaktan uzak "Vakanüvis"çilik anlayışı içinde sürdürülmüş, tarih biliminin gerek-

tirdiği anlayıştan, içerikten yoksun kalmıştır. Üçüncü uygulama artık başlangıcından bu yana Türk tarihinin bilinmesi, öğretilmesi, araştırılması gereğinin duyulduğu Birinci Meşrutiyet sonrası çalışmalarla başlar. Batı'da okuyan bazı düşünürlerin gelişen ulusçuluk akımları karşısında Türklerin de bir gerçek tarihi olduğunu savunmaları, bu konuda çalışmalara, yayınlara girişmeleri, Türk tarihi ile ilgili yabancı yazarların kitaplarından esinlenerek tarih kitapları hazırlamaları bu dönemin uygulamaları arasındadır. Fakat bu çalışmalarda da gerçek bir ulusal tarih bilincine ulaşılamamış, Türk tarihinin derinliklerine ulus bilinci içinde eğilme olanağı bulunamamıştır.

Tarih, bir ulusun geçmişi, bugünü ve yarını için en önemli dayanaklardan biridir. Uluslaşmamış, ulus olamamış toplulukların tarih yaratmak için çaba gösterdikleri, kendilerini bir geçmişe bağlamak istedikleri bir çağda Türkler gibi dünyanın en eski, en köklü bir ulusunun, Anadolu'da uygarlıklar yaratmış bir halkın gerçek tarihini bilmemesi, bu tarihi özel amaç güden yabancıların tanımlamalarına, belirlemelerine bırakması Cumhuriyet yönetiminin kabul edeceği bir durum değildi. Bunun için sürekli araştırmalar, bilimsel çalışmalar yapmak ve sonuçları yazılar, kitaplar halinde yayımlamak amacıyla 15 Nisan 1931'de "Türk Tarihi Tetkik Heyeti", bugünkü adıyla "Türk Tarih Kurumu" kurulmuştur. Mustafa Kemal'in isteği ile kurulan ve bugün "Atatürk'ün vasiyeti" uyarınca Türkiye İş

Bankası'ndaki kişisel ortaklığından sağlanan gelirin yüzde ellisiyle çalışmalarını sürdüren Türk Tarih Kurumu, gerçekten Türk tarihini karanlıktan aydınlığa kavuşturan pek çok yayının, bilginin ortaya çıkmasına, bunların uluslararası bilim kuruluşlarınca da benimsenmesine önayak olmuştur. Atatürk'ün bankadaki ortaklığından sağlanan gelirin öbür yüzde ellisi de yine Mustafa Kemal'in Türk dilinin arılaştırılması, özbenliğe kavuşturulması amacıyla kurduğu Türk Dil Kurumu'na verilmekte, bu kurumun çalışmalarında kullanılmaktadır.

Mustafa Kemal'in Türk tarihi ve bu tarihin öğrenilmesi ile ilgili isteği, uyarısı tarih çalışmalarında tarihçiler için de, yeni kuşaklar için de unutulmaması gereken sözlerdir: "Büyük devlet kuran atalarımız büyük ve kapsamlı uygarlıklara sahip olmuştur. Bunu aramak, incelemek Türklüğe, dünyaya bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu atalarını tanıdıkça, daha büyük işler yapmak için kendinde güç bulacaktır. Her şeyden önce, kendinizin dikkatle, özenle seçeceğiniz belgelere dayanınız. Bu belgeler üzerinde yapacağınız incelemelerde her şeyden ve herkesten önce kendi karar verme yeteneğinizi ve ulusal süzgeci kullanınız. Biz daima gerçeği arayan ve buldukça, bulduğumuza inandıkça onu açıklama yürekliliğini gösteren adamlarız."

19 Şubat 1932'de kurulan "Halkevleri" Atatürk devriminin, bu devrimle başlatılan ulusal ekin yaratma çabalarının, bu ekini yayma girişimlerinin halka açılan

kapıları; ekini tüm içeriği ve alanlarıyla geniş kitlelere benimsetme; bu çabada kadın-erkek, yaşlı genç tüm yurttaşları görevli kılma, çalışmaya itme, ekinsel çalışma ve girişimlere katılmalarını sağlama merkezleridir. Kentlerde "Halkevi", kasaba ve köylerde "Halkodası" kurularak sürdürülen bu çalışmalarda tarih, dil, tüm güzel sanatlar, halkbilim, köy araştırmaları, incelemeleri, uygulamaları sürdürülmüş, dergiler yayımlanmış; halkevleri bölgelerinde birer eylemsel ekin merkezleri haline dönüşmüştür. Halkevlerinin hemen tümüne kitaplıklar açılmış, buralarda gençlerin okuyup yetişmesi, bilgi edinmesi sağlanmıştır. Halkevleri ve odaları bu ekinsel işlevinin yanında okuyup yazma bilmeyen halkın açılan kurslarda yetişmesini, okuyup yazmayı öğrenmesini de sağlayan kuruluşlar olmuştur.

Halkevleri ve odaları çalışmalarını 8 Ağustos 1951'e değin sürdürmüş, bu tarihte Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen ve 11 Ağustos 1951 tarihinde yürürlüğe giren 5830 sayılı yasa ile kapatılmıştır. Bu yasa ile kapatılan halkevi 478, halkodası da 4322'dir.

Osmanlı döneminin son yıllarında bazı aydınlarca başlatılan öz Türkçeye yöneliş çabaları, Türk dilinin yabancı, özellikle Arapça, Farsça sözcüklerden arıtılması devlet yazışmalarının, okullardaki öğretimin halkın anlayabileceği Türkçe ile yapılması, Arap, Fars karışımı Osmanlıcanın yerine "kaba Türkçe" olarak adlandırılan asıl Türkçenin ge-

başlatılması Cumhuriyet'le birlikte bir devlet siyasası olarak ele alınmıştır.

Türk Dil Kurumu 12 Temmuz 1932'de kurulmuş, 26 Eylül 1932'de ilk Dil Kurultayı toplanarak dil üzerinde yapılacak çalışmalar bir izlenceye bağlanmıştır.

Dilde Türkçeye dönüş, Türk dilini geliştirme, özbenliğine kavuşturma atılımı Türk devriminin ulusçu, halkçı, laik ve devrimci ilkelerinin gereğidir.

Dilde Türkçeye dönüşün doğal sonucu olarak Türkçe ezan, Türkçe hutbe uygulaması yıllarca sürdürülmüş 1950'den sonra yeniden Arapça ezana dönülmüştür.

2- OTORİTEYİ KURMAYA YÖNELİK ATILIMLAR

Atatürk devrim atılımlarının birlik sağlamaya yönelik uygulamalarının bir bölümü aynı zamanda çağdaşlaşma eyleminin otorite sorunuyla da ilgilidir. Önceki kesimde incelenen hilafetin kaldırılması, eğitimde birlik, 1924 Anayasası, tekke, zaviye ve türbelerin yasaklanması, çağdaş yasaların çıkarılması, anayasanın laikleştirilmesi, ulusal birlik yaratma, uluslaşma uygulamalarıdır. Bu atılımlar uluslaşmaya, ulusal birliğe katkıları oranında istemin otorite sorununa da çözüm getirmektedir. Halife dinsel bir otoritedir; fakat laik, çağdaş toplum siyasal otoritenin yanında bir ikinci dinsel otoriteyi reddeder. Etkin, güçlü bir si-

yasal sistemde din gibi yaşayan toplumsal bir kurumun başında, gücünü dinden, ümmetten alan, İslam inancı içinde etkisi ve görev alanı ülke sınırları dışına da taşan güçlü bir otoritenin bulunması siyasal otoriteyi sarsar, etkinliğini azaltır, otorite çatışmasına yol açar. Otorite çatışması etkin, güçlü siyasal bir otoriteye gereksinimi olan çağdaşlaşma eylemini durağanlaştırır, dahası devrimin yozlaşmasına ya da karşı bir devrimle bastırılmasına olanak sağlar. İran, Pakistan örneklerinde görülen çatışmaların nedenleri arasında dinsel otoritelerin varlığı yadsınamaz.

Bunun gibi, halifenin dışında daha az etkin, dinsel, mezhepsel, tarikat kökenli dağınık, fakat geleneksel toplum içinde yaşayan, dindaşlarına, mezheptaşlarına, "tarikat ehli"ne yön veren, onları eğiten, törenlerinde onlara başkanlık eden, töresel hukuk dağıtan, ceza kesen, ödüllendiren, para, ürün toplayan, tekkede, dergâhta, zaviyede ocak kaynatan, aş pişirip dağıtan, türbelerde, yatırlarda "sahip"lik yapan, bunun karşılığında "adak"lar alan çelebiler, şeyhler, postnişinler, dervişler, dedeler, babalar, nakipler, emirler, tarikat halifeleri, mollalar vardır. Çevrelerinde,inançlarını paylaşanlar arasında etkinliğe sahip olan bu kişiler siyasal otoritenin, çağdaşlaşma eyleminin karşıt güçleridir. Güçlerini hem inançlarından, hem yandaşlarından, hem de sağladıkları ekonomik olanaklardan alırlar. Tüm bu nedenlerle siyasal otoritenin kurulabilmesi, siyasal kurumlaşmanın sağlanabilmesi için, aynı zamanda yoksul halkın inan-

cından dolayı sömürülmesini önlemek için tekke, zaviye ve türbeler kaldırılmış, siyasal otoritenin bu engelleri de aşılmıştır.

Atatürk Devrimi, halkçılık ilkesinin de doğal sonucu olarak ailelere, aşiretlere, bey, paşa, paşazade, hacı, hafız, molla, hazret sanlarıyla tanınıp anılan ve çevrelerinde oldukça etkinliği olanlara ayrıcalık tanımaz. Bu, halkçılığın, eşitliğin gereği olduğu kadar otorite sorununun da konusudur. Yakın çevresel otorite odakları olan bu sanların çağdaş siyasal sistem içinde yeri yoktur. Onun için soyadı yasası çıkarılmış, herkesin adı ve soyadıyla anılması, tanıtılması, çağrılması öngörülmüştür. Bu uygulama aynı zamanda ad benzerliklerinden doğan karışıklıkları, haksızlıkları da gidermeye olanak sağlamıştır.

3- EŞİTLİĞİ GERÇEKLEŞTİRMEYE YÖNELİK ATILIMLAR

Her devrimin aşılması en güç sorunu eşitlik konusudur. Saltanat, hilafet, tekke, zaviye, türbe, geleneksel dinsel otorite odakları, sanlar kaldırılıp yasaklanabilir; kişiye yasalarla haklar sağlanabilir; yasa önünde herkesin eşit olduğu belirlenebilir. Fakat tüm bu çağdaş uygulamalara karşın eğer bir toplumeda kişi ekonomik yönden bağımsızlaştırılıp, mutlu özgür yurttaş düzeyine ulaştırılamazsa, haklar ekonomik içerikle güçlendirilemezse o sistemde birlik

sorunu da, otorite sorunu da bütünüyle aşılmış olmaz. Her geleneksel toplumdaki toplumsal, dinsel otorite odakları kadar ve belki de onlardan da çok etkinliği olan ekonomik otorite odakları vardır. Bunlar kişileri, yurttaşları yoksulluğu nedeniyle kendisine ve çevresine bağımlı kılar.

Çağdaş toplumda devletin zenginliği kadar, kişinin zenginliği, mutluluğu da önemlidir. Gelenekselliken çağdaşlaşmaya yönelen ülke ise yoksul ülkedir. Ekonomik büyümeyi, kalkınmayı, hızla sağlayacak olanaklardan yoksundur. Bunun için de bütün çağdaşlaşma çabasındaki toplumların en büyük sorunu kalkınmak; ekonomik büyümeden sağladığı geliri vergi düzenlemeleri, ücret, fiyat siyasalarıyla adaletli ölçülerle kişiler arasında paylaştırarak eşitliği sağlamaktır. Sorunların en gücü bu olduğu içindir ki hemen çoğu geri kalmışlıktan kurtulma çabalarında eşitlik sorunu siyasal sorunlardan sonraya kalır. Bunu sağlamak, bu sorunu aşmak uzun süreli, etkin bir çabayı gerekli kılar.

Atatürk devriminin toplum ve devlet yaşamına uygulanmasında bu sorun birlik ve otorite aşamalarından sonra ele alınmıştır. Gerçi 1924 Anayasası, öbür çağdaş yasalar, ölçülerde değişiklik, geleneksel sanların, tekke zaviye ve türbelerin kaldırılışı, kadın haklarıyla ilgili yasa aynı zamanda eşitlik sorunuyla da ilgili konulardır. Fakat bunların hemen tümü kişinin ekonomik yaşamına katkı sağlayacak uygulamalar değildir.

Devrimin ekonomik içerikli atılımlarının ilki, impara-

torluk döneminden kalan ve yoksul köylüyü ezen âşarın kaldırılmasıdır. Bunu izleyen yıllarda özellikle ulusal eğitimdeki parasız öğrenim, yabancı iyeliğindeki demiryollarının, liman ve eklerinin, maden işletmelerinin, elektrik, su, tramvay şirketlerinin, tütün işletmesinin satın alınması, kabotaj hakkına sahip çıkmak, sanayii özendiren, yasanın kabulü, ulus okullarının, köy okullarının yaygınlaştırılması, çalışma yaşamını düzenleyen 1936 tarihli "İş Kanunu"nun çıkarılması, imparatorluk toplumunun yaygın hastalığı sıtma, frengi gibi hastalıklarla savaşım, sağlık kuruluşlarının ülkeye yayılması, tarım satış ve kredi kooperatifleri örgütünün kurularak çitfçiye kredi olanaklarının sağlanması, karayolu, köprü yapımları, sulama, tarımda verimi arttırıcı araç ve gereçleri edindirme ve geliştirme gibi çalışmalar ekonomik içerikli ve yoksul halka dönük uygulamalardır. Fakat bu konuda en büyük ve güçlü atılım 1929 dünya ekonomik bunalımından sonra 1933'te uygulamasına başlanan ve 1938'e kadar süren ilk beş yıllık sanayi planıdır. Bu uygulama devrimin devletçilik ilkesinin somut ve başarılı ilk büyük örneğidir. Bu uygulama Atatürk devrim modelinin güdümlü ekonomi siyasasının özelliklerini taşır.

Kuşkusuz eşitlik sorununun temel konusu olan ekonomik büyüme bir yatırım, bir anamal konusudur. Fakat bununla birlikte kalkınmanın yeterli, bilgili, deneyimli bir teknik kadroya ve çağdaş teknolojiye de gereksinimi vardır. Geri kalmış toplumlar gelirden, tutum olanağından yok-

sun olduğu kadar teknik kadrodan ve çağdaş teknolojiden de yoksundur. Cumhuriyet Türkiyesinin başlangıç yıllarındaki teknik kadro ve teknoloji yetersizliği kalkınma çabalarının geciktirilmesinin nedenleri arasındadır.

Devrimin öndcri Atatürk'ün yaşamı boyunca sürekli üzerinde durduğu ve fakat uygulamaya koyma olanağı bulamadığı, günümüzde bile çözülemeyen konu toprak reformudur.

Ulusal çağdaşlaşma eylemi bu sorunların dışında Atatürk döneminde dört önemli sorunla karşılaşmıştır. Bunlardan ilki 1934'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmaşı, kuruluşunu izleyen gelişmelerde bu açılmanın bir karşı devrim eylemine dönüşmesi nedeniyle partinin kapatılarak, özgürlükleri kısıtlayıcı, sınırlayıcı yasanın (Takriri Sükûn Kanunu) çıkarılması, ikincisi Doğu'da ulusal birliği parçalamaya yönelik budunsal ve dış destekli Şeyh Sait ayaklanmasıdır. Ayaklanma bastırılmış; fakat devrim 1930'da üçüncü bir sorunla karşılaşmış; yeni bir açılmayla Serbest Cumhuriyetçi Parti kurulmuş, karşı devrim özlemlilerinin ortaya çıkmasına olanak sağlaması sonucu kurucularınca kapatılmış, bu açılma da dördüncü sorunu, Menemen olayını yaratmıştır. Bu olay da bastırılmış, fakat bu örnekler çok partili yaşama geçişin yeniden ertelenmesine yol açmıştır.

4- ATATÜRK'TEN SONRAKİ DÖNEMİN ÖZELLİKLERİ

Ulusal çağdaşlaşma sürecinin Atatürk'ten, 10 Kasım 1938'den sonraki döneminin ilk yedi yılı II. Dünya Savaşı'nın çalkantıları, etkileriyle geçmiştir. Bu dönemde gerçi devlet savaş dışında kalmış, fakat savaş ülke ekonomisini etkilemiş II. Sanayi Planı'nın uygulamaya konmasını engellemiş, yatırımlar büyük ölçüde durmuştur.

Bu dönemin 1950'ye kadar süren yıllarında çağdaşlaşma atılımları yönünden olumlu-olumsuz girişimler vardır. Üretime dönük öğretime yönelinmiş, köy enstitüleri bu yıllarda kurulmuş, ilköğretimde yaygın bir gelişme sağlanmıştır. Dönemin eşitliğe yönelik bir büyük adımı 1945'te çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, ikinci büyük adımı da çok partili yaşama geçiş; üçüncü ve çok önemli bir adım da 27 Mayıs 1960 ordu eyleminin sonucu, çoğulcu bir siyasal düzeni, kişinin ekonomik, toplumsal, siyasal haklarına işlerlik ve içerik kazandırmayı öngören 1961 Anayasası'nın yürürlüğe konmasıdır.

Gerçekte Türk devriminin önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölümünden günümüze değin sürüp gelen ve bir bölümüyle henüz tarihsel nitelik kazanmamış, güncelliğini yitirmemiş olaylar içinde ele alınması gereken önemli gelişmeler, bu gelişmeler içinde de devrimi olumlu, olumsuz yönde etkileyen olgular vardır.

Üretime dönük eğitime geçilmiş, Köy Enstitüleri kurularak eğitimin yaygınlaştırılmasına girişilmiş, fakat bu devrimci atılım çok partili siyasal yaşamda etkinliğini kaybetmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Yasası çıkarılmış, bununla toprak dağılımındaki adaletsizlikler giderilmek istenmiş, fakat bu yasa bütünüyle ne uygulanabilmiş, ne de toprak reformu gerçekleştirilmiştir. Devrimin ulus oluşturulması, ekinin ulusallaştırılmasında yardımcı işlev üstlenen halkevleri bir siyasal partinin denetiminden alınarak ulusal devlet kuruluşu biçiminde sürdürülmesi gerekirken kapatılmış, bu kuruluşa çoğulcu düzenin isterlerine yanıt verecek işlerlik kazandırılmamıştır.

Ulusal bir ekonomi yerine dışa bağımlı, Batı anamalcılığının etki ve denetiminde bir ekonomi ve sanayinin kurulmasına, bu bağımlılıkla genişlemesine olanak sağlamış; böylece ülke ekonomisi yeni sömürgeciliğe açılmıştır.

Laik eğitimi güçlendirici, laik bir toplum yaratıcı atılımlar büyük ölçüde unutulmuş, dinsel eğitim laik öğretim kurumlarını ve toplumu etkileyecek, denetimi altına alınacak olanaklara kavuşturulmuş; dinsel eğitim kuruluşları hem nicelik, hem nitelik yönünden ülke çapında örgütleştirilmiştir.

Bu gelişmeler, çoğulcu siyasal düzene geçişten sonra devrimci önder kadroların ve yöneticilerin yerini, tutucu ve geleneksel yapıyla, bu yapının güç odaklarıyla özdeşleşmiş

yöneticilerin almalarından ve siyasal karar oluşturmada görev üstlenmelerinden doğmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın zorunlu olarak ara verdiği merkezi planlamaya dayalı ekonomik kalkınma ve sanayileşme yerine devletin desteğinde güçlenen, güçlendikçe de devletin ekonomik girişimlerini zayıflatan bir kalkınma yöntemi benimsenmiştir.

Atatürk'ün "halk devleti" kavramı ve "Halkçılık" ilkesi unutulmuş, anamalcı bir güçlenmeye olanak sağlanmıştır.

Halbuki çağdaşlaşmada ulusal birliğin sağlanmasından, otoritenin kurulmasından sonra en önemli konu hem ulusal birliğin, hem de otoritenin sürekliliğinin vazgeçilmez sorunu ve koşulu eşitliğin sağlanmasıdır.

Eşitliğin içeriğinde şu önemli öğeler vardır: a) Siyasal katılma; kişinin uyruk durumundan etken yurttaş durumuna gelmesi; b) Yasalarla eşitliği sağlama; herkesi olanaklardan adalet ölçüleri içinde yararlandırma; c) Kişilerin belirli yerlere gelmelerini, belirli yerlere atanmalarını yetenekleriyle orantılı kılma.

Siyasal sistemin alabilirliğiyle ilgili olarak şu özellikleri gözden geçirilmelidir: a) Siyasal sistemin ne oranda istekleri karşılayabildiği; çözüm getirebildiği ve sonuç ala-

bildiği üzerinde önemle durulması gereken bir konudur; b) Ayrıca, alabilirlikten söz ederken bu sistemin ne oranda tüm toplumu ve ekonomiyi etkilediğini hesaba katmak gerekliliği vardır; c) Etkenlik, uygulamada başarı, siyasal sistemin alabilirliğinin değerlendirilmesi konusunda önemli bir ölçüdür. Bütün bu özelliklerin yanı sıra yönetimde ussallık, laik düşüncenin varlığı, siyasanın düzenlenmesinde laik kararların egemenliği siyasal sistemin alabilirliğini olumlu yönde etkileyen konulardır. Konuyu temeline indirgemek istemek, hükümetin üstlendiği işlerin kapsamı, ne kadar çok iş yapabildiği, yapılan işlerin bir bütünlük içinde yürütülmesi ve uygulamada etkenliği ve başarısı siyasal sistemin alabilirliğinin değerlendirilmesinde en önemli ölçütlerdir.

Kurumsal farklılaşma ve uzmanlaşmaya gidilmesi, fakat bütün bu farklılaşmanın ve uzmanlaşmanın bir bütünlük içinde yürütülmesi de çağdaş toplum olmanın bir ölçütüdür. Ancak, yalnız bu konuda değil, çağdaşlaşmayla ilgili öbür bazı konularla ilgili olan şu özelliği de göz önünde tutmak gerekir. Tarihsel, toplumsal, ekinsel ve yapısal farklılıklar ve çözülmesi gereken konu veya konuların karmaşıklığı nedeniyle, kimi kez ne kadar uğraşılırsa uğraşılsın, sonuç alınması gecikebilir. Çağdaşlaşan bir toplumda pek

çok kurumsal değişme gözlemlenebilir. Ancak toplumsal değişme ne kadar özenle planlanırsa planlansın, bazı kurumsal değişmeler daha çabuk gerçekleşir, bazıları ise sürekli olarak gecikir. (49)

Çağdaş Türkiye'de ortaya çıkan huzursuzluğun temel bir nedeni de siyasal sistemin eşitlik sağlama doğrultusunda gelen istekleri yeterince karşılayamamasıdır. Kuşkusuz, Atatürk döneminde bu konuda bir ölçüde rahatlık olduğu gerçeğini düşünürken böyle hızlı ve yaygın istek durumunun henüz gündeme gelmemiş olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Ayrıca uzmanlaşma, yetenek ve bilgi birikimi gerektirdiğinden eşitlik ilkesiyle uygulamada çelişki halindedir. Ancak bu da çağdaşlaşma akımının doğal bir durumu olarak değerlendirilmelidir.

Atatürk döneminde çağdaşlaşma atılımları sürerken henüz toplumdan, halktan, kitleden gelen örgüt istekleri belirgin, yaygın değildi. Halk henüz bir siyasal bilinçlenmeye kavuşmamıştı. Bu nedenle önder kadro, devrim atılımlarına girişirken halktan gelen geniş kapsamlı isteklerin baskısıyla karşılaşmıyordu. Halk yararına pek çok atı-

(49) Neil, J. Smelser, "The Modernization of Social Relations", (Toplumsal İlişkilerin Çağdaşlaşması), **Modernization: The Dynamics of Growth,** a.g.y., 111-112.

lımlar yapılmışsa da belirtilen bu nedenlerle oldukça bağımsız hareket etme olanakları da vardı. Ancak, özellikle 1930 yıllarından sonra Atatürk ve onun devrimci kadrosunun temelde kendi gücümüze dayanan, yeni bağımlılıklar yaratmayan bir ekonomik kalkınma planı uygulamasına giriştiği ve eşitlik doğrultusunda anlamlı adımların atıldığı da bir gerçektir.

Devrimin Atatürk sonrası dönemindeki özetlenen bu gelişmeler devrim bilincinin zayıflamasına, giderek sönmesine, devrimci atılımların unutulmasına, pek çoğunun da ortadan kaldırılmasına yol açmıştır.

Atatürk devrimi, devrimin önderinin dilinde "Doğu'nun mazlum ulusları"nın uyanışına, sömürge durumundan kurtularak, bağımsızlaşmalarına örnek olacaktır. Atatürk devrimi bu uluslar ve toplumlar için bir çağrı, bir önermedir. Fakat pek çok bağımsızlaşma eylemi, 1950 sonrasının dış siyasasında sömürgecilere karşı "asilik" olarak nitelendirilmiştir. Türkiye'nin günümüzde "Üçüncü Dünya" olarak adlandırılan bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelerden bir ölçüde kopukluğunun temelinde Atatürkçü dış siyasadan uzaklaşma, anamalcı, yayılmacı devletlerin siyasalarına bağlanma yatar.

ATATÜRK İLKELERİ

Atatürkçülük'te eylem ve düşün iç içedir; birbirinin destekleyicisi ve tamamlayıcısıdır. Atatürk devrim modelinde "birlik", "otorite" ve "eşitlik" sorunları, özellikle 'altı ilke'de düşünsel yönünü bulmuştur. Kuşkusuz ulusal kimlik sorununun çözümü, ulus oluşturulması,ulus varlığının pekiştirilmesi ve "birlik" sağlanması için zorunluydu. "Otorite" sorununun çözümü ise devletin varlığı ve güçlülüğü için gerekliydi. "Eşitlik de çağdaşlaşma ve yurttaşlık durumunun sağlam sağlıklı bir temele oturması için çok önemli bir koşuldu.

Atatürk devrim modelinin yeterli bir değerlendirmesi onun temel düşün kaynağı olan bu altı ilkenin incelenmesine bağlıdır.

Atatürk devrim modelinin uygulama aşamaları olan "birlik", "otorite" ve "eşitlik" ile Atatürk ilkeleri arasında sıkı bir bağlantı ve ilişki vardır. Bu ilkeler her aşamanın nedenini oluşturmuş; o aşamaların uygulama sürecinde oluşmasına güçlenmesine olanak sağlamıştır.

Atatürk devrim modelinde aşamalarla ilkeler arasındaki bağlantıyı, hangi ilkelerin hangi aşama doğrultusunda kullanıldığı, hangi ilkenin hangi "aşama"ya yardımcı olduğu konusunda vardığımız sonuçları küçük bir çizemle aşağıda belirtiyoruz:

Birlik	**Otorite**	**Eşitlik**
Ulusçuluk	Cumhuriyetçilik	Cumhuriyetçilik
Halkçılık	Ulusçuluk	Ulusçuluk
Laiklik	Laiklik	Halkçılık
Devletçilik		Devletçilik
		Laiklik
		Devrimcilik

Görüldüğü gibi altı ilke Atatürk devrim modelinin "birlik", "otorite", "eşitlik" sağlama; devleti güçlü, toplumu çağdaş düzeye ulaştırıp mutlu kılma amaçlarına yöneliktir.

ATATÜRKÇÜLÜK VE ATATÜRK DEVRİM MODELİ

Atatürk devrim modelinin özellikleri, dayandığı temel ilkeler ulusal bağımsızlık savaşında belirginleşmeye başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün, bağımsızlık savaşını, bu savaşın niçin yapıldığını, hangi amaca yönelik olduğunu anlatan Büyük Söylev'i "1919 yılı Mayısı'nın 19'uncu günü Samsun'a çıktım" (50) tümcesiyle başlar. "Daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamasına baş-

(50) **Söylev,** I. a.g.y., s.1

ladığımız karar" olarak belirlediği amaç "Ulusal egemenliğe dayalı, bağımsız bir Türk devleti kurmak"tı. (51) "Bu kararın dayandığı en güçlü düşünce, Türk ulusunun saygın ve onurlu bir ulus olarak yaşaması" temelidir. "Bu da ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla elde edilebilecek"ti. "Üstlenilen görevin asıl ruhu, tam bağımsızlık"tı. "Tam bağımsızlık, parasal, yargısal, ekonomik, askersel ve bunlar gibi her hususta tam bağımsızlık ve tam özgürlük"tü. Bu sayılanların "herhangi birinde bağımsızlıktan yoksun olma ulus ve ülkenin gerçek anlamında bütün bağımsızlığından yoksun olması demek"ti. (52)

Bu karar ve düşünce ile Atatürk, "Ulusun duyuncunda ve geleceğinde duyduğu büyük bir gelişim yetisini, bir ulusal giz gibi duyuncunda taşıyacak azar azar" aşama aşama, "tüm toplumumuza uygulatmak zorunda" kalacaktır. (53)

Atatürkçülük Ulusal Kurtuluş Savaşı'yla doğmuş, bir yandan anamalcı, elkoyucu dış güçlere karşı; öbür yandan da bu dış güçlerle işbirliği içine girmiş olan imparatorluk yöneticilerine karşı yürütülen ve utku ile sonuçlanan savaşımla oluşmaya başlamıştır.

(51) a.g.y., s.9
(52) a.g.y., s. 458
(53) a.g.y., I, s. 12

O halde Atatürkçü düşüncenin başlangıcında elkoyuculuğa karşıtlık vardır, bu ideoloji yayılmacılığa karşıdır.

Atatürk devrimi toplum yaşamında kişi egemenliğini reddeder. Osmanlı toplumunda ise egemenlik 600 yıllık bir imparatorluk döneminin yasal ve törel olarak güçlendirdiği, yerleşik, yasal hale getirdiği padişahtadır. Üstelik padişah sadece yönetsel bir egemen değil, aynı zamanda dinsel bir önderdir; tüm Müslümanların Tanrı adına baş temsilcisidir. Bu dinsel önderlik padişahı daha da güçlü kılmıştır.

Türk Kurtuluş Savaşı ilk başından beri kişi egemenliği yerine ulus egemenliğini benimsemiş; ulusun katıldığı bir eylem olarak ortaya çıkmış; tüm Anadolu halkı Kurtuluş Savaşı için siyasal planda örgütlenmiş, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yönetiminde bir ulusal eylem olarak gelişmiştir. Eylem dinsel bir amaca yönelik değildir. O halde Türk Kurtuluş Savaşı ulusal bir eylem olduğu kadar laik bir eylemdir.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın amacı dış düşmanları, elkoyucu güçleri çizdiği, saptadığı ulusal sınırların dışına atmak, bu sınırlar içinde her yönden ekonomide, ekinde, siyasada, yönetimde, ticarette, adliyede, askerlikte hasılı her şeyde tam bağımsız bir devlet ve toplum yaratmaktır.

O halde Atatürkçülük, ulusun egemenliğine dayalı ulusçu, laik, tam bağımsızlık isteyen bir düşüncedir. Sömürüye yönelik ekonomik ve ticari ilişkileri reddettiği gibi ulusal bağımsızlığa, ulusal egemenliğe ters düşen ideolojileri de reddeder.

Atatürkçü düşünce Batı'nın elkoyucu güçlerine karşı verilen Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan doğmuştur, ama amaçladığı toplum ve devlet yapısı Batı'nın usa olgul (pozitif) bilime dayalı çoğulcu, özgürlükçü demokrasi anlayışıdır. Bu çağdaş uygarlık, çağdaş düşünce olarak tanımlanmıştır.

Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak Türk toplumunun yapısını değiştirmekle olanaklıdır. Toplum yapısını değiştirmek, çağdaş bir toplum ve devlet yaratmak için Atatürk ideolojisinin öngördüğü ilkelerin içeriğini, amacını şöyle özetleyebiliriz:

Amaçlanan toplumda yönetim biçimi Batı'nın demokrasi anlayışıdır. Bu "cumhuriyetçilik" olarak belirlenmiştir. Tüm ulusun egemenliği düşüncesini içerir. Bu yönetim anlayışında sınıf, zümre, aile, kişi egemenliğine yer verilmez. Birinci ilke budur.

İkinci ilke ulusçuluktur. Atatürkçülükte ulusçuluk, ulu-

sal sınırlar içinde yaşayan aynı yazgıyı, aynı kıvancı, aynı ülküyü, Türk ulusunun bireyi olma, ulus olma bilincini paylaşan herkesi Türk saymaktadır. Bu ulusçuluk, anasoycu, saldırgan, yayılmacı değildir. Öbür ulusların varlığına saygılıdır. Tüm ulusları, insanlık evreninin saygınlığı, onuru, kişiliği, ulus ve insan olmaktan doğan hakları ve ödevleri bulunan birer topluluğu olarak görür. Ulusların, devletlerin zayıf, güçsüz ulusları, henüz uluslaşmamış toplumları sömürmesine, onları egemenliği altına almasına karşıdır. Bu yönüyle Atatürkçülükte ulusçuluk insancıl, evrensel boyutlara ulaşmıştır.

Bu iki ana düşünceden yani cumhuriyetçi, ulusçu temelden bir çağdaş toplum ve devlete gidilecektir. Bunun gelişmesi, oluşması için yöntem nedir, ne olacaktır? Atatürkçü düşüncenin kalkınmak, çağdaş olmak için öngördüğü uygulama öbür ilkeleri ortaya çıkarmıştır. Uygulama "halkçı", "devletçi", "laik" ve "devrimci" olacaktır. Bu ilkeler nedir, neyi amaçlamıştır?

Nasıl ulusçuluk anlayışı, uluslar topluluğu içinde güçlünün güçsüzü sömürmesine, ezmesine, egemenliği altına almasına karşı ise halkçılık ilkesi de hangi ulus için olursa olsun o ulusun yaşamında, toplum ve devlet yapısında bir

sınıf, bir zümrenin, bir ailenin başka sınıflar, zümreler ve aileler üzerinde egemenlik kurmasına, güçlülerin güçsüzleri ezmesine karşıdır. Her toplumda emeğiyle geçinenler çoğunluktadır. Emeğiyle geçinenlerin tek varlığı çalışmaktır. Emek ve çalışma sömürülemez. Çoğunluğun, halkın yararına olmayan girişimlere ayrıcalıklara olanak tanınamaz. Devlet yaşamında yasalar, uygulamalar halka dönük olmalıdır. Halkçılık hem yönetsel, hem ekonomik açıdan emeğiyle geçinenlerin ön planda tutulmasını öngörür.

Atatürkçülük çağdaş olma amacında devleti baş görevli sayar. Devlet yasalarla, üst yapıda yapılan değişikliklerle sağlanan hakları, altyapıda gerçekleştirilecek değişikliklerle, sağlanacak olanaklarla desteklemedikçe, güçlendirmedikçe halkın koruması, geleneksel toplum yapısının değiştirilmesi olanaksızdır. Devlet ekonomiye hem düzenleyici, hem de işletmeci olarak girecek, ekonomiyi tüm ulusun, halkın yararına yönlendirecektir.

Atatürkçülükte özel girişime karşıtlık yoktur. Fakat devlet, özel girişimin anamalcı isterler, yönlendirmeler sonucu dış bağlantıların da desteğiyle ulusun özdeksel olanaklarını halkın, kamunun aleyhine sömürmesine, bu doğrultuda gelişmesine de karşıdır. Devlet ekonomide düzen-

leyici ve işletmeci olarak hem halkın, hem ülkenin sömürülmesini önleyecek, hem de gelir dağılımında yaratılan değerlerin paylaşılmasında büyük kitlenin halkın yanında yer alacaktır.

Atatürkçülük laik bir ideolojidir. Toplum ve devlet yaşamının her alanında, her uygulamasında ölçü, us ve bilim olacaktır. Dinsel kuralların, çağdışı kalmış geleneklerin, bağlantıların devlet yönetiminde yeri yoktur. Dünya işleriyle dinsel işler birbirinden ayrı konulardır. Herkes dinsel inancında özgürdür. Dinsel inancından ötürü kınanamaz. Fakat bunun yanında devlet dinsel ayrıcalıklar tanınmasına, dinsel-mezhepsel güçler oluşturularak bunlarla toplum ve devlet yaşamında etkinlik kazanılmasına da olanak tanımaz.

Atatürkçülük dogmatik bir düşünce değildir. Toplumun değişen, gelişen, yeni koşullar karşısında yeni isterlere ve çözümlere gereksinim duyan yaşayan bir varlık olduğunu kabul eder. Atatürkçülük bu değişmeye koşut olarak yenileşmeyi "devrimcilik" olarak belirlemiştir. Bu, Atatürkçülüğü eskimekten, çağdışı kalmaktan, dogmalaşmaktan kurtaran ilkedir. Toplumun gelişmesi, değişmesi karşısında katı, değişmez, kalıplaşmış, daima doğru, geçerli sa-

nılan kurallar yeni oluşumlara, yeni isterlere ve gereksinimlere yanıt veremez. O halde ideoloji, kendisini çağdışı bırakacak sınırlandırmalardan kaçınmalıdır. Atatürkçülük bunu yeğlemiş ve "devrimcilik" ilkesiyle Türk devrimini sürekli bir devrim niteliğinde almıştır.

Atatürkçülük saptadığı amaçlar bütününe, Türkiye'nin çağın koşulları ve gerekleri içinde henüz ulaşamamış bir devrimdir. Atatürkçülük, uygulamada ilkelerin itici, yapıcı ve yönlendirici işlevini göz önünde tutmaya, sürekli ve ulusal devrim anlayışıyla ilkeler doğrultusunda devlet ve toplum yaşamını yönlendirmeyi öngörür ve ancak bu yöntemle çağdaş uygarlık düzeyine çıkabileceğini, çağdışılığın sürdürülebileceğini varsayar.

Atatürk, yakın tarihimiz ve Ulusal Kurtuluş Savaşımızla ilgili tarihsel belge özelliğindeki anılarını, Hâkimiyeti Milliye gazetesinde yayımlanmak üzere, gazetenin başyazarı ve İstanbul Milletvekili Falih Rıfkı Atay'a anlatmıştır. Bu önemli anılar, 13 Mart 1926 tarihli Hâkimiyeti Milliye gazetesinde, Atatürk'ün şu sözleriyle yayımlanmaya başlanmıştır: "Size tevdi ettiğim vesikalar okunduktan sonra, bütün Türk milletini, bilhassa Türk münevverlerini vicdani ve fikri bir mülahazaya davet etmek isterim. Benim tasavvurlarımı, düşüncelerimi samimi olarak nakleden bu yazılar okunduktan sonra şüphe etmem ki, milletim kendi kendine vaziyeti mütalaa ve muhakeme etmek için lüzumlu vesikalara malik bulunacaktır." Atatürk'ün bu anılarını Falih Rıfkı Atay, daha sonra 'Atatürk'ün Bana Anlattıkları' adıyla kitap olarak yayımlamıştır. Atay, bu anılarla ilgili olarak kitaba yazdığı önsözde şunları söylemiştir: "Mustafa Kemal, Kuvayi Milliye ve cumhuriyet tarihlerine kaynaklık etmek üzere meşhur Nutuk'u yazmıştır. Nutuk, kendisinin Samsun'a ayak basması ile başlamaktadır. Bizim elimizde bulunan notlar ise Mütareke'de Adana'dan İstanbul'a gelişi ile Samsun'a ayak basışı arasındaki devrin hatıralarıdır. Mustafa Kemal'i İstanbul'dan ayrılarak Anadolu'ya gelmeye ve Türk tarihinin başlıca büyük hareketlerinden birini başlatmaya sevkeden sebepler, bu hatıralardan anlaşılmaktadır." Atatürk'ün her akşam bir- iki saat anlattığı, Falih Rıfkı Atay'ın not tutarak yazdığı bu kitabı, gelecek cuma günü yine gazeteniz Cumhuriyet'le birlikte alacaksınız.

